

auctorem esse anonymum Alcuino antiquiorem, et ab illius consueto stylo plane discrepantem. Cui iudicio prostrum quoque adijcimus.

Hic igitur inter supposititia Alcuini opuscula ea potissimum exhibemus, quæ cl. Quercetanus primæ editioni Operum beati Alcuini variis locis inseruit, et quæ a viris eruditissimis etiam in hac nostra editione possent desiderari. *Primum erit*, liber de divinis Officiis; alterum, epistola de Cæremoniis Baptismi

ad Carolum Magnum imperatorem, cum quibusdam connexis noviter repertis; tertium, Vita Antichristi; quartum, homiliæ de nativitate Domini, de purificatione B. V. M., de Nativitate ejusdem et de omnibus sanctis; quintum, Carmina quædam quæ, ubi fieri potuit, ad suos auctores referuntur. Ad singula hæc opuscula addemus, more nostro, monita pro eruditione aut illorum illustratione servientia. Sit ergo initium a primo.

DE DIVINIS OFFICIIS LIBER.

461 MONITUM PRÆVIUM.

Iste de divinis Officiis liber primo sub Alcuini nomine, inter alia ejusdem generis scripta vulgatus fuit Coloniae anno 1568 cura Melchioris Historpii: quem deinceps D. Quercetanus inde descriptum collectis a se beati Alcuini Operibus inseruit, additis nonnullis correctionibus et integris duodecim capitulis, ad vetusti codicis ms. fidem. Fatetur vero cl. editor in Præfatione sua, num. 17 circa finem, conjecturas sibi quasdam hæerere, hunc librum ab Alcuino nunquam fuisse conscriptum; « Auctorem enim illius, inquit, quisquis sit, Galliæ Braccatæ incolam se proficetur (cap. 38) exemplarque vetusto stylo exaratum, cujus ope duodecim capitula integra restituumus, quæstionem de Natalitiis sanctorum cap. 18 subjunctam ascribit *Elperico* monacho, qui juxta Trithemium floruit anno 1040. Et demum in eo, cap. 32 festivitatis omnium sanctorum institutio Kalendis Novembribus memoratur, quo die tamen eam longe post Alcuini obitum in Gallia et Germania celebrari cœpisse, scilicet anno 835 ex Sigeberto et aliis discitur. » Sed hæc ultima ratio infirma est, prout notavimus ad epist. 91, ad Arnonem.

Convenit vero nunc inter eruditos librum hunc de divinis officiis fetum non esse Alcuini, partim quod multa ibi reperiantur Alcuino indigna, partim quod scripta quædam inserta habeantur auctorum ævi posterioris. « Est ergo hic tractatus », judice D. Mabillonio Act. SS. O. S. B., sæc. IV, parte I, in Elog. beati Alcuini, num. 16, pag. 185, « farrago ex diversis ipsius Alcuini aliorumque auctorum ipso posteriorum scriptis collecta. Nam caput 40 est tractatus Remigii Autisiodorensis monachi de Expositione missæ: et in cap. 18 refertur epistola Helerici monachi, qui videtur esse Hilpericus sancti Galli monachus sæc. XI, quod et Quercetanus jam notavit. Porro tractatus ille inepta quædam et errata continet Alcuino indigna; quale est illud quod in cap. 1 legitur, Christum Dominum natum esse *Sulpicio et Camerino consulibus*, quod falsum est. Item baptizatum anno Tiberii 15, *Valeriano et Asiatico consulibus*: cum dicere debuisset, *Valerio Asiatico et Messala consulibus*, qui tamen consules non erant anno Tiberii 15. Accedit quod scriptor iste Pascha Græcam vocem esse dicat, contra expressam Alcuini sententiam lib. VI in Joan., cap. 32, ubi ait: Pascha, fratres, non sicut quidam existimant, Græcum nomen est, sed Hebræum, etc. » Merito igitur totum opus inter supposititia rejicitur.

462 CAPUT PRIMUM.

CUR NATIVITAS DOMINI CELEBRETUR.

Sacratissima hujus diei nativitas ideo dicitur, quod in ea natus est Christus, anno videlicet juxta Hebraicam veritatem, a conditione mundi ter millesimo, nongentesimo quinquagesimo secundo; se-

cundum alios vero, anno quinquies millesimo, centesimo nonagesimo nono, qui est annus imperii Octaviani Cæsaris Augusti quadragiesimus secundus, quo compressis cunctarum per orbem terræ gentium motibus, firmissimam pacem, ordinante Deo Patre, Jesus Christus sextam mundi ætatem suo consecravit adventu. Quocirca congruum erat, ut pax per totum orbem constituta esset, et homines perduelles cessarent a bellis et inimicitis. Viæ quoque publicæ tunc tutæ fieri sunt jussæ, quia verissima via debet nasci: et ut ab omnibus potuisset agnosci, homo fieri dignatus est. Ut enim illos alloqueretur, Verbum caro factum est. Sed antequam ex virgine nasceretur, portenta et signa in cælo et in terra patuerunt. Quadam namque die cum Cæsar Augustus urbem Romam ingrederetur, hora circiter diei tertia,

repente liquido ac sereno cælo instar arcus cælestis orbem solis ambire visus est: illum nempe præsagens, qui ipsum solem mundumque totum et fecisset et regeret. Ea siquidem tempestate triginta millia servorum dominis reddidit. Tria millia etiam, quorum domini non exstabant, in crucem egit. Deinde ovans urbem ingressus, omnia populi Romani debita donavit, abolitis litteris. Per idem tempus fons olci largissimus de taberna meritoria per totum fluxit diem, nimirum Christi gratiam significans ex eadem taberna, hoc est, larga Ecclesia, novos populos ex gentibus processuros. In multis etenim signis Augusti Cæsaris, adventus Christi designabatur. Unde bene Cæsar possessio principalis, Augustus solemniter stans interpretatur. Quinimo Christum ex-

primens, qui omnia solemniter possidet, omnesque principatus potentialiter obtinet. Cyrinus præses, qui hæres interpretatur, significat Petrum, cui hæreditas Ecclesiæ a Domino largita est. Itaque cum existet edictum a præfato Cæsare, ut describeretur universus orbis, prædictus Cyrinus ad Judæam missus est, census hominum possessionesque descripturus. In qua descriptione inventa sunt civium Romanorum quadragies semel centena, et sexaginta quatuor millia coloniarum deductæ. Nam antea idem Cæsar omnibus prohibuerat, ut nemo illum dominum ausus fuisset appellare ob id, quia eo imperante nasci deberet ille verissimus Dominus pariter et imperator. Conceptus namque traditur octavo Kalend. April., a quo supputantur dies ducenti septuaginta sex, id est,

menses novem, et dies septem usque ad octavum Kalend. Januariæ, quando creditur natus Sulpitio et Camerino * cons. Aptissimum namque erat, ut eo tempore esset conceptus, quo mundus per ipsum factus est, et in quo fructus terræ significantur : et in eodem natus, quo crescit longitudo diæ, et noctis tenebræ diminuuntur.

Sed quærendum est, cum in nocte dicatur natus, cur angelus pastoribus evangelizabat, dicens : *Natus est vobis hodie Salvator (Luc. II, 41)*? Hodie enim dixit, hoc est, in die Novi Testamenti, quando finem ignorantiae tenebris dedit, et initium scientiæ lucis posuit. Sed et hoc conveniebat, ut circa illam horam noctis nasceretur, qua a mortuis resurrexit. Unde Salomon : *Dum medium silentium tenerent omnia, et reliqua (Sap. VIII, 14)*.

Quærendum etiam cur hæc festivitas non habet eandem varietatem, quam Pascha et Pentecoste : scilicet, ut mundarentur dies septimanæ, quas maculavit peccatum Adæ. Unde Augustinus ^b : « Nosse oportet diem natalem Domini non in sacramento celebrari, sed tantum ad memoriam revocare quod natus sit, ac per hoc nihil opus erat, nisi revolutum diem anni, quo ipsa res facta est, festa devotione signari. Pascha vero et Pentecoste non solum quod factum est, ad memoriam revocamus, id est, quod mortuus est ac resurrexit, sed illa, quæ circa eum gesta esse testantur, ad sacramentorum significationem intelligimus. » Vigilæ vero quæ a pastoribus hac nocte custodiebantur, in quatuor dividuntur, scilicet leges quatuor significantes, primam naturalem, secundam Mosaicam, tertiam prophetarum, quartam Novi Testamenti. In qua pastoribus, id est, ecclesiasticis doctoribus apparuit. Et nos cum pastoribus vigilare debemus, ut mereamur illud suavissimum harmonicum, quod hac nocte primo cantatum est, audire : *Gloria in excelsis Deo*, et reliqua. Unde etiam sanctus Telesphorus papa pervigiles nos malens fore, missas [*Forte leg.*, tres missas] celebrare fecit, scilicet in recordationem nativitatis Christi, seu centus angelici ; alia vero missa, quæ sequitur, signat novam lucem Evangelii, qua per incarnati Verbi mysterium perfundimur ; seu propter visitationem pastorum ad præsepe Domini, in quo invenerunt panem vivum, qui quotidie a fidelibus manditur. Romani hanc noctem ita celebrant : pridie, id est, vigilia natalis Domini hora nona canunt missam ad Sanctam Mariam. Qua expleta, canunt vespertinalem synaxin. Dehinc vadunt ad cibum. In crepusculo noctis intrat apostolicus ad vigiliam in præfata Ecclesia, tamen non cantant ibi introitum, sed expletis vigiliis et matutinis, sicut in Antiphonario continentur, ibidem cantant primam missam in nocte : qua expleta vadunt ad Sanctam Anastasiam canere aliam missam de nocte. Dehinc pergunt ad Sanctum Petrum, ut ibi vigiliæ celebrent, ab eo loco ubi invenerint eos psallere, qui ibidem excubant : ipsi enim intrant ad vigilias solito tempore in processu

* Vid. Monitum prævium.

noctis, et canunt invitorium, et prosequuntur ordinem Antiphonarii : unde etiam dupla officia in Romanorum Antiphonariis hac nocte describuntur.

463 CAPUT II. DE CIRCUMCISIONE.

Hæc circumcisio nihil aliud est, nisi abscissio in carne præputii, quod solis Judæis imperatum est : unde etiam ab Abraham sumpsit initium, quod ei a Domino præceptum est : *Circumcidetur ex vobis omne masculinum, et infans octo dierum circumcidetur in vobis (Gen. XVII, 10, 12)* : ut esset signum fœderis inter Deum, hominesque fideles. Ut purgarentur ab omni inquinamento carnis et spiritus, jussa est caro circumcidi : et quod hodie nobis in fide baptismus Christi, hoc præstabat illis circumcisio in die octava, qua resurrexit a mortuis, excepto quod circumcisio necdum regni cœlestis patebat ingressus. Sed queritur, cum Dominus in Veteri Testamento jussit circumcidere, et ipse in novo circumcisus est, cur de novo cessaverit circumcisio? Ipse non venerat legem solvere, sed adimplere : neque ut dissimilis videretur patribus sanctis et prophetis, ex quorum prosapia secundum carnem nasci dignatus est. Idcirco voluit circumcidi, sive ut excusationem auferret Judæis dicendi : Dissimilis es patribus, ideo nolumus credere in te. Sed quia vetera transierunt, et ecce facta sunt omnia nova, oportet nos circumcidi, non carne, sed spiritu. Christus enim sicut pro nobis mortem suscepit, ita circumcisionem non respuit, ut nos in spiritu circumcideremur : quoniam circumcissione cordis delectatur, sicuti Propheta astipulatur : *In novissimis circumcidet Dominus corda vestra, et non corpora. Hæc est vera circumcisio cordis, ut deponamus veterem hominem cum actibus suis, et induamus novum hominem, qui secundum Deum creatus est (Col. III, 9, 10)*.

CAPUT III.

DE OCTAVA DOMINI.

In hac octava die circumcisus est. Iste dies octavus omnem plenitudinem in se obtinet, et est perfectus numerus. Ipse est enim dies Dominicus, et dies resurrectionis Domini. Unde vero initium sumpserit, liber Leviticus pandit : *Dies, inquit, octavus erit celeberrimus atque sanctissimus (Lev. XXIII, 36)*. Et Paralipomenon : *Porro Matathias cum Levitis in citharis pro octava canebant epinicion (I Paral. XV, 21)*, quod epinicion significat triumphum Domini. Et tituli psalmi sexti et undecimi, pro octava inscribuntur. Namque hæc octava dies ad æternam pertinet requiem. Unde a nobis singulari numero accipitur, qui nullo succedente mutatur. Hic vero mundus [*Forte, numerus*] non recipit hunc octavum diem, qui est singularis, sed illos quos vocamus octavos, eo quod finito septimo redit semper ad primum. Nonnulli per hanc octavam adventum Domini secundum putant significari. Unde Amos propheta : *Væ concupiscentibus diem Domini : ipse enim est dies tenebræ, et non lucis (Amos V, 18)*. Et Sophonias : *Vox diæ*

^b Aug. epist. 55, num. 2.

Domini amara et dura, tribulabitur ibi fortis (Soph. A 1, 14). Illi vero qui istum diem a constitutione mundi arbitrantur post sex millia annorum fore venturum, eo quod septimo die Dominus ab opere suo legitur cessasse, mille scilicet annos per dies singulos computantes, quia legitur: A conspectu ejus mille anni sicut dies una; non satis attendunt quod Dominus in Evangelio hunc diem nec filium hominis nosse astipulatur. Unde nimis importunum, illud studiose quærere, quod nobis divina providentia noluit revelare. Sane illam diem magnam et singularem amare et sperare debemus, quam propheta David sitiens, unam vocabat dicens: *Quia melior est dies una in atris tuis super millia* (Psal. LXXXIII, 11). Hæc vero octavæ, quas hodie colimus, ideo reverenter celebrantur, quia primis diebus concurrunt sicuti unus dies Dominicus ad alterum, qui eodem ritu celebratur: hodie enim adventum hominum ad Christum celebramus, et in nativitate ejusdem, adventum illius ad homines.

CAPUT IV.

DE KALENDIS JANUARIJ.

Hæc Kalendæ secundum dementiam gentilium potius dicendæ sunt cavendæ, quam calendæ. Ea siquidem tempestate (quando iudices præerant filiis Israel, hoc est, ante Samsonem) fuit quidam princeps gentilium in Italia, nomine Janus, a quo Januarius mensis postea nuncupatus est. Hunc vero Janum inuiperiti homines, qui Deum non cognoscebant, quasi regem metuebant, et pro Deo illum colere cœperunt, duasque facies illi figurare, propter orientem et occidentem: nec non et quadrifrontem appellaverunt, id est, Janum geminum, propter quatuor partes, seu elementa quatuor, atque tempora quatuor. Sed cum hoc facerent, formabant potius monstrum, quam Deum. Unde Numa post Romulum hunc esse primum mensem anni voluit, tanquam bicipitis Dei mensem, respicientem ac prospicientem transacti anni finem, futuri que initium: et Januarium vocatum, eo quod sit limes et janua anni*. Unde imperiti homines veluti Deum colentes, diem ipsum multis spurcitiis sacraverunt. Quidam mutabant se in species monstruosas, in ferarumque habitus transformabant. Alii in femineo gestu mutati, virilem vultum effeminabant: nec immerito virilem fortitudinem non habent, qui in mulieris habitum transierunt. Aliqui fanaticis auguriis profanabantur, perstrepebant saltando pedibus, tripudiando plausibus; nonnulli ita auguria observabant, ut focum de domo sua, vel aliud quodcumque beneficium, cuiquam petenti minime tribuerent. Diabolicas etiam strenas et ab aliis **464** accipiebant, et ipsi aliis tradebant. Nec non etiam mensulas plenas ad manducandum tota nocte paratas habebant, credentes quod Kalend. Januarii per totum annum præstare possent. Et quia his atque aliis miseriis mundus universus repletus erat, statuit universalis Ecclesia jejunium publicum in isto die fieri, quatenus his calamitatibus auctor vitæ finem imponeret. Sed quia Domino largiente,

* Vid. Martene de Antiqua Eccles. disciplina, cap. 13, num. 13, pag. 105.

hæc a fidelibus pro nihilo habentur, licet quantulæcunque similitudines, quod absit, adhuc lateant in feris hominibus, omni tamen conamine prohibendæ sunt atque pellendæ: neque enim aliud quidquam novi in istiusmodi Kalend. præsumendum est, nisi quod et in aliis Kalend. mensium, excepto quod octavæ Dominicæ cum eximio cultu celebrentur, ut supra præfixum est. Sed neque illud reticendum, quod dum quadam die hæc superstitiones diabolicæ Romæ agentur, quidam sanctus Almachius cum diceret: Hodie octavæ diei Dominicæ sunt, cessate ab his superstitionibus idolorum et sacrificiis pollutis; jubente Alypio urbis præfecto, hac de causa interfectus est.

CAPUT V.

DE THEOPHANIA VEL EPIPHANIA DOMINI.

Solemnitas hæc sacratissima, quæ a Græcis Theophania vel Epiphania nuncupatur, Latine vero apparitio seu ostensio, vel manifestatio interpretatur, multimoda in se continet mysteria. Cum enim Christus nuper ex alvo Virginis egrederetur, Magi Chaldæi in Oriente stellam videntes nimia claritate fulgentem ita ut solem luce superaret, ut erant edocti in cursu astrorum, animadverterunt hanc esse stellam, quam olim Balaam Madianita, cujus traditionem sequebantur, prædixerat ita adfuturam: *Orietur stella ex Jacob* (Num. XIV, 17), et reliqua. Videbatur enim sidus per diem. Istorum enim Magorum primus, Zoroastres rex exstitit, a quo originem feruntur traxisse. Ili elementa concutiebant, turbabantque mentes hominum. Ex istorum genere quondam in Ægypto restiterunt Moysi, vertentes virgas in dracones aquasque in sanguinem. Hi astrologi dicti, nec non genethliaci propter natalium considerationes. Geneses enim dierum hominum per duodecim sidera cœli describebant. Siderum quoque cursu nascentium mores, eventusque pronuntiabant, id est, quis quali signo fuisset natus, aut quem effectum haberet vitæ, qui nascebatur. Hi vulgo mathematici appellabantur, cujus superstitionis genus constellationes Latine vocabant, id est, notationes siderum, quomodo se haberent, cum quis nasceretur. Iidem autem stellarum interpretes nuncupabantur, sicut et de his legitur, qui in Evangelio natum Christum annuntiaverunt, postea autem solo nomine mathematici. Cujus artis scientia usque ad Evangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativitatem alicujus de cœlo interpretaretur. Unde mox perturbati atque conterriti ex visione sideris, acceptis numeribus, præeunte eos stella ad Christi cunabula tertio decimo die, quod est hodie, in Bethleem perveniunt. Quem tiaratis vultibus adorantes, letata est sagax curiositas Chaldæorum, quia illum videbant in terris editum, quem in cœlis cognoverant astrorum facibus esse præsagitur. Cui etiam munera offerunt, hoc est, aurum, thus et myrrham. Quia a longe veniunt, gentium populos lucem fidei cognituros præagiunt. Per aurum rex ostenditur. In thure Deus dignoscitur. Per myrrham, homo passus atque sepul-

tus. Hæc dona Juvencus presbyter mire [metro] conclusit :

Aurum, thus, myrrham, regique, Deoque, hominique,
Dona ferunt.

In hac die unum amittimus ex his, quæ in nativitate Domini celebramus, hoc est, invitatorium ^a. Institutorem officiorum, in quantum potuit, actionem illius temporis, quando illa agebantur quæ recolimus, in usitato officio voluit ad memoriam nobis reducere : scilicet, quia voluit in isto distinguere nostram bonam invitationem, qua invitantur et excitantur fideles ad Deum deprecandum, ab invitatione Herodis, qui propterea congregavit scribas et principes Judæorum, ut sciret ubi Christus nasceretur, quem cogitabat interficere, invitatorium præsentis officii omisit. Psalmus autem : *Deus noster refugium et virtus* (Psal. xlv, 2), præpostero ordine, cantatur, quia prius adoratus est a Magis Dominus, quam a Joanne baptizatus. Et fortasse institutor istius officii magis voluit imitari ordinem venientium fidelium ad baptismum, quam sequi ordinem psalmsorum. Tunc ergo bene ad memoriam reducuntur facta præterita, cum rationes rationi conveniunt.

CAPUT VI.

DE BAPTISMO DOMINI.

Expletis Christi quasi triginta annorum curriculum, venit in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo, anno videlicet decimoquinto imperii Tiberii Cæsaris, sub Valeriano et Asiatico consulibus ^b, nec non in Judæa quatuor tetrarchis dominantibus, id est, Herode, Philippo et Lysania, filiis Herodis majoris : seu Pilato præside Romano, agentibus pontificatum Anna et Caipha. Peracti enim erant ab initio mundi secundum Hebraicam veritatem anni quater mille [Leg., ter mille, ut supra cap. 1], nongenti, octoginta duo, adnotato, quod decimo sexto anno Tiberii principium fuerit octogesimi primi jubilæi. Juxta Septuaginta interpretum vero editionem, anni sunt quinquies mille ducenti viginti novem. Pro tribus enim causis baptizatus est Dominus : primo, ut quia homo erat, omnem justitiam legis impleret ; secundo, ut **465** baptismo suo Joannis baptismum comprobaret ; tertio, uti Jordanis aquas sanctificans, per descensionem columbæ Spiritus sancti in lavacro credentium monstraret adventum. Post baptismum illico ductus est in desertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo, et cœpit jejunare pro nobis quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Secundum hanc rationem cœptum est jejunium a baptismo Domini, et solutum est decimoquinto Kalend. Martias, quando diabolus confusus ab eo recessit. Abhinc quoque in populos Jesus Christus salutarem viam annuntiat, signis atque virtutibus vera comprobans esse, quæ diceret. Miracula etiam, quæ in Evangelio scripta

^a Vid. Martene loc. cit. cap. 14, num. 6, pag. 110.

^b Anno xv imperii Tiberii Cæsaris. Potius Valerio Asiatico et Messala consulibus, qui tamen consules non erant anno Tiberii xv, ut supra notavimus in

sunt, inchoat facere. Unde primum erat miraculum, quod post revelationem anni, quando vocatus est ad nuptias, aquas in vinum convertit, quod est tertio die post vocationem discipulorum. Vinum istud ex aqua factum, divina præcepta seu Scripturas sanctas meracissimas, vigorem cœlestis sapientiæ continentes, intelligimus. Hæc nuptiæ gaudia salutis humanæ significant : sex hydræ, sex mundi ætates designant, per quas justis figuram Domini prætulerunt. Per architrictim, fortissimum prædicatorem Paulum intelligimus. Fecit etiam hodie magnum miraculum, quando de quinque panibus et duobus piscibus parvi quinque millia hominum. Quinque millia hominum, qui quinque panibus et duobus piscibus pasti sunt, Ecclesiæ sunt populi, qui post quinque sensus corporis, alimento legis spiritali a Christo reficiuntur, et duplici testamento quasi gemellis piscibus saturantur. Neque hoc prætereundum est, quod hæc secunda nativitas Christi tot illustrata mysteriis honoratior est, quam prima. Tunc tantummodo natus est, et angelus pastores affatus est : hodie vero a Magis cum muneribus adoratus est ; hodie cum in Jordanicis aquis tingeretur, Filius dilectus a Patre vocatus est de cœlo, et Spiritus sanctus in specie columbæ super eum visus est, nec non post baptismi sacramentum caput draconis contritum est ; hodie ex aqua vinum factum est, eidemque cœlesti sponse Ecclesia juncta est, insuper et quinque hominum millia ab eo refecta sunt ; et idcirco manifestatio interpretatur, quia in his manifestare se hominibus dignatus est. Quod autem in hac festivitate nemo præsumat baptizare, sanctus Leo papa in Decretalibus ^c prohibet ita : « Si quis autem Epiphaniæ festivitatem, quæ in suo debito honore veneranda est, ob hoc existimat habere privilegium baptismatis, sciat illius baptismi aliam gratiam, aliam fuisse rationem, nec ad eam pertinuisse virtutem, qua per Spiritum sanctum renascuntur. Dominus non indigens remissione peccati, nec remedio renascendi, sic voluit baptizari, quomodo et circumcidi. Sed tunc regenerationis potentiam sanxit, quando de latere illius profluxerunt sanguis redemptionis, et aqua baptismatis : unde in baptizandis electis, qui secundum apostolicam regulam et exorcismis scrutandi, et jejuniis sanctificandi, et frequentibus prædicationibus imbuendi, duo tantum tempora, id est, Pascha et Pentecosten, esse servanda, excepto pro mortuis periculo, et in persecutionis angustiis, et in timore naufragii ^d. Aptissimum namque est, ut in morte crucifixi, et in resurrectione mortui, potentia baptismi novam naturam condant ex vetere, et in renascentibus operetur et resurrectio et mors Christi, dicente Apostolo : *An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morti ipsius baptizati sumus* (Rom, vi, 5) ? Per triduanam

Monito prævio.

^c Sanctus Leo papa, epist. 16, ad universos episcopos Siciliae, cap. 6.

^d Ibidem, cap. 5 et 6.

(nim sepulturam imitatur trina demersio, et ab A
aquis levatio, resurgentis instar est de sepulcro.)

CAPUT VII.

DE PURIFICATIONE SANCTÆ MARIE.

De hac festivitate et aliis festivitatibus sanctæ Mariæ, in gestis Pontificalibus legitur ^a, quod Sergius papa præceperit litanias fieri in die præsentationis Domini in templo. Ita enim scriptum est : « Ut in diebus annuntiationis Domini, dormitionis ac natiuitatis sanctæ Dei Genitricis Mariæ, et sancti Simeonis, quod *ὑπαπαντή* dicitur Græce, cum litanii exeant a Sancto Adriano, et ad Sanctam Mariam populus occurrat. » Ipsa ergo die aurora ascendente procedit omnis clerus seu populus cum litanii et antiphonis ad ecclesiam Sancti Adriani, expectantes pontificem. Ingressus pontifex in sacrarium, induit se vestibus nigris, et clerus similiter. Post hoc accipiunt omnes singulos de manu pontificis cereos. Deinde ex jussu pontificis inchoat schola antiphonam : *Exsurge, Domine*, Psalm. *Deus auribus nostris*. Et egreditur pontifex de sacrario cum ministris, annuente eo scholæ primo, ut dicant *Gloriam*; deinceps vadit ad altare, et orat usque ad expletionem *Gloriæ*. Post orationem osculato altari, et diacono similiter hinc inde, dicit schola vers : *Opus quod operatus es*, absque *Kyrie eleison*. Antiphona expleta, stans pontifex ante altare, dicit : *Dominus vobiscum*, et, *Oremus*; et diaconus dicit : *Flectamus genua*, si tamen infra Septuagesimam venerit. Sequitur oratio : *Exaudi, quæsumus, Domine, plebem tuam*. Hac expleta, inchoat schola per unam antiphonam : *Adorna thalamum*. Item : *Ave gratia*. Item : *Responsum accepit Simeon*. Cum autem appropinquaverint atrio ecclesiæ Sanctæ Mariæ, faciendæ sunt litanie. His expletis ante altare, et ingresso pontifice in sacrarium, inchoat schola ad introitum antiphonam : *Suscipimus, Deus*. Ipsa die non cantatur : *Gloria in excelsis Deo*, si intra Septuagesimam venerit. Deinceps missa peragitur ordine suo. De hac festivitate dicit et Beda ^b sacerdos et doctor eximius in libro De Temporibus : « Secundum mensem dicavit Numa Februus, id est, Plutoni, qui lustrationem potens credebatur : lustrarique eo mense civitatem necesse erat, quo statuit ut sacrificia Diis Manibus solverentur. Sed hanc lustrandi consuetudinem bene mutavit D Christiana religio, cum in mense eodem die sanctæ Mariæ, plebs universa cum sacerdotibus ac ministris, hymnos modulando, devota per ecclesias perque congrua **466** urbis loca procedit, datosque a pontifice cereos in manibus gestant ardentem, et augescente bona consuetudine, idipsum in cæteris quoque ejusdem beatæ Matris et perpetuæ Virginis festivitatibus agere didicit, non utique in lustrationem terrestris imperii quinquennem, sed in perennem cælestis regni memoriam, quando juxta parabolam

A virginum prudentium, omnes electi lucentibus bonorum actuum lampadibus obviam sponso ac regi suo venientes, mox cum eo ad nuptias supernæ civitatis intrabunt. »

CAPUT VIII.

C DE SEPTUAGESIMA, SEXAGESIMA, QUINQUAGESIMA ET QUADRAGESIMA.

Septuagesima computatur secundum titulationem Sacramentarii et Antiphonarii novem hebdomadibus ante Pascha in septimam sabbati. Populus Dei in Babylone detentus est captivus septuaginta annis. Quibus expletis, reversus est Hierusalem. Septuagesimus numerus nobis ad memoriam reducit omne tempus præsentis sæculi, quo alieni sumus a cælesti Hierusalem. Ideo auctor officii nostri Septuagesimam posuit in officiis nostris, ut hoc tempore a deliciis abstinendo, ostenderemus in nostra conversatione qualiter per omne tempus sæculi vivere debeant, qui post baptismum peccatis se alienant a cælesti Hierusalem. Nam quod post septuaginta annos populus de captivitate revertitur, quis non videat post evoluta tempora, quæ septenario dierum numero transcurrunt, etiam nobis, id est, Ecclesiæ Dei, ad illam cælestem Hierusalem ex hujus sæculi peregrinatione redeundum? Quapropter *Alleluia* illo tempore non cantatur apud nos, nec *Gloria in excelsis Deo*, quæ sunt cantica cælestia. Dicit enim Psalmus : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (Psal. cxxxvi, 4)? Sunt qui primam hebdomadam Septuagesimæ, sine aliquo articulo novellæ conversationis ducunt, excepta mutatione *Alleluia*, et in quibusdam locis Dalmaticarum, et intermissione *Gloria in excelsis Deo*. Græci proximam hebdomadam, id est, Sexagesimam, sanctificant suo jejunio. Clerici nostri, auctore Telesphoro papa, sequentem, id est, Quinquagesimam, qui constituit septem hebdomadarum jejunium ante Pascha. Præceptor tamen officii nostri ampliorem mutationem requirit, quam nos agamus, constitutione officii sui. Ipsum enim jejunium intimavit in prima oratione missæ, dicens : *Ut qui juste pro peccatis nostris affligimur*: hic enim afflictionem sonat. In Introitu quoque dicit : *Circumdederunt me gemitus mortis dolores inferni*. Propter hos dolores non possumus lætari et securi esse, sed præparare nos debemus ad bellum, ut Apostolus ait : *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinere* (1 Cor. ix, 25). Dicit enim Ambrosius : Ab omnibus, quæ vitanda eadem tradit disciplina, cum sciant unum coronandum, quanto magis observandum est, quibus omnis promissa est salus? Unde autem abstinere debeamus, qui bellaturi sumus, docet Apostolus, dicens : *Fornicatio et omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis* (Ephes. v, 3). Telesphorus ^d papa nonus post beatum apostolum, in sede Romana con-

^a Liber Pontificalis, in Vita Sergii. Vid. Martene de Antiq. Eccles. Ritibus libr. 1, cap. 15.

^b Beda De Temporibus ratione cap. 10.

^c Idem initium apud Amalarium, libr. 1. de Eccles.

Officiis cap. 1, cum quo et in aliis quibusdam convenit.

^d Vid. epist. 66 Caroli ad Alcuinum.

stituit, ut per septem hebdomadas abstinentiam observent, quod adhuc multi faciunt. Quod tempus tunc duas ob causas Quinquagesimam placuit appellari, vel quia in ordine quinquagesimus numerus post quadragesimum constat; vel quia exinde quinquaginta dies sunt in sanctam resurrectionem. Postmodum Melchisedech papa natione Afer, trigesimus quartus post sanctum Petrum, constituit ut nemo præsumeret in prima vel quinta feria jejunare. In prima, propter Domini resurrectionem; in quinta, quia in ea cœnavit Dominus cum discipulis suis, et in ea ascendit in cœlum. Tunc placuit fidelibus, ut octo hebdomadas consecrarent jejuniis, et primam Dominicam Sexagesimam nominarent, non propter sexagenarium dierum numerum, sed propter usum locutionis nostræ, quo sicut quadragesimo quinquagenarius, ita quinquagesimo sexagenarius, et sexagenarius septuagesimo coaptatur. A Sexagesima usque Pascha, octo sunt hebdomadæ, e quibus singulis si primam et quintam feriam de abstinentia subtrahas, ut Melchisedech instituit, et ipsum diem sanctum Paschæ, quadraginta tantum dies remanent abstinentiæ, ad imitationem Domini nostri Jesu Christi. Septuagesima ideo a fidelibus fertur celebrari, ut et decimas dierum Deo reddere et nihilominus primam et quintam feriam, et sabbatum possint a jejuniis relaxare. A Septuagesima namque in Pascha, novem sunt hebdomadæ, quæ faciunt sexaginta quatuor dies: ex quibus si de unaquaque hebdomada tres præfatos dies subtraxeris, et sacrum diem Paschalem, triginta sex dies in decimatione anni jejunas. Ille autem qui sabbatum constituit honorandum, non propter legalia mandata hoc fecit, sed quia requievit illa die Dominus in sepulcro. August. libro xv de Civitate Dei ^a: « Non omnia, inquit, quæ gesta narrantur, aliquid etiam significare putanda sunt, sed propter illa quæ aliquid significant, etiam illa quæ nihil significant, attextuntur: non solo vomere aratur, sed ut hoc possit fieri, etiam aratri cætera membra sunt necessaria; nec soli nervi in citharis aptantur ad cantum, sed ut aptari possint, insunt et cætera. » Item aliter: Quare dicitur Septuagesima, cum ab ea die usque in Pascha non sint plus quam sexaginta quatuor dies? Consuetudo est Scripturarum divinarum, ut omnis numerus, ex quo quamlibet decadem transierit, ut tertiis [tertius] monadiis incurrat, non deputetur idem numerus præcedenti decadi, sed ei ad quam tendit. Lege librum Genesis in genealogia filiorum Noe. Item aliter: Cur dicitur Septuagesima, cum ab illa die usque in Pascha non sint septuaginta dies? Septuagesima tendit ad sabbatum ante octavas Paschæ: baptizantur, alba vestimenta deponunt, et tunc confirmari eos oportet ab episcopo, et per impositionem manus accipere Spiritum sanctum; et quia septem dona Spiritus sancti describuntur, recte qui hunc accepturi sunt, Se-

^a Potius libr. xvi, num. 3.

^b Quæ sequuntur capitula de Septuagesima, Sexagesima, Quinquagesima et Quadragesima, quidam

ptuagesimam ante celebrant. **467** Quod enim septenarius numerus per se, hoc idem significat per denarium multiplicatus: Sexagesima tendit usque ad medium Paschæ, id est, quartam feriam hebdomadæ Paschalis; Quinquagesima tendit ad ipsum diem Paschæ; Quadragesima ad diem Cœnæ Domini. Computa ergo dierum numerum, qui sunt in abstinentia a Septuagesima usque ad Quadragesimam, invenies ter senos, id est, decem octo dies, exceptis Dominicis diebus. Quem numerum si per duplarem proportionem divides, invenies in una parte sex, in altera duodecim: sex autem ad duodecim, simpla; duodecim ad sex, dupla proportio est. Item inter Cœnam Domini et diem Paschæ, duo sunt dies, et inter Pascha et medium Paschæ, quod est quarta feria, duo sunt dies, quo tendit Sexagesima; et ab ipso die usque sabbatum, quo Septuagesima pervenit, similiter duo sunt, qui sunt simul sex. Quatuor enim ad duo, duplum est ad simplum. Præcedentes ergo numeri, qui sunt in abstinentia, significant, duplam mortem nostram simpla Christi morte esse destructam. Nos enim in anima et corpore morti eramus obnoxii, Christus autem sua corporali morte, et animæ et corporis mortem exclusit. Isti autem dies, quos in Domini resurrectione cum gaudio et lætitia celebramus, significant resurrectionem, quam Christus duplam sua simpla contulit. Ipse enim sicut solo corpore mortuus est, ita solo corpore resurrexit; nos autem et in anima primum resuscitat peccata dimittendo, et in futuro etiam corpora resuscitaturus est.

CAPUT IX.

^b ITEM DE SEPTUAGESIMA.

Qui sacræ legis, veteris scilicet historiæ libros legunt, satis in promptu habent Israeliticum populum sæpius contra Deum deliquisse. Unde frequenter admoniti per prophetas, pœnitentiam agere noluerunt. Quapropter sicut legitur in libro Regum, et beati Ezechielis prophetia, post multas correctiones, sicut diximus, in impudentia illis permanentibus, tradidit illos Deus in manus diripientium. Et primum decem tribubus in captivitatem ductis ab Assyriis et rege ipsorum, tribus Juda et Benjamin, quæ remanserant in Hierusalem, sæpius a beato Hieremia et cæteris prophetis admonitæ, ut resipiscerent et a pravis operibus cessarent, ne similia paterentur, veluti illi, qui jam transducti in Babylonem fuerant, audire noluerunt, sed in sua cordis duritia et pravitate atque idololatria cæterisque offensionibus pertinaciter permanserunt. Unde regressus rex Assyriorum Nabuchodonosor cum exercitu, regiones illorum vastavit, et civitatem Hierusalem munitionibus circumdedit, et tandiu obsedit, quousque deficientibus alimentis, victi omnes cederent, et relicta civitate, rex Sedechias cum filiis et paucis qui secum remanserant, fugeret. Quæ, capta civitate, persequens

ms. cod. habent in calce libri. Sed nos in eodem, quo prius excusa erant ordine, relinquenda censuimus. QUERCET.

populus Assyriorum apprehendit, et in conspectum A regis sui Nabuchodonosor cum filiis et principibus populi filiorum Judæorum, qui residui fuerant, adduxit; locutusque est rex Nabuchodonosor cum rege Sedechia, sicut legitur in libro Jeremiæ, judicia; præcepitque in conspectu regis Sedechiæ interficere filios ejus, et omnes principes Judæorum, qui remanserant. Oculos autem Sedechiæ jussit eruere, et vinctum catenis duxit in Babylonem. Nabuzardan autem principem militiæ dimisit ad destruendos muros Hierusalem. Unde sicut illic scribitur, Nabuzardan, princeps coquorum, destruxit muros Hierusalem. Et ita omnes ducti sunt in captivitatem in Babyloniam, paucis tantum de pauperibus populi derelictis, qui erant agricolæ et vinitores. In qua captivitate morati sunt in magna afflictione et penuria et servitute per annos septuaginta. Postea vero, miserante divina clementia, sub Cyro rege Persarum, magna illorum pars reversa est Hierusalem, id est, quinquaginta fere millia hominum. Tempore vero Darii regis, omnis plenitudo populi Judæorum sub duce Zorobabel, et Jesu filio Josedec sacerdote magno, et Esdra scriba, reversi sunt Hierusalem, et ædificaverunt muros ejus et templum, et habitaverunt in ea. Erant autem tunc prophetae illorum, qui ad ædificandum templum et civitatem, plurimum eos confortabant Aggæus et Zacharias.

Hanc ergo captivitatem Judaici populi, quæ nostram præfiguravit peregrinationem, annuatim recolens sancta Ecclesia, et in memoriam reducens celebrat Septuagesimam: ut sicut ille populus septuaginta annos, quamvis invitus, in captivitate et peregrinatione est detentus, ita nos, id est, Christianus populus, septuaginta dies nostram peregrinationem et præsentis vitæ ærumnam voluntarie recolentes, ad patriam, quæ est superna Hierusalem, redire cum omni aviditate, bonis dediti operibus, vigiliis scilicet et jejuniis et orationibus, intente studeamus. Incipit autem Septuagesima ab illo die, quo consuetudinem Ecclesia habet canere: *Circumdederunt me*, et pertendit usque ad sabbatum Paschalis hebdomadæ, quando canimus: *Eduxit Dominus*. Nam tot dies, si computati fuerint, id est, septuaginta ibi inveniuntur. Septuagesimus autem numerus ad memoriam nobis reducit omne tempus præsentis sæculi, quo alieni sumus a cælesti Hierusalem: quia, ut ait Apostolus: *Dum sumus in corpore, peregrinamur a Deo* (II Cor. v, 6). Hanc peregrinationem, Spiritu sancto præventus, intelligebat David propheta, qui in psalmo dicebat: *Ne sileas, quoniam advena ego sum apud te*, etc. (Psal. xxxviii, 13). Et iterum in alio psalmo: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est*, etc. (Psal. cxix, 5). Hanc etiam peregrinationem perpendens sancta Ecclesia prima die Septuagesimæ, angustiis et afflictionibus circumdata clamat: *Circumdederunt me gemitus*. Quæ vox afflictionem præsentis sæculi et tribulationem aperte demonstrat. Concor-dat etiam huic afflictioni oratio ipsius diei, in qua

diciamus: *Preces populi tui, quæsumus, Domine, elementer exaudi*, etc. Hortatur etiam nos ipsa die ad cursum bonæ operationis 468 beatus Apostolus, dicens: *Sic currite, ut comprehendatis* (I Cor. ix, 24). Responsorium etiam bene congruit, quod ipsa die cantatur: *Adjutor*. Nec non et tractus: *De profundis*. Nam in istis diebus propter humilitatem non cantamus hymnum angelicum, scilicet, *Gloria in excelsis Deo*; neque *Alleluia*, quod est canticum lætitiæ et exultationis: sed pro *Alleluia* cantamus humilem cantum, scilicet tractum, qui a trahendo dicitur, eo quod tractim cantetur, et significat gemitum sanctæ matris Ecclesiæ. In Evangelio etiam (Matth. xx), quod ipsa die legitur, invitat nos paterfamilias ad operationem vineæ, ut fideliter scilicet laborantes, denarium remunerationis percipere mereamur. Post Evangelium canitur offerenda: *Bonum est confiteri*, et antiphona ad complendam: *Illumina faciem*. Quæ omnia diligenter inspecta, magnis mysteriorum redolent sacramentis, et Ecclesiæ gemitus Deum invocantis ob auxilium de tribulatione, indicant, et ad spiritualis intelligentiæ doctrinam satis instrunt auditorem. In his etiam diebus, ut jam diximus, intermittimus hymnum angelicum, et *Alleluia*, quod est Hebræum; et pro *Alleluia*, humiliori (id est, Latina) utimur lingua, dicentes in psalmis, hymnis et canticis, *Laus tibi, Domine, rex æternæ gloriæ*. Nam et in persona eorum, qui in captivitate detinentur, dicitur in psalmo: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (Psal. cxxxvi, 4)? Et iterum dicit Scriptura: *Quia non est speciosa laus in ore peccatoris* (Eccli. xv, 9). Ergo quicumque in his diebus Septuagesimæ saluberrime institutus, cursum suum, id est, vitæ hujus præsentis statum bene direxerit, ut deposita omni inepta lætitia et vanitate, in jejuniis et vigiliis et orationibus, elemosynisque ac cæteris bonis operibus assidue insistat, et peregrinationis suæ assidue recordatus fuerit, hic sanctum Pascha feliciter celebrabit: canticum etiam lætitiæ, id est, *Alleluia*, quod est laus Domini, sine fine cantabit. Pascha namque Græcè^a, Latine dicitur transitus: et nos si Pascha sanctum celebrare volumus, transitum faciamus a vitiis ad virtutes, et de terrenis ad cælestia, et de transitoriis ad semper manentia et æterna transmigrare studeamus. *Pascha enim nostrum immolatus Christus*, etc. (I Cor. v, 7). Finitur autem Septuagesimæ observatio sabbato ante octavam Paschæ, quando etiam, sicut jam supra diximus, Ecclesia sancta canere solita est, *Eduxit Dominus*. Bene autem congruit mysteriis Ecclesiæ, quod Septuagesima sabbato finitur. Peccatis enim nostris exigentibus, in captivitatem et peregrinationem devenimus: sed per Domini gratiam et miserationem ad requiem, quæ per sabbatum significatur, reducimur. Sabbatum enim requies interpretatur. Cantantur etiam illo die duo *Alleluia*, quæ geminam sanctorum lætitiæ designant. Nam illud *Alleluia*, quod sabbato canitur, scilicet:

^a Pascha Græcè. Imperite, nisi sit error librarii. Vide Monitum prævium.

Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus, lætitiã sanctorum designat, quam modo, quicumque fideliter finiuntur, in animabus accipiunt, et qua sancti omnes, qui in cœlesti gloria sunt, perpetuo perfruentur. Illa autem duo, quæ in sequenti sabbato, id est, fine Septuagesimæ canuntur, geminam sanctorum omnium exultationem designant, quando sicut legitur in Apocalypsi, expleto judicio dabuntur eis singulis stolæ binæ, id est, immortalitas et beatitudo animarum et corporum, scilicet, et ut qui nunc singulis stolis animarum solummodo immortalitate gaudent, tunc beata et animarum et corporum immortalitate ac perpetuæ beatitudinis gloria perfruantur: ad quam beatitudinis gloriam nos optimus Dominus sua gratuita pietate dignetur perducere, cui est honor, laus et gloria per omnia sæcula sæculorum. Amen.

CAPUT X.

A DE SEXAGESIMA.

Sexagesima initium sumit sequenti Dominica post Septuagesimam, et finitur quarta feria hebdomadæ paschalis. Nam in superiori hebdomada, scilicet Septuagesimæ, circumdatam se doloribus et tribulationibus clamat Ecclesia, et ita constrictam afflictionibus et tribulationibus, ut vix spirare queat, et nullus evadendi pateat locus. Unde dicit: *Circumdederunt me.* In hoc autem, id est, Sexagesima, jam quasi resumpta fiducia invocatur, et quasi omnipotentis Dei clementiam implorat dicens: *Exsurge, quare dormis, Domine?* Quasi dicat, quamvis non dormites, neque dormias, qui custodis Israel, tamen quia non cito auxiliando succurris nobis, dormire videris. *Quare faciem tuam avertis?* Quamvis peccata nostra inter nos et te separent, noli oblivisci conditionis nostræ, sed respice propitius opus creationis tuæ: *Exsurge, et ne repellas in finem, sed vide tribulationem nostram. Adhæsit enim in terra venter noster,* id est, consensus impietati pulveris hujus et fragilitatis sensus interior cordis nostri. Et iterum inclamat, et quasi importune auxilium petit dicens: *Exsurge, Domine, adjuva nos et libera nos,* id est, quatenus nos digni non sumus liberari, libera nos propter nomen tuum, id est, gratis, et non secundum meritum nostrum. Hoc idem namque sonat oratio prima ipsius diei, in qua dicitur: *Domine, qui conspicias quia ex nulla nostra actione confidimus,* id est, ex nullo bono nostro opere fiduciam habemus, sed sola miseratione salvari speramus. Et in Epistola bonus athleta Paulus et doctor gentium nobis proponitur, cujus sapientiam et fortitudinem imitemur. Responsorium, *Sciunt gentes, quoniam nomen tibi Dominus,* id est, cognoscant, qui nos tribulant et persequuntur, quia non sunt veri domini, nec nomen dominorum illis competit, sed tibi soli, qui nos condidisti, et solus juste dominaris, Altissimus super omnem terram. Sequitur tractus: *Commovisti, Domine, terram tuam, et conturbasti eam.* Terram commovisti, dicit peccatorum conscientiam hominum ad poenitentiam præ-

^a Multa rursus apud Amalarium libr. 1, cap. 2.

vocatam. Terra quippe commovetur, quando peccatoris cor ad poenitentiam et lacrymas excitatur: post motam autem terram **469** semen inducitur, quia post commota corda poenitentium ad lacrymas, semen verbum Dei avidius suscipitur, et uberius fructum faciens, crescit et multiplicatur. Unde convenienter Evangelium sequitur, in quo de terra petrosa et spinosa, atque de bona, quæ fructum per patientiam reddit, multa narratur. In Septuagesima increpati sumus, quod otiosi stetimus, et ad vineam colendam invitati sumus: nunc in Sexagesima semen verbum Dei in cordibus nostris veluti in bonam terram jacitur, ut crescat, et fructificet, et per patientiam fructum plurimum afferamus. Sequitur offerenda: *Perfice gressus meos:* deprecatur Ecclesia, ut perficiantur gressus illius, id est, ut a Domino dirigantur itinera ejus in semitis viarum Dei, quia a Deo diriguntur gressus hominis, non a seipso, quod nemo per se nisi a Deo adjutus, potest esse rectus, sicut ipse Dominus ait discipulis suis: *Sine me nihil potestis facere.* Et ideo quod a seipsa intelligit Ecclesia non posse perficere, a Domino totis votis petit impleri. Dicit etiam in communionem: *Introibo ad altare Dei.* Jam confisa sancta mater Ecclesia de misericordia omnipotentis Dei, præsumit et dicit: *Introibo ad altare Dei,* id est, in conspecta ipsius apparebo, et de misericordia ipsius glorificabor. Pertendit autem, diximus, hæc Sexagesima usque ad Paschalis hebdomadæ quartam feriam, quia sexaginta dies computantur ab hodierno die, quo canimus ad introitum: *Exsurge, quare dormis, Domine?* usque ad præfatam diem, in quo canimus: *Venite, benedicti Patris mei.* Quod a magno mysterio non vacat. Nam senarius numerus perfectus est, et suis completur partibus. Est enim sexta pars ejus, unum; secunda, tria; tertia vero, duo. Unum ergo et duo et tria, fiunt sex. Et nec inferius manet numerus, nec superabundat. Quod raro in aliis unquam numeris reperitur. Decies autem seni, sive sexies deni, sexaginta fiunt. Et ideo sexagesimus numerus, sicut et senarius, perfectionem boni operis signat. Sex enim sunt dies, in quibus oportet operari. Et in sex diebus omnem cursum nostræ bonæ operationis perfecimus. In sex enim diebus opera sua perfecit Deus, et in sexta ætate per seipsum visitare dignatus est mundum, et hominem lapsum a paradisi amœnitate, et diaboli fraude deceptum, proprio cruore redimere. De hoc senario numero loquens beatus Augustinus, et de ejus perfectione in quodam loco dicit, ^c quod non ideo senarius est perfectus, quia in eo perfecit Deus omnia opera sua, sed quia senarius numerus erat perfectus, ideo in eo Deus opera sua perficere dignatus est. ^d Quapropter necesse est ut in hac Sexagesima bonis operibus deditimus, et cum Dei adjutorio in vigiliis, jejuniis et orationibus, cæterisque bonis operibus nostram salutem operari studeamus: quia, qui per sex dies bonæ operationis, præsentis vitæ cursum transierint,

^b S. Aug. de Gen. ad lit., lib. iv, cap. 7, n. 14.

et fideliter in opere recto laboraverint, et usque in finem in cœptis bonis operibus perseveraverint, sexagesimum fructum laboris sui et æternæ beatitudinis præmium percipient, audientes illam desiderabilem vocem ipsius, quæ ipsa die in sancta cantatur Ecclesia, scilicet: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum (Matth. xxv, 34)*. Quam vocem nobis audire, et quod regnum nobis percipere concedat omnipotens Deus, qui vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

CAPUT XI.

DE QUINQUAGESIMA ^a.

Quinquagesima initium sumit a sequenti hebdomada post Sexagesimam, quando canitur: *Esto mihi in Deum protectorem*, et finitur die sancto Dominico Paschæ. In Septuagesima tribulationibus et angustiis circumdati sumus, in Sexagesima Dominum invocavimus, et quasi dormientem excitavimus. In Quinquagesima quasi jam propinquiorem audacius et promptius invocamus, dicentes: *Esto mihi in Deum protectorem*: et in prima oratione missæ dicimus: *Preces nostras, quesumus, Domine, clementer exaudi, atque a peccatorum vinculis absolutos ab omni nos adversitate custodi*. Magnam jam hæc verba videntur habere securitatem, in quibus dicimus nos ab omnibus inimicis absolutos et peccatis; et precamur Domini munitione nos defendi. Dicit etiam in Epistola beatus Paulus apostolus, ostendens nobis charismata meliora: *Si linguis hominum loquar et angelorum, etc., usque, cymbalum tinniens (I Cor. xiii, 1)*. Et quibus munitionibus in Dei protectione subsistere et muniri debeamus, in fine hujus lectionis ostendit, dicens: *Nunc manent fides, spes, charitas, tria hæc, major autem his est charitas (I Cor. iii, 13)*. Sequitur responsorium: *Tu es Dominus qui facis mirabilia solus*. Quasi diceret, non est Dominus alius præter te, Domine. Simulacra gentium non sunt dii, sed opera manuum hominum: Tu autem vere es Deus, qui salvas sperantes in te. Notam fecisti in gentibus virtutem tuam, redimendo et liberando nos de manibus eorum. Et iterum dicit in versu: *Liberasti in brachio tuo populum tuum*. Tractus etiam Domino nobis præcipit servire, qui nos fecit, non ei cui nosmetipsi peccando vivimus [Amal., vendidimus]. In Septuagesima terra cordis nostri quasi tribulationibus est exarata et culta: In Sexagesima semina verbi Dei suscepimus et seminavimus. In Quinquagesima seminis et bonæ operationis fructum colligimus. Unde in Evangelio cæcus introducit, qui nos significat, non aurum neque divitias quærens, sed lumen, quod percipere meruit; quod nos ut æternum et verum accipere mereamur, attentius quærere debemus. Sequitur offerenda, eundem habens tenorem, hoc est, in gratiarum actione manens, dicendo: *Benedictus es, Domine, doce me justificationes tuas*. Communio autem ad memoriam reducit antiquum populum, qui

^a Confer Amal. lib. cit., cap. 3.

^b Amalarius. cap. 4.

manna manducavit in deserto, et non est fraudatus desiderio suo. Hoc his verbis innuens, quod si nos in bono et sancto desiderio manserimus, non eo fraudabimur, sed æterna satietate donabimur, quando hoc adimplebitur in nobis, quod alibi Psalmista dicit: *Satiabor dum manifestabitur gloria tua (Psal. xvi, 15)*. Pertingit autem 470 Quinquagesima ad resurrectionis Dominicæ diem. Nam a die qua canimus: *Esto mihi in Deum protectorem*, usque in diem sanctum Paschæ, quinquaginta dies sunt. Qui numerus pertinet ad quinque corporis sensus, qui sunt videlicet, auditus, visus, gustus, odoratus et tactus. Sicut enim senarius perfectionem operum demonstrat, ita quinarius omnia bona opera quæ perficiuntur per quinque corporis sensus. Quinques enim deni, quinquaginta fiunt. Si quis ergo per quinque corporis sensus, id est, per exteriorem administrationem decem verba legis impleverit, hic sine dubio ad consortium beatæ resurrectionis, quæ in Pascha celebratur, est perventurus. Est et aliud mysterium in hoc quinquagenario numero dierum. Nam in Veteri Testamento quinquagesimus annus, jubilæus et annus remissionis vocabatur: in quo videlicet anno unaquæque possessio ad proprium revertebatur dominum. Et unusquisque dominus, quocumque modo esset ab ea alienatus, ad propriam gratis revertebatur possessionem. Et nos qui propriam in primo parente immortalitatis amisimus hæreditatem, si bene et juste in hoc tempore vixerimus, quod significatur per numerum quinquaginta dierum, possumus ad nostram reverti hæreditatem, id est, supernam Hierusalem et civitatem sanctorum, ubi est vera resurrectio et beata immortalitas, auxiliante Domino nostro Jesu Christo, in cujus resurrectione nostra vera est resurrectio et peccatorum omnium remissio.

CAPUT XII.

DE QUADRAGESIMA ^b.

Quadragesima incipit a sequenti Dominica post Quinquagesimam, et finitur quarta [Amal., quinta] feria ante Pascha Domini, quando canimus: *In nomine Domini omne genu*. In Quadragesima namque jam aliqua pars pugnæ nostræ peracta est. Quem namque in Quinquagesima protectorem invocavimus, in Quadragesima dicit, quasi consolando, in Introitu: *Invocavit me*, etc. In Epistola dicit beatus Paulus: *Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te*. In responsorio canitur in persona justi viri, sive sanctæ Ecclesiæ: *Angelis suis mandavit*. In tractu promittitur scutum divinæ protectionis. In Evangelio proponitur nobis triumphus Dominicæ victoriæ, scilicet, ut ejus exemplo cum diabolo pugnare et eum superare discamus. De hoc autem quadragesimo numero, et de præsentis temporis observatione nihil aliud nobis est dicere, quam quod beatus Gregorius in fine expositionis ipsius evangelii quod ipsa die legitur, ita prosequitur, inquit: *Sed quia diebus his lectio evangelica congruit, nam quadragesima dierum abstinentiam nostri redem-*

^c S. Greg., hom. 16 in Evang., num. 5 et 6.

ptoris audivimus, Quadragesimum tempus inchoamus: discutiendum nobis est cur hæc ipsa abstinencia per quadraginta dierum numerum custoditur. Moses ut legem acciperet, secundo diebus quadraginta jejunavit. Elias in deserto quadraginta diebus abstinent. Ipse autem auctor hominum ad homines veniens, in quadraginta diebus nullum omnimodo cibum sumpsit. Nos quoque, in quantum possumus, annuo Quadragesimæ tempore carnem nostram per abstinenciam affligere conemur. Cum ergo in abstinencia quadragenarius numerus custoditur, quid nisi quia virtus Decalogi per libros quatuor sancti Evangelii impletur? Denarius etenim quater ductus, in quadragenarium surgit: quia tunc Decalogi mandata perficimus, cum profecto quatuor libros sancti Evangelii custodimus. Ex qua re sentiri et aliud potest. In hoc enim mortali corpore ex quatuor elementis subsistimus, et per voluptates ejusdem corporis præceptis Dominicis contrahimus: præcepta autem Dominica per Decalogum sunt accepta. Qui ergo per carnis desideria Decalogi mandata contempsimus, dignum est ut eandem carnem quaterdecies affligamus. Quamvis de hoc Quadragesimæ tempore est adhuc aliud quod possit intelligi. A præsentem enim die usque ad Paschalis solemnitatis gaudia sex hebdomadæ veniunt, quarum videlicet dies quadraginta et duo sunt: ex quibus dum sex dies Dominici ab abstinencia subtrahuntur, non plus in abstinencia quam triginta et sex dies remanent. Dum vero per trecentos et sexaginta [quinque] dies annus ducitur, nos autem per triginta et sex dies affligimur, quasi anni nostri decimas [Deo] damus: ut qui nobismetipsis per acceptum annum viximus, auctori nostro nos in ejus decimis per abstinenciam mortificemus. Verum, fratres charissimi, sicut offerre in lege jubemini decimas rerum, ita Deo offerre contendite et decimas dierum. Unusquisque, quantum virtus suppetit, carnem maceret, ejusque desideria affligat, concupiscentias turpes interficiat, et juxta Pauli vocem, *hostia viva fiat*. Hostia quippe et immolatur, et viva est, quando et ab hac vita homo non deficit, et tamen se a carnalibus desideriis occidit. Caro nos læta traxit ad culpam, afflicta reducat ad veniam. Auctor etenim mortis nostræ per fructum ligni vetiti vitæ præcepta transgressus est. Qui ergo a paradisi gaudiis per cibum cecidimus, ad hæc, in quantum possumus, per abstinenciam resurgamus. Sed nemo sibi eandem abstinenciam solam credat sufficere posse, cum per prophetam Dominus dicat: *Nonne hoc est magis jejunium quod elegi (Isa. LVIII, 6)?* Subjiciens: *Frangere esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despezzeris (Ibid. v. 7).* Illud ergo jejunium approbat Dominus, quod ad ejus oculos manus elemosynarum levat, quod cum proximi dilectione agitur, quod ex pietate conditur. Hoc ergo quod tibi subtrahis, alteri largire; et unde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparatur. Hinc enim per prophetam Dominus dicit: *Cum*

jejunaretis et plangeretis, nunquid jejunium jejunastis mihi? Et cum comedistis et bibistis, nunquid non vobis comedistis, et vobismetipsis bibistis (Zach. VII, 5, 6)? Sibi enim comedit et bibit, qui alimenta corporis, quæ sunt communia dona Conditoris, sine indigentibus percipit. Et sibi quisque jejunat, si ea quæ sibi ad tempus subtrahit, non pauperibus tribuit, sed ventri postmodum offerenda custodit. Hinc per Joelem dicitur: *Sanctificate jejunium (Joel 1, 4)*. Jejunium quippe sanctificare est adjunctis bonis aliis dignam Deo abstinenciam carnis ostendere. Cesset ira, sopiantur jurgia. Incassum enim caro atteritur, si a pravis suis voluptatibus animus non refrenatur, cum per prophetam Dominus dicat: *Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra: Ecce ad lites et contentiones jejunatis, et percussistis pugno impie, et omnes debitores vestros repetistis (Isa. LVIII, 3, 4)*. Neque enim qui a debitore suo hoc quod dedit repetit, aliquid injustum facit: sed dignum est ut quisquis se in pœnitentia maceret, et hoc sibi quod juste competit, interdicit. Sic, sic nobis pœnitentibus et afflictis a Deo dimititur quod injuste egimus, si pro amore illius et hoc quod nobis juste competit, relaxamus.

CAPUT XIII.

ORDO AD PŒNITENTIAM DANDAM FER. IV QUOD EST CAPUT JEJUNII.

Imprimis præmonere debet sacerdos omnes Christianos ex sacris Scripturarum testimoniis, quatenus in capite jejunii, hoc est, hodie ad veram confessionem veramque pœnitenciam festinantius accedant. De hac Hieronymus inquit: « Utinam tam cito convertantur peccatores ad pœnitenciam, quam cito Dominus præparatus est etiam mutare præfinitam sententiam. Non enim temporis longitudinem requirit Deus, sed affectu sinceritatis plenitudo pensatur. » Gregorius: « Satis alienus a fide est, qui ad agendam pœnitenciam tempora senectutis expectat. Metuendum est enim, ne, dum sperat misericordiam, incidat in judicium. » Itemque: « Si quis te de peccato forinseco correxit, tunc confitere interiora, que ille nescit. » Denique admonendi sunt, ut in Cena Domini redeant ad reconciliationem, sicut in consequentibus dicitur. Si vero interest causa aut itineris, aut cujusalibet occupationis, aut ita forte hebes est, ut ei hoc sacerdos suadere nequeat, injungat ei tam quadragesimalem, quam annualem pœnitenciam, et reconciliet eum statim.

Sacerdotibus vero summopere satagendum est ut octo vitia criminalia cum eorum sequentiis atque testimoniis Scripturarum, quibus coercendi sunt homines atque ad meliora provehendi, omni studio intelligant atque doceant, sicut hic in prima fronte annexa sunt. Quorum vitiorum octo hæc sunt nomina, in primis superbia, gloria inanis, invidia, ira, avaritia, tristitia, ventris ingluviæ atque luxuria.

De superbia, quod est caput omnium vitiorum, oriuntur suprascripta septem vitia criminalia. Superbia dicitur quasi supergrediens mentem de eo quod

non est. Unde superbus quasi extra viam ambulans, A de qua Scriptura : *Initium omnis peccati superbia* (Eccli. x, 15). Et ideo initium dicitur omnis peccati, quia ipsa præcessit in diabolo, et non solum peccatum est ipsa, sed etiam nullum peccatum fieri potuit, potest, aut poterit sine ipsa. Porro cupiditas atque superbia in tantum unum est malum, ut nec sine superbia possit inveniri cupiditas. Non enim primus homo ederet de ligno prohibito, nisi concupisceret; nec desereretur a Domino, nisi prius ipse desereret. De superbia dicit Augustinus : « Vitanda nobis est superbia, quæ et angelos novit decipere, et homines dissipare. » Hieronymus : « Vir superbus non decorabitur, nec voluntatem suam perficiet. » Ambrosius : « Superbia ex angelis dæmones facit, humilitas autem homines sanctis angelis similes reddit. »

De inani gloria, id est, vana, quæ Græce dicitur *κενοδοξία*, nascitur inobedientia, hypocrisis, contentiones, pertinaciæ, discordiæ et novitatum præsumptiones. Et enim vanitas inflata appetitio dignitatum, dulcis miseris, amara perfectis, cui serviunt tumidi, sub qua jacent elati, tamque eos ardor humanæ laudis inflammat, ut laboriosa opera, quæ populus admiretur, et quibus fama diffunditur, sine labore suscipiant, et libenter exercent : unde est quod jejunare, abstinere, vigilare, Ecclesiam frequentare, vel psallere, cum hæc omnia sine labore non faciunt, etiam cum delectatione faciunt, ut ab hominibus, quibus placere, non Deo, desiderant, videantur : unde Veritas : *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam* (Matth. vi, 2).

De invidia sive invido, qui ab invidendo alterius felicitati dicitur, nascitur odium, susurratio, detractio, exsultatio in adversis proximi, afflictio autem in prosperis. De hac Apostolus comminatur, dicens : *Qui odit fratrem suum, homicida est : et qui invidet, in tenebris est, et in tenebris ambulat* (I Joan. iii, 15; ii, 11). Unde nihil infelicius potest esse invidio, qui alienis torquetur bonis : invidia enim sensum mordet, pectus urit, mentem afficit; et qui invidet, similis est diabolo, qui per invidiam hominem de paradiso ejecit.

De ira longa, quæ ab indignatione dicitur, a qua et iracundia, eo quod accenso sanguine, in furorem compellitur, nascuntur rixæ, tumor mentis, contumeliæ, clamor, indignatio, blasphemiarum. De ipsa enim dicit Scriptura : *Ira in sinu stulti requiescit* (Eccli. vii, 10). Et alibi : *Ira enim viri justitiam Dei non operatur* (Jac. i, 20). Et in psalmo de quotidiana ira : *Irascimini, et nolite peccare* (Psal. iv, 5). Et Apostolus : *Sol non occidat super iracundiam vestram* (Ephes. iv, 26), et alibi : *Illa enim ira mala est, quæ mentem turbat, ut rectum consilium perdat.*

De tristitia, quæ oritur ex ira, nascitur malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis erga illicita. Et sciendum quia inter tristitiam et mœstium hoc interest : mœstitia, cordis est; tristitia, vultus : mœstum enim vel inertem dicimus animum; tristis enim facie, ita

dignoscitur, abjecto vultu, pallido aspectu, turbidis oculis, turbato vultu. De hac tristitia dicit Apostolus : *Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur : sæculi autem tristitia mortem operatur* (II Cor. vii, 10). Alibi que : *Tristitiam non des animæ tuæ.* Isidorus : « Vis nunquam esse tristis? bene vive : secreta conscientia tristitiam leniter sustinet. »

472 De avaritia (quæ Græce dicitur *philargyria*, id est, amor pecuniæ, ab aviditate dicta, unde avarus, quasi avidus auri, qui nunquam opibus expletur) nascitur proditio, fraus, fallacia, perjurium, inquietudo, violentia, et contra misericordiam obduratio cordis. De hac dicit Apostolus : *Neque avari, neque rapaces regnum Dei possidebunt* (I Cor. vi, 10). Et Salomon : *Avarus non implebitur pecuniis* (Eccli. v, 9). Et idem : *Avaro autem nihil est scelestius : nihilque iniquius quam amare pecuniam* (Eccli. x, 9). Et iterum : *Cum enim morietur homo, hæreditabit serpentes et bestias et vermes* (Ibid., v, 13). Hoc vero vitium vincitur in largitione pauperum, in visitatione infirmorum, in tegumento nudorum, et in reddendo quod injuste ablatum est, et in fletu ac lacrymis cum contritione cordis, sicut Dominus dicit : *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus* (Matth. xix, 21).

De ventris ingluvie, quæ Græce dicitur *gastrimargia*, id est, horrida voracitas atque gulositas, quæ a gula dicitur, nascitur inepta lætitia, scurrilitas, immunditia, stultiloquium, multiloquium, hebetudo C sensus circa intelligentiam, et est vitium spiritale. De hoc scriptum est : *Qui continet ventrem suum, minuit vitia : abundantia autem escarum, nutrit desideria mala. Multæ escæ nutriunt ventrem fornicationis.* Et Apostolus : *Non in comessionibus et ebrietatibus* (Rom. xiii, 13). Et quia primus homo vitio gulæ cecidit, necesse est, ut per abstinentionem resurgamus. Læta caro traxit nos ad peccatum, afflicta reducat ad veniam.

De luxuria, quæ a luxu nomen accepit, et est immunditia corporalis, unde et luxuriosus, quasi solutus et corruptor dicitur, nascitur cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor sui, odium Dei, afflatus præsentis sæculi, horror autem vel desperatio futurorum. Est autem vitium corporale. De ipso dicit Apostolus : *Fugite fornicationem* (I Cor. vi, 18). Et idem : *Fornicatores et adulteros judicabit Dominus* (Hebr. xiiii, 4). Hieronymus : « Væ illi qui tunc habuerit terminum luxuriæ quando et vitæ. » Diabolus per superbiam et fornicationem omnium hominum generi dominatur. Omnibus peccatis fornicatio major est; melius mori quam fornicari : libido in infernum hominem mergit : et sciendum, quia fornicatores, libidinosi, Sodomitæ, adulteri, incestuosi, constupratores, raptores, molles, masculorum concubitores, immundi, pollutores, impudici, generaliter luxuriosi nominantur. Unde fornicatio dicitur amor legitimo conubio solutus, et vaga explendæ libidinis consecrandæ licentia. De qua seri-

ptum est : *Qui fornicatur, in carne sua peccat : et majoris est criminis, quia tollit membra Christi, et facit membra diaboli* (I Cor. III, 18). Libidinosi dicuntur, qui faciunt quod eis libet : sunt enim cupidi voluptatis. Sodomitæ interpretantur exclusores ipsorum. Adulteri dicuntur, quia alterius torum violant, sive polluunt. Incestus dicitur, quasi incastus, propter illicitam commistionem, id est, quicumque cum parente propria, aut sorore, vel vidua, sive noverca, filia, vel cognata, atque Domino sacrata, præsumpserit fornicari. Stupratores dicuntur, virginum corruptores. Raptores a rapiendo, qui rapto stupro fruuntur. Unde et inter stuprum, adulterium et incestum ita differt : stuprum in virgine, adulterium in nupta, incestus in parentibus. Molles sunt effeminati, vel qui barbas non habent, sive qui alterius fornicationem sustinent. De quibus Apostolus : *Neque molles regnum Dei possidebunt, masculorum concubitores, comites fornicantium, immundi, polluti, coinquinati* (I Cor. VI, 10), socii luxuriosis, pollutores, deformes, commaculati, vel qui propriis manibus se sordidant. Impudici a podice ^a vocantur, putorem enim fetorem dicimus : sive impudicus, qui turpitudinem flagitio infert.

Sed et alia vitia quæ licet ex superioribus oriuntur, aliis tamen locis censentur, sicut sacrilegium, quod Augustinus inter septem vitia reputat. Sacrilegium est sacrarum rerum furtum, quæ postea in idolorum cultum cedunt. Unde sacrilegus dictus, ab eo quod sacra legit, et furatur contra leges : vel sacrilegus, sacra loca violans. Faciunt hoc ecclesiæ prædones. Fures a furuo dicti sunt, id est, a fusco : nam noctis adeunt tempus. Unde inter furem et latronem hoc differt : qui alienum subtrahit, fur est ; qui furatur et occidit, latro est, a latendo enim dicitur latro. Perjuri dicuntur, qui perperam jurant, id est, male. Falsidici, qui aliud fantur quam verum. Ebrius dicitur, qui ad tempus bibit : ebriosus, qui semper. De quo Scriptura : *Ebriosi regnum Dei non consequentur* (Ibid.). Acediosus ab acedia dicitur, qui anxietatem sive tedium cordis patitur, qui et inconstans vel vagus dicitur : ab aliquibus enim inter octo vitia reputatur. Patricida et parricida hoc differt : patricida est, qui parentem occidit, parricida, qui parem aut socium. Fratricida, qui fratrem occidit. Homicidium, compositum ex homine et cæde, unde et homicida. Stultiloquus est, qui turpia et risum moventia narrat. Unde et stultiloquium nihil in se sapiens habet. Scurrilitas et jocularitas, quæ conveniunt ex aliqua prudentia, risum movent audientibus, quibus magis convenit lugere. Turpitude est, cum inflammanur sensus nostri ad libidinem et carnis titillationem. Anima ignita succenditur, et nihil Dei timore refrénatur. Idololatra dicitur, qui idolis servit : et in propheta idololatriam sæpe fornicationem appellatam invenimus : et qui plus nummi quam Deum diligit, sculpturam nummi colit, et idola in eis cælata

^a Impudici a podice. Prorsus inepte.

^b Diaconus. Vide Martene, lib. I de Antiq. Eccl.

veneratur. Susurro, de sono locutionis appellatur id est, qui libenter inutilia audit. Unde Scriptura : *Non sis susurro* (Eccli. V, 16). Malefici et venefici dicuntur, qui causa mortis venenum parant, et artificiose multa mala componunt. Maledici, linguosi, sive litigiosi, sortilegi, et divini sive fanatici conjectores, qui sub nomen fictæ religionis, per quasdam (quas sortes sanctorum vocant) divinationes et scientiam profitentur. Arioli sive aruspices proprie sunt, qui circa aras idolorum nefarias preces emittunt. Augures, qui auguria et volatus atque voces avium intendunt. Auspicia enim ultro veniunt. Fatuus est, qui quod fatur non intelligit, neque quod alii dicunt, et dicitur excors. De quo in Evangelio : *Qui dixerit fatue* (Matth. V, 22). Genus enim convicii est. Racha, **473** inanis et vacuus, sive absque cerebro. Est enim genus despectionis sive iræ. Unde in Evangelio : *Qui dixerit fratri suo racha* (Matth. V, 22). Hoc est proverbium provinciale. Ecce vitia breviter digesta, per quæ humanum genus a diabolo quotidie impugnatur.

De cætero sciant sacerdotes Christi, quia quotiescunque ad pœnitentiam Christiani accedunt, jejunandum est prius cum eis, pro eorum erratibus, ut non dicatur eis quod sacerdotibus Judæorum dictum est a Domino : *Væ vobis legis peritis, quia aggravatis homines, imponentes super humeros eorum onera gravia, ipsi autem digito vestro non tangitis sarcinas eorum* (Luc. XI, 46). Nemo enim potest jacentem sub onere sublevare, nisi inclinaverit se, et porrigat ei manum. Neque ullus medicorum vulnera infirmantium potest curare, nisi fetoribus particeps fuerit. Ita quoque sacerdos vel pontifex curare vulnera non potest, nisi præstante sollicitudine et oratione : et quoties dederis consilium peccanti, simul quoque da illi pœnitentiam statim, quantum debeat jejunare, et redimere peccata sua, ne forte obliviscaris, quantum eum oporteat abstinere ; tibi enim necesse est, ut iterum ab eo exquiras peccata, quia ille forsitan erubescit iterum peccata sua confiteri. Non enim omnes clerici aut ullus laicus hanc scripturam usurpare aut legere debent, nisi soli illi quibus necesse est ; hoc sunt episcopi vel presbyteri, quibus claves regni cœlestis traditæ sunt, si nec judicia ista alius usurpare debet. Si autem necessitas evenerit, et presbyter non fuerit præsens, diaconus ^b suscipiat pœnitentiam, ac det sanctam communionem.

^c Denique sacerdos hac auctoritate imbutus sive compunctus, suscipiens pœnitentem, si laicus est, dimisso baculo : quisquis vero ille est, sive laicus, sive clericus, sive monachus, suppliciter se inclinet ante sacerdotem. Tunc sacerdos dicit hanc orationem : *Domine Deus omnipotens, propitius esto mihi peccatori, ut condigne possim tibi gratias agere, et reliqua.* Deinde jubeat eum sacerdos sedere contra se, et colloqui cum eo de supradictis vitiis, sive exhortationibus divinis, ne forte pro verecundia aut ignavia, sive oblivione aliquid putridum in corde reman-

Ritibus, cap. 6, art. 6, n. 7.

^c Ibid., art. 3.

neat, per quod iterum diabolus eum ad vomitum peccati reducat. Consideret etiam sexum, ætatem, conditionem, statum, personam, et secundum hoc, ut sibi visum fuerit, singula quæque dijudicet, id est, aliquos a cibis abstinendo, alios eleemosynas dando, nonnullos sæpius flectendo genua, sive in cruce stando, aut aliquid aliud hujusmodi, quod ad animæ salutem pertinet. Non omnibus vero una eademque discretio sit, unicuique horum, hoc est, inter divitem et pauperem, liberum et servum, inter infantem et puerum, juvenem et adolescentem, ætate senem, hebetem et stultum, scientem et ignarum, laicum et clericum, monachum et episcopum, presbyterum et diaconum, subdiaconum et lectorem, in gradu, in conjugio vel sine conjugio, inter virginem et feminam, inter canonicam et sanctimoniam, inter debiles et infirmos, inter sanos et ægros. De qualitate etiam peccatorum hominum, inter continentem et incontinentem, utrum voluntate vel casu, vel in abscondito: quali compunctione emendet, necessitate et voluntate; loca et tempora discernat. Attendat etiam sacerdos, ut salvi sint omnes, et non pusillanimes, quia potentes potenter tormenta patientur. Item Jesus filius Sirach: *In iudicando esto misericors, pupillis ut pater, et pro viro matri illorum* (Eccli. iv, 10). Et Jacobus: *Judicium sine misericordia erit illi qui non fecit misericordiam* (Jac. ii, 13). Superexaltet autem misericordia iudicium, ut idem consequatur, ut sanctus Benedictus. Qui veram poenitentiam faciunt, agant in jejunio et fletu, in eleemosynis et orationibus, et perpetrata iterum non faciant: et si faciant, tamen non perseverent in eis, quia Dominus dixit: *Malum cogitastis, ignovi, malum dixistis, ignovi; malum fecistis, ignovi; perseverare in malo non ignosco*. Ergo qui perseverant in malo, non ignoscent, et sie iudica justum iudicium secundum canones, ut alii timorem habeant.

Neque hoc omittendum est, quia propter ista peccata affliguntur flagellis temporalibus: inde suscitantur bella, incursiones paganorum, captivitates, pestilentia, fames, ægrotudines, mortalitates hominum atque animalium, morbi, incommoditates, aeris siccitates, inundationes, pluviarum tempestates, tonitrua atque fulgura noxia, inclementia frigoris, vehementia ardoris, reges iniqui, potentes seu iudices pessimi, bestia nocua et horum similia. Propter ista etiam emendanda, promulgantur leges, decernuntur iusta, proponunt supplicia, vincula, torturas, flagella, exsilia, amputationes membrorum, amissiones rerum, mortes diversi generis, et auferri nequeunt de mundo. Fit etiam ecclesiasticus vigor, correctio, excommunicatio, de ecclesia exclusio, leges poenitentia, anathematizatio: constituuntur iudices, insistunt officia, mittuntur ultores, ut hæc corrigantur, et auferri non possunt de Ecclesia. His vero peccatis semper manentibus, heu, pro dolor! tam securi pergitur ad tenebras exteriores, quasi ibi nobis cubacula exstruantur, delicia preparantur, ministri procurantur, thesauri congerantur, orna-

menta multiplicentur, cum Scriptura dicat: *Quodcumque potest manus tua facere, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia erit apud inferos, quo tu properas* (Eccl. ix, 10). Contra ista omnia suscipiendum est bellum, et acriter gerendum, ne ad damnabilia peccata perducamur.

Post ista omnia scrutata et poenitentem corroboratum, interrogat eum sacerdos, dicens: *Credis in Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum?* Respondeat poenitens, *Credo*. — *Credis quia istæ tres personæ, quas modo dixi, Pater et Filius et Spiritus sanctus, unus Deus sit?* Respondeat, *Credo*. — *Credis quia in hac ipsa carne, in qua modo es, resurgere habes, et recipere sive bonum sive malum, prout gesseris?* — *Credo*. — *Vis dimittere illis qui in te peccaverunt omnia, ut et tibi Deus dimittat peccata tua,*

ipso dicente: Si non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester cælestis dimittet vobis peccata vestra (Matth. vi, 15)? Si vult dimittere, suscipias ejus confessionem, et indices ei poenitentiam: si non vult, non suscipias ejus confessionem. Volens vero dimittere omnia his qui in se peccaverunt, confiteatur omnia peccata sua quæ recordari potest. Præcavendum est tamen sacerdoti de supradictis vitiis, 474 ut ei exhortationis gratia ad memoriam reducat, ne quid adversante diabolo, occultum remaneat. Quo facto, fixis genibus in terram, et super ipsa innixus stans, suppliciter tensis manibus, blando ac flebili vultu respiciens sacerdotem, dicat his verbis: *Multa quidem et innumerabilia sunt alia peccata mea, quæ recordari nequeo, in factis, in dictis et cogitationibus, pro quibus omnibus misera mens mea compungitur, et acri interdum poenitentia cruciatur, ideoque consilium, imo iudicium tuum, qui sequester ac medius inter Deum et peccatorem hominem ordinatus es, supplex deprecor, et ut pro eisdem peccatis meis intercessor existas, humiliter imploro. Quo perdicto totum se in terram proster-* nat, gemitus atque suspiria vel lacrymas, prout Deus dederit, ab intimo cordis producat. Sacerdos vero patiat eum aliquantisper jacere prostratum, juxta quod viderit eum divina inspiratione compunctum. Deinde jubeat eum sacerdos surgere, et cum steterit super pedes suos, cum tremore et humilitate præstoletur iudicium sacerdotis, et indicat *Dei sacerdos abstinentiam sive observantiam, perpendens subtiliter personæ qualitatem, modum culpæ, intentionem animi, et corporis valetudinem vel imbecillitatem. Percepta autem sententia sacerdotis, iterum prosternit se sacerdotis pedibus, ejus potens pro se orationem fieri, ut suggerat ei divina visitatio virtutem constanter observandi quæ illi injuncta sunt, et ita reverenter sacerdotis iudicio obtemperare, acsi ab ipso divinæ majestatis ore opportuna salutis suæ medicamenta suscepisset.*

Quapropter oportet ad poenitentiam accedere cum omni fiducia, et ex fide credere indubitanter, poenitentia aboleri posse peccata, etiamsi in ultimo vitæ spiritu commissa poeniteat, et publica lamentatione

peccata prodantur, quia non vult Deus mortem peccatoris, sed ut salvatus miseratione Dei vivat : nam secreta satisfactione solvi mortalia crimina non negamus, quotidiana vero levique peccata, sine quibus hominis vita non ducitur, Dominica Oratione purgantur, quorum est dicere : *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus*. Nam ipsa eleemosyna est veniam homini pœnitenti ignoscere. Unde Dominus : *Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis* (Luc. XI, 41). Mensuram vero temporis in agenda pœnitentia, idcirco non satis attente præfigunt canones pro unoquoque crimine, sed magis in arbitrio antistitis relinquunt, quia apud Deum non tantum valet mensura temporis quam doloris, nec abstinencia ciborum quam mortificatio vitiorum. Sed et hoc sciendum est ut cum venerint servi vel ancillæ ad pœnitentiam, non eos cogatis tantum jejuna quantum divites, quia non sunt in sua potestate : ideoque meliorem pœnitentiæ eis imponite. Post hæc vero dicat sacerdos super eum has orationes : *Exaudi, Domine, preces nostras, et tibi confitentium parce peccatis*. Alia : *Præveniat hunc famulum tuum quæsumus, Domine, misericordia tua*. Alia : *Adesto, Domine, supplicationibus nostris, nec sit ab hoc famulo tuo*. Alia : *Domine Deus noster, qui offensione nostra non vinceris*. Alia : *Adsis quæsumus, Domine, huic famulo tuo*. Alia : *Da quæsumus, Domine, huic famulo tuo*. Alia : *Precor, Domine, clementiam tuæ majestatis* ^a, et reliqua. Quibus dictis jubeat sacerdos pœnitentem surgere de terra : sed et ipse surgat de sedili suo, et si loco vel tempore congruit, ingressi ecclesiam, et super genua vel cubitos uterque in-nixus, decantent psalmos : *Domine, ne in furore tuo, II. Benedic anima mea Dominum, I. Miserere mei Deus. Deus in nomine tuo. Quid gloriaris? Deinde, Kyrie eleison. Pater noster. Salvum fac servum tuum. Illustra faciem tuam. Mitte eis, Domine*. Oratio. *Deus, cujus indulgentia nemo non indiget*. Missa. Antiphona : *De necessitatibus*. Orat. *Deus qui justificas impium*. Epistola : *Lavamini, mundi*. Grad. *Salvum fac servum*. Evangelium : *Duo homines*. Offertor. *Miserere mihi, Domine*. Super oblat. *Hujus, Domine, virtute mysterii*. Com. *Deus propitiis*. Ad Complend. *Purificent nos, Domine*. Eodem die fit collecta ad sanctam Anastasiam. Antiphona : *Exaudi nos, Domine, quoniam benigna*. Psalmus. *Salvum me fac, Deus*. Interim ponendi sunt cineres super capita, sicut antiphona testatur. Oratio. *Concede nobis, Domine*. Antiphona ad processionem : *Juxta vestibulum*. Item : *Immutemur*. Alia : *Parce Domine*. His finitis, sequitur litania. Dehinc statio ad S. Sabinam.

^b Sabbatum ante Palmas, ita prætitulatur in Sacramento : *Sabbatum vacat*. Dominus papa eleemosynam dat. Cogitare oportet qualiter eadem die potissimum eleemosyna tradenda sit. Ubi notandum quod ea quæ colimus circa Passionem Domini et Resurrectionem atque Ascensionem in cœlum, in

^a His concordat Liber Pontif. Egherti Eboracensis apud Martene l. cit. cap. 7, pag. 41.

^A commemorationem illarum rerum quæ suo in tempore peractæ sunt, agimus : ut illud : *Quotiescumque feceritis*, etc. Habemus opus præcedens eleemosynæ præsentis sabbati, quod imitemur, et ad memoriam nostri reducamus. Cur enim isto die eleemosyna specialius ab apostolico tribuatur, cum omni tempore danda sit? Joannes evangelista inquit : *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam in domum Simonis leprosi, ibique Lazarum quatrduanum resuscitavit, feceruntque ei cenam ibi. Maria ergo accepit libram unguenti, et unxit pedes Domini* (Joan. XII). Indignante pro hoc Juda proditore, Jesus in laudem mulieris ita respondit : *Opus bonum operata est in me. Ubicunque enim prædicatum fuerit, et reliqua* (Matth. xxvi, 10-13). Qui enim bene vivit, pedes Domini unguento ungit. Unguentum enim illud justitia fuit, ideoque libra fuit. Qui superflua dat pauperibus, pedes Domini capillis suis tergit. Domus impleta est odore unguenti; et mundus repletus est fama bona mulieris. Unde apostolicus vir in memoriam devotissimæ mulieris, membris Christi hodie facit, quod ipsa fecit capiti, et ideo a statione publica vacat, non tamen a celebratione missæ, quia huic negotio insistit. Et quia de hac feria officium proprium non habetur, de eisdem feriis repetitur, id est, de quarta feria antiphona : *Liberator meus*. Lectio Zachariæ prophætæ : *Hæc dicit Dominus: Exulta satis, filia Hierusalem, ecce Rex tuus venit tibi justus et salvator; ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ, et reliqua*. ^C Evangelium secundum Lucam : *Cum appropinquasset Jesus, et venisset Bethphage ad montem Oliveti*.

475 CAPUT XIV.

DE DOMINICA IN PALMIS.

Hesternæ die Dominus in Bethania in domo Simonis recubuit, hoc est, sexto die ante passionem. hodie vero, quod est quinto die ante Pascha, exiens de Bethania, misit duos discipulos in Hierusalem, dicens eis : *Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis asinam et pullum : solvite et adducite mihi. Qui solventes adduxerunt ad Jesum, et imposuerunt vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt. Cum autem audisset turba, quæ venerat ad diem festum, quod Jesus pergeret Hierusalem, acceperunt ramos palmarum, veneruntque ei obriam, et clamabant : Osanna, benedictus qui venit, et reliqua* (Matth. XXI, 21 seq.). De hac die sciendum est quod diversis vocabulis distinguitur, id est, *dies Palmarum*, sive *florum*, sive *ramorum*, *Osanna*, *Pascha petitem*, sive *competentium*, et *capita lavantium*. Dies Palmarum ideo celebratur, quia in eo Dominus tendens Hierosolymam, occurrit ei turba plurima, hinc inde clamando, *Osanna*, quod interpretatur *salvifica*, sive *salvos nos fac*. Est enim Hebræus sermo, qui apud illos dicitur *Osanna*. In ramis palmarum significatur victoria, qua erat Dominus mortem moriendo superaturus, atque per tropæum crucis de diabolo mortis

^b Amalarius, lib. 1 de Eccl. Offic., c. 9. Vide Martene de Ant. Eccles. Disciplina, c. 49, n. 27, p. 187.

principe triumphaturus. In ramis arborum intelliguntur dicta Patrum et exempla. Turba plurima significat innumerabilem martyrum exercitum, qui corpora sua pro Domino tradiderunt. Vestimenta Apostolorum opera sunt justitiæ. Unde in psalmo: *Sacerdotes tui induantur justitia (Psal. cxxxii, 9)*. In asello quo sedebat, indicabat simplicia corda gentilitatis, quam præsidendo atque regendo perducebat ad visionem pacis æternæ. *Pascha petitorum*, sive competentium dicitur, quia hodie symbolum competentibus tradebatur, propter consuetudinem Dominicæ Paschæ solemnitatem, ut qui jam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem quam continentur, cognoscant: competentes enim, quasi simul petentes, dicuntur, id est, gratiam Christi petentes. *Capita lavantium* ideo hunc diem appellat vulgus, quia tunc mos est lavari capita infantium, qui ungenti sunt Sabbato sancto, non forte observatione Quadragesimæ sordidati ad unctionem accederent.

Quanta vero reverentia hæc consuetudo a devotissimis viris excolitur, libuit hic parumper inserere. Hodie præparatur quoddam portatorium honestissime, in quo intromittitur sanctum Evangelium, quod intelligitur Christus, et statuitur in ecclesia ante aram, unde clerus processurus, est. Deinde adunantur palmæ et flores, atque diversa genera frondium, seu olivarum, super quæ dicitur hæc oratio a sacerdote: *Omnipotens sempiternus Deus, qui antiquam Filium tuum Dominum nostrum pro nobis mortem perpeti sineres*. Sequitur benedictio palmarum sive frondium: *Omnipotens Deus Christe*. His finitis, dantur a custodibus palmæ; accipienteque populo ramos arborum, olivarum, sive florum, inchoatur antiphona: *Pueri Hebræorum*. Deinde suscipiunt diaconi suprascriptum portatorium cum Evangelio, bajulantes cum ingenti exultatione jugum Christi suave et onus ejus leve, præcedente aqua benedicta cum candelabris atque thymiamateris cum aliis ornamentis. Insuper etiam laicorum schola cum vexillis atque fanonibus a longe præeunte. Exeunte enim clero seu populo ab ecclesia, inchoatur antiphona: *Cum appropinquaret Dominus*. Qua finita inchoat schola antiph.: *Cæperunt omnes*. Item: *Cum audissent*. Item: *Appropinquante*. Cum ingressi fuerint civitatem, vel cœnobium, dicitur responsorium: *Ingressiente Domino*. Item: *Collegerunt pontifices*. *Unus autem*. His finitis, ante atrium ecclesiæ loco competentis subsistit schola cum bajulis et reliquo ornatu, et clerus seu populus exspectant in loco atrii, inchoantes antiphonam: *Occurrerunt*. Respondet schola cum angelis et pueris. Hac finita, inchoantur a duobus cantoribus quidam versus: *Israel es tu rex*. Respondet chorus aspiciens seu inclinans se ad suprascriptum sanctum Evangelium: *Gloria, laus et honor tibi sit*^a. Eo ordine sequuntur alii versus. His fini-

^a Carmen hocce habes inter Opera Theodulfi Aurelianensis tom. II Sirmondi, pag. 775. Vide etiam Martene loc. cit., cap. 20, num. 13, pag. 195, et Hugonem Menardum in notis in Libr. Sacrament. S.

tis, incipit schola cum bajulis antiph.: *Pueri Hebræorum*. Et tunc prosternit omnis plebs hinc inde frondes seu flores decantantes antiph.: *Osanna filio David*, usque ad altare. Et sic intrant ad missas. Ministri vero tenent palmas in manibus usque ad completionem missæ. Intermitunt aliqui salutationem in passione, id est, *Dominus vobiscum*: quod non legitur in ordinibus, sed in Parasceve tantum, ubi reticetur officium sacerdotale. Ideo autem hæc hebdomada major dicitur, quia in ea maxima est adhibenda parcimonia, sive quod majus officium recolitur in ea.

CAPUT XV.

DE FERIA IV HEBDOMADÆ MAJORIS.

Feria quarta hebdomadæ majoris, hora tertia procedit apostolicus cum omni clero seu populo ad ecclesiam, et dicit orationes solemnes^b, sicut in sexta feria. His expletis, osculato altari, egreditur. Presbyteri vero ecclesiarum, tam urbani quam suburbani, revertuntur ad titulos suos, ut hoc ordine feria sexta compleant, hoc scientes ut quod pontifex pro se intermittit, ibi illum commemorent. Postea vero hora octava ingrediuntur ad missas more solito. Ideo hæ orationes hodie celebrantur, quia in hac feria quarta consilium fecerunt Judæi, ut occiderent Dominum. Unde nos ad memoriam reducere debemus crudele consilium Judæorum et mansuetudinem Christi, ut contra omnem injuriam **476** armemus nos armis orationis et patientiæ, sicut ipse fecit, dicens: *Pater, ignosce illis (Luc. xxiii, 34)*. Sequitur manifesta definitio, cur primum responsorium unum habeat versum: secundum, quinque^c. Primus homo Adam duas mortes passus est. In prima lectione et primo responsorio mors animæ, in secunda et secundo, mors corporis signata est. Caro namque Salvatoris, pro salute corporis; sanguis vero pro anima nostra effusus est, et quia omnis homo unam habet animam, idcirco primum responsorium unus sequitur versus. Responsorium secundum quinque versus habens; quinque corporis sensus significat in Adam mortuos, quos Christus moriendo et resurgendo revivificavit, et pristino reddidit statui. Passio quæ legitur, ostendit Judæorum consilium prævaluisse ad tempus, et in mansuetudine Christum perseverasse. Quod autem sine salutatione pronuntiatur, quod Dominica non agitur die, significat Judæorum pravum conventum contra Christum conspirasse, et discipulorum silentium, propter tristitiam passionis illius, quæ feria sexta usque servata est, qua die primus homo conditus est et redemptus. Per tres continuos, qui sequuntur dies, id est, quinta, sexta et septima feria, triduanam sepulturam Domini celebramus. Ac per hoc, ut compagemur humilitati sepulturæ ejus, omittimus excelsa nostra, id est, *Gloria Patri*, et campanas, id est, signa.

Greg. M., not. 234.

^b *Orationes solemnes*. Vid. lib. Sacram. cit. eadem fer., t. III Op. S. Greg. M., et not. Hug. Menardi.

^c Amalarius, l. cit., cap. 11.

CAPP. XVI, XVII.

DE FERIA V COENÆ DOMINI.

In hac sacra festivitate diversa gesta sunt, et geruntur. Surgendum est enim ad vigiliam, hora noctis octava, et tunc omni lumine decoratur ecclesia. Ab hac nocte usque in Sabbatum sanctum, non dicitur : *Deus, in adjutorium*, more solito, neque *Gloria Patri* in psalmis, neque in responsoriis, sed neque in ullo loco. Cantor vero mox inchoat antiph. sicut in Antiphonario continetur. Lector vero non petat benedictionem, neque a sacerdote compleatur : sed ex verbis lectionis jubetur finem facere, aut certe exterminationem. Lectiones primæ de Lamentationibus Jeremiæ, secundæ de tractatu psalmi : *Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor*. Tertix de apostolo : *Convenientibus vobis in unum*. In Parasceve vero et in Sabbato sancto de supradictis Lamentationibus, et tractatu Augustini in eodem psalmo, novissime de epistola Pauli : *Festinemus ingredi in illam* ^a. Per has novem lectiones seu psalmos ac responsoria, qui recoluntur in his tribus noctibus, insinuatur, quod Dominus descendens ad infernum, inde tria hominum genera rapuit et transvexit ad cœlos, ad societatem videlicet novem ordinum angelorum, sicuti est : *Duo in lecto, duæ volentes, duo in agro* (Luc. xvii, 34). Accenduntur enim in hac nocte lumina viginti quatuor, et extinguuntur per singulas lectiones et responsoria. Quæ sunt septuaginta duæ illuminationes et extinctiones : tot enim horis jacuit Dominus in sepulcro. Lumen et cantus, gaudium et lætitiā significat : extinctio luminum, defectum septuaginta duorum discipulorum, sive mœstitiam apostolorum, quam pertulerunt per septuaginta duas horas, quæ consecratæ sunt Christi sepulture. Hoc enim ordine per singulas noctes extinguuntur. In initio primi psalmi, est custos paratus cum canna in loco dexteræ partis ecclesiæ, et mox ut primam antiphonam audierit, exstinguit primam lucernam. In fine vero sequentis psalmi ex parte sinistra, tutat aliam, in medio tertiam. Hoc ordine de aliis prosequitur. His omnibus extinctis, simili modo in matutinis per singulas antiphonas extinguuntur. Dicto etiam versu ante Evangelium, subtrahitur media, et reservatur usque in Sabbatum sanctum. His finitis, vadunt per oratoria, psalmos canendo cum antiphona : omittitur etiam *Gloria Patri*, etc., ubi gloria recolitur sanctæ Trinitatis. Quia una est persona Filii Dei et filii hominis, qui pati venerat, conformat se sancta Ecclesia capiti suo, et de glorificatione ejus reticet, usquedum exaltetur per triumphum victoriæ. Quia ordo prædicatorum tempore passionis siluit, reticetur sonus signorum atque campanarum. Pro hoc enim humilior sonus lignorum ad congregandum populum assumitur. A pacis osculo sine salutatione abstinetur, non quod malum sit, ubi ex charitate profertur ; sed ad vitandam salutationem pestiferam, qualem Judas proditor exercuit, ut demonstretur

^a Vid. Amalarium libr. i de Eccl. Officiis, cap. 12, et libr. iv, cap. 21 et 22.

A quam injuriam passus est Christus a suo discipulo, et nos vitemus eadem ratione injuriam fratribus facere. Signo enim doloso traditus est Dominus. Invitatorum non cantatur, ut sciamus malum conventum vitare, qualis fuit apud Judæos de nece Christi.

Sacerdotale officium Deo his diebus non agitur, quia percussus est pastor, qui est Christus, et arietes gregis dissipati sunt. Isto die poenitentes ad remissionem peccatorum redeunt, juxta decreta Innocentii papæ, qui dicit : De poenitentibus autem qui, sive ex gravioribus commissis, sive ex levioribus poenitentiam gerunt, si nulla interveniat ægritudo, feria quinta ante Pascha eis remittendum Romanæ Ecclesiæ consuetudo demonstrat. Post hæc egreditur poenitens mane de loco ubi poenitentiam gessit, et in gremio Ecclesiæ præsentatur, prostrato omni corpore in terra : tunc decantantur hi psalmi, *Miserere mei, Deus*, cum antiphona, *Cor mundum* ; deinde *Kyrie eleison*, et *Pater noster*, et capitul., et preces : *Servum fac servum tuum, Domine. Convertere, Domine. Mittat tibi Dominus. Illustra faciem tuam. Domine, vide humilitatem. Exaudi me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua. Orat. Adeato, Domine, supplicationibus nostris, et me, qui etiam misericordia tua primus indigeo, et reliq. Alia oratio : Præsta, quæsumus, Domine, huic famulo tuo dignum poenitiæ fructum. Alia : Deus humani generis benignissime conditor, et misericordissime reformator. Alia : Deus, sub cujus oculo omne cor trepidat omnesque conscientie contremiscunt, et reliqua. Post hoc vero admoneatur a sacerdote, ut quod poenitendo diluit, iterando non repetat. Missa, unde supra. Antiphona : *Ego autem in Domino speravi. Omnipotens sempiternus Deus, confitentibus huic famulo. Epistola : Quærite Dominum 477 dum inveniri potest. Grad. : De necessitatibus. Evangelium : Sublevatis Jesus oculis in cœlum. Offertorium : Factus est Dominus firmament. Secret. : Virtutum caelestium Deus, de cujus gratiæ rore descendit. Coll. : Illumina faciem tuam. Orat. ad complend. : Concede, quæsumus, Domine, ut perceptum novi sacramenti mysterium.**

Eodem die altaria templi et parietes sive pavimento ecclesiæ lavantur, et vasa Domino sacra purificantur. ^b Quamvis ornatui possit congruere lavatio eorum, tamen non deest aliquid mysticum. Parietes domus vocabulum habent ecclesiæ, quia continent ecclesiam, non tamen sunt ipsi ecclesia. Ac per hoc quia ecclesia convocatio interpretatur, homines sunt ecclesia, non parietes domus. Qui tamen propterea sanctificantur ab episcopo, ut in eis invitetur adventus angelorum, et homines in ea intrantes ab omni turpiloquio et scurrilitate, et exili etiam cogitatione, noverint se continere, ut audiant quod Moyses audivit, quando voluit videre rubum ardentem : *Solve calceamentum de pedibus tuis : locus enim in quo stas, terra sancta est* (Exod. iii, 5). Calceamenta quæ ex mortuis animalibus sunt, veteris hominis

^b Amalarium ibid.

peccata significant : intrantes nos in loca sancta, ubi Dominus est et angeli ejus, exuamus nos his calceamentis, et ea quæ sunt Domini cogitemus. ^a Pavimentum Ecclesiæ, auditores magistrorum sunt. Lavatio domus, quæ nuncupative ecclesia dicitur, signum est lavationis pedum fratrum. Lavatio pedum fratrum signum est remissionis peccatorum, sive quando a Domino remittuntur, seu invicem a nobis ipsis.

Hodie chrisma conficitur vel consecratur. Unde Christus, id est, unctus, a chrismate appenatur. Unguentum istud Moyses primum in Exodo jubente Domino composuit, quo primi Aaron et filii ejus in testimonium sacerdotii et sanctitatis peruncti sunt. Deinde quoque reges eodem chrismate sacrabantur. Unde et Christi nuncupantur, ut illud : *Nolite tangere Christos meos* (Psal. civ, 15). Eratque eo tempore tantum in regibus et sacerdotibus mystica unctio. Sed postquam Dominus noster verus rex et sacerdos æternus a Deo Patre cœlesti hoc mystico est delibutus unguento, jam non soli reges et pontifices, sed omnis Ecclesia unctione chrismatis consecratur, pro eo quod membrum est æterni regis et sacerdotis. Conficitur enim ex oleo mundissimo et optimo balsamo. Quia genus regale et sacerdotale sumus, ideo post lavacrum unguimur, ut Christi nomine censeamur. Chrismalis enim unctio sanctificat jam viventes ex mortuis. Et ideo feria quinta conficitur, quia quinta ætate mundi ad nos Christus venisse perhibetur, sive quod ante biduum Paschæ Maria caput ac pedes Domini perunxit. Benedicitur oleum infirmorum, qui passio Christi auctorem mortis destruxit : gratia ejus, quæ significatur per olei unctionem, arma ejus, quæ sunt peccata quotidiana, destruxit, Jacobo attestante : *Oratio fidei salvabit infirmum : et si in peccatis sit, dimittentur ei* (Jac. v, 15), cujus signum est olei unctio.

Eadem die, hora nona scilicet, quando dies sunt longiores, seu hora quinta, quando breviores, excutitur ignis de lapide in loco foris basilicam, et illuminatur candela. De quo igne novo illuminatur a mansionario ecclesiæ lampas una, et servatur usque in Sabbatum sanctum ad illuminandum cereum, qui eodem die est benedicendus. De quo in Sabbato sancto dicendum est. Suprascriptam vero candelam illuminatam ponit mansionarius in summitate cannæ, ita ut respiciat ecclesiam quam sunt ingressuri, prosequente eum populo cum summo silentio atque inclinatione : ipsa vero ecclesia absque lumine erit. Custodes autem lampades septem ante altare ita preparatas habeant, ut absque ullo impedimento cujuscunque retardationis manu mansionarii, cum eadem candela possint accendi. Deinceps vero a custodibus omni lumine decoretur ecclesia, et sicut istodie taxavimus, ita et feria sexta atque Sabbato. Eo ordine, ut a mansionario feria quinta portetur, sexta feria ab archidiacono, sabbato ab episcopo juniore. In cœnobiis vero feria quinta a custode ecclesiæ, feria sexta a præposito, sabbato ab abbate.

Post illuminationem vero ecclesiæ inchoatur ad

^a Amalarius, ibid.

^b Amal., cap. 12.

A missam antiphona : *Nos autem gloriari*. Interim egredietur pontifex de sacrario cum diaconibus dalmaticis, et septem cereostratis ante eum, sicut in die solemnibus, cum omni scilicet ornatu. Dum transferit per medium scholæ, annuat illi, ut dicat *Gloriam*. Antequam vero ascendat ad altare, dat pacem priori episcopo et priori presbytero, deinde diaconibus : veniensque ante altare inclinat se ad orationem, prostratus in terra usque ad versum repetendum. Quo finito, dicitur *Kyrie eleison*. Deinde, *Dominus vobiscum*, et peragitur missa.

Ipso die ita conficitur chrisma : in ultimo ad missam antequam dicatur, *per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas*, levatur de ampullis, quas offerunt populi, et benedicit tam Dominus papa, quam omnes presbyteri : deinde sequitur exorcismus olei. His expletis, sequitur Oratio Dominica. *Libera nos, quæsumus, Domine. Pax Domini, et Agnus Dei*, et communicat pontifex solus, et redit ad sedem suam, et sequitur ad Commem. *Dominus Jesus postquam cœnavit*. Psalmus : *Beati immaculati*, ad repetendum, quantum necesse erit. Interim communicat clerus, seu omnis populus. Sequitur ad Compl. oratio. Hac expleta, dicit diaconus : *Ite, missa est*. Cui subsequuntur Vesperæ, ut in Antiphonario continetur. De eodem vero die legitur in ordinibus, quod reservandum sit de corpore Domini ad communicandum in crastinum. ^b Augustinus ad Januarium : Sunt qui quotidie eucharistiam volunt sumere ; et quia in Parasceve non conficitur corpus Domini, necesse est ut hi, quibus est voluntas communicandi, habeant sacrificium ex priori die, quod tamen Romani non faciunt. In isto enim die consumitur agnus typicus, consummaturque modus communicationis [*Forte, communionis*], et illud vetus sacramentum per calicem, quem porrexit discipulis suis, Deo gratias agendo, quod vetera transitura, et ventura nova, quæ debemus expectare usque in resurrectionem Domini. Dixit enim Dominus : *Non bibam de hoc genimine vitis, usque in diem illum* (Marc. xiv, 25), et reliqua.

478 Dehinc transitur ad convivium, ex quo cœna Domini vocatur. Cœna enim Dominica dicitur, eo quod ipse Dominus cum discipulis suis Pascha fecerit. Hoc autem ordine factum est. Circa vespeream vero cœna facta, id est, parata et ad convivantium mensam usque perducta, non transacta neque finita, surgit Jesus a cœna, et ponit vestimenta sua ; et cum accepisset linteam, præcinxit se, deinde misit aquam in pelvim ; veniensque primum ad Petrum, cœpit lavare pedes ejus, et extergere linteo, quo erat præcinctus, et discipulorum. Cui dixit Petrus : *Domine, tu mihi lavas pedes?* et Dominus ait : *Quod ego facio, tu nescis modo : scies autem postea*, et reliqua (Joan. xiii, 6). Postquam autem lavit pedes, recubuit iterum. ^c Non est hic intelligendum, consumptam cœnam atque transactam : adhuc enim cœnabatur, cum Dominus surrexit, et lavit pedes eorum. Nam postea recubuit, et buccellam suo tra-

^c Amal., loc. cit.

ditori postea dedit : erat enim jam nox, utique nondum finita cœna, hoc est, dum adhuc panis in mensa esset. Et post pauca ait discipulis : *Si ego laui vestros pedes, usque, et vos ita faciatis.* Aliqui enim viri religiosi sumunt prius parum, et postea lavant pedes, deinde cœnant. Hoc imbuti exemplo fideles Christiani non dedignantur facere conservis suis, quod Christus fecit discipulis; hoc est, pedes omnium lavare, tam pauperum quam peregrinorum, et aliquid de copiis suis tribuere; et qui hoc non valet, debitum sibi proximis relaxet, quatenus illi remittatur in cœlo. Ipse enim nobis quotidie lavat pedes, qui interpellat pro nobis. Ipsum enim signum [*Forte, signat*] lavatio pavimentorum Ecclesiæ. In lavatione pedum decantantur hæ antiphonæ : *Postquam surrexit Dominus. Si ego Dominus. Dominus Jesus mandatum novum. In hoc cognoscent omnes. Diligamus nos invicem. In diebus illis. Ante diem festum Paschæ. Caritas.* His finitis, nudantur altaria jam circa noctem, et sic permanent usque ad Sabbatum sanctum. Altare Christum significat, qui tunc nudatus est a vestimentis, hoc est, a discipulis, quando relicto eo omnes fugerunt. In hac enim nocte Christus veteri legi finem dat, quæ non solvebat peccata, sed puniebat : dat initiium novi testamenti, per quod peccata absolventur. Ab hac enim nocte usque Sabbatum, nonnulli servi Dei imitantes apostolos, jejuni permanent : aliqui vero contenti sunt pane tantum et herbis, atque leguminibus seu sicera.

CAPUT XVIII.

^a DE FERIA SEXTA, QUÆ EST PARASCEVE.

Parasceve præparatio interpretatur, quæ et sexta Sabbati dicitur. In hoc enim die præparabant Judæi ea quæ in sabbato erant necessaria, juxta quod de manna præceptum est : Sexta die colligetis duplum (*Exod. xvi, 5*) : et ideo in solemnitate habetur, quia eo die Christus mysterium crucis explevit, propter quod in hunc mundum venerat, ut qui ligno percussus fueramus in Adam, rursus per ligni mysterium sanaremur. Hujus enim causa triumphum humana possibilitas Christo per omnem mundum celebritatem annum præbet, pro eo quod dignatus est sanguine passionis suæ redimere peccatum mundi, et per crucem morte devicta absolvere.

Tripartita autem ratio Dominicæ passionis ostenditur. Prima, ut Christus pro reatu mundi redemptionem daretur, et hostis antiquus velut hamo crucis caperetur, scilicet ut quos absorberat evomeret, non potentia victus, sed justitia. Secunda causa est, ut secutoribus hominibus vitæ magisterium præberet : ad hoc enim ascendit in crucem, ut nobis passionis et resurrectionis præberet exemplum. Tertia causa est susceptæ crucis, ut superbia sæculi et inflata sapientia, per crucis stultam, ut pateret, prædicationem humiliata corrueret, ut pateret, quod stultum Dei est, quanto sit sapientius hominibus. Sed adhuc videndum est, quare Dominus tale genus mortis

^a Amal., cap. 13.

^b Annal. loc. cit. cap. 15. Leg. Mabill. Comment.

A elegerit. Legimus enim in Evangelio, quod Pharisei voluerant eum præcipitare de monte : *At ille transiens, per medium illorum ibat (Luc. iv, 30).* Alibi quoque legimus quod Judæi lapides tulerunt, ut jacerent in eum : *Ipse vero abscondit se, et exivit de templo (Joan. viii, 59).* Quare Dominus noluit præcipitari aut lapidari, vel in gladio truncari? Uti que causa nostræ salutis hoc fecit. Mors enim Christi signum est nostræ salutis. Noluit ergo lapidari, aut in gladio truncari, quod videlicet nos semper nobiscum lapides aut ferrum ferre non possumus, quibus defendamur. Elegit vero crucem, quæ levi manus motu exprimitur, qua et contra inimici verusitas munimur. Hoc enim signo crucis consecratur corpus Dominicum, sanctificatur fons baptismatis, initiantur presbyteri, et cæteri gradus ecclesiastici, et omnia quæcunque sanctificantur; hoc signo Dominicæ crucis, cum invocatione Christi nominis, consecrantur. Nam ipsa crux magnum in se mysterium continet, cujus positio talis est, ut superior pars cœlos petat, inferior terræ inhæreat fixa, infernorum ima contingat : latitudo autem ejus partes mundi appetat. Quia et Christus per passionem crucis angelis profuit in cœlo, quorum numerus, qui per apostatam angelum imminutus fuerat, ex animabus fidelium quotidie adimpletur; et nobis, qui sumus in terra, et illis qui propter originale peccatum detinebantur apud inferos; sed et ipsis, qui in diversis mundi partibus habitabant. Ipse est enim rex cœlestium, terrestrium et infernorum, *ut omnis lingua confiteatur quod Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Phil. ii, 11).* Jacens vero crux quatuor mundi partes appetit, orientem videlicet, et occidentem, aquilonem et meridiem, quia et Christus per passionem suam omnes gentes ad se trahit : et omnia sibi subjugavit, juxta quod ipse surgens a mortuis, dicit : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra (Matth. xxviii, 18).*

^b Cur autem hodie missa non cantatur, sed neque in Sabbato sancto, donec ad vigiliis noctis, sanctus Innocentius papa in Decretalibus dicit : Isto **479** biduo sacramenta penitus non celebrari, quia percussus est pastor, et oves ejus gregis dissipatæ sunt; seu quod apostolos, quos imitari debemus, isto biduo in tristitia et mœrore fuisse, et jejunos usque in resurrectionem permansisse credimus. In die Parasceve ideo non cantatur, quia ipsa die Jesus Christus seipsum hostiam obtulit Deo Patri pro nobis, et ipsa oblatio sufficit ad salutem credentium.

In ipso autem die hora quinta deportatur lumen, ut supra, ab archidiacono seu præposito, et illuminantur lampades septem : pontifex autem seu clerus atque populus procedunt ad ecclesiam. Interim vero egreditur archidiaconus cum aliis diaconibus de sacario, induti scilicet planetis fuscis, et duo cereostrata ante ipsos cum cereis accensis procedentes usque ad altare cum silentio, et oratione completa, in ordinem Roman. pag. lxxxiii, edit. Paris., 1724

atque osculato altari, vadunt ad sedem pontificis A more solito: deinde annuit archidiaconus subdiacono, ut legatur lectio prima. Sequitur responsorium, *Domine, audivi*. Istud responsorium cum quatuor versibus significat Christum, qui quatuor elementa in effigie hominis assumpsit. Illa pendebant in cruce inter duo animalia, hoc est inter duos latrones. Sequitur altera lectio; deinde more Romano sequitur tractus, *Qui habitat*. Iste tractus trahit nos ad longitudinem vitæ æternæ, in qua salutare Dei, hoc est Christum quem nefandissimi Judæi in cruce positum hodie viderunt, et nos credimus visuros facie ad faciem in æternitate sua. Canunt hic aliqui tractum nuperrime compilatum: *Eripe me, Domine, ab homine, etc.*; sequitur absque salutatione: *Passio Domini nostri*.^a Hac expleta, statim duo diaconi nudant altare sindone, quæ prius fuerat sub Evangelio posita, in modum furantis. Aliqui vero antequam legatur Passio, præparant sindones duas sibi invicem parumper coherentes, et in eo versu ubi legitur: *Partiti sunt vestimenta mea sibi*, scindunt hinc inde ipsas sindones desuper altari in modum furantis, et secum auferunt. Quia altare Christum significat, et apostolos vestimenta ipsius; convenit ut subtus Evangelium aliquid jaceat ob honestatem, quo sublato, raditur [*Amal.*, rapitur] quod subjectum fuit: quia dedito Christo inter manus iniquorum, apostoli fugerunt. Per sindonem vero potest intelligi Joannes, qui perseveravit cum Domino usque ad crucem, et postea se occuluit. Quod vero ipso die pannus scinditur, hoc portendere videtur, quod pictura in parietibus expressa, videlicet, ut semper recolamus Dominum pro nobis passum, et vestimenta ejus fuisse divisa. Tenebræ luminum ideo extinctione figurantur, quia tunc vera lux mundi occubuit, et tenebræ totum mundum opergerunt. Notandum est enim, quia in Romana Ecclesia exstinguitur totus ignis in sexta feria, et reaccenditur: in hoc factum imitatur principalem ignem, id est solem corporeum, qui ab humanis obtutibus se abscondit tempore passionis a sexta hora usque ad nonam, ne suo lumine fruerentur qui male gaudebant de ignominia Domini sui. Hac causa exstinguitur in vi feria, vi hora, et renovatur circa horam nonam, inter quæ convenit, ut his horis hæc recolantur, quibus gesta sunt.

Mox sequuntur orationes solennes ad Hierusalem. Solemnes dicuntur, quia ab omnibus solemniter debent celebrari. Fit in eis mentio omnium fidelium et infidelium. Nec ab re est, quod pendente Domino in cruce, et Judæis illi insultantibus, pro ipsis oraverit. Ex hoc et nos ad memoriam reducamus, quod quando aliquid moleste patimur, aut ab inimicis persequimur, ad orationem illico confugere debeamus.^b Pro

^a *Amal.*, loc. cit.

^b *Amal.*, loc. cit.

^c *Amal.*, cap. 14.

^d *Orario*. Orarium varia significatione accipitur, de quo vid. Cangium, voc. *Orarium*. Hoc loco est oblongus tapes instar orarii, qui substernitur crucem adoraturis, pertingens a loco ubi crux posita est,

periculis hujus vitæ, et pro hæreticis et paganis, et per omnes alias orationes genu flectimus, ut per hunc habitum corporis mentis humilitatem attendamus [*Amal.*, ostendamus], excepto quando pro perfidis Judæis oramus: illi enim genu flectebant Domino, opus bonum male operantes, quia illudendo hæc faciebant. Nos ad demonstrandum, quia fugere debeamus opera quæ simulando fiunt, vitamus genuflexionem pro Judæis. Denique pontifex veniens ante altare, sive (ut in alio ordine legitur) transiens in dexteram partem ecclesiæ infra thronum, dicit: *Oremus*; et diaconus, *Flectamus genua*. Item diaconus, *Levate*, et pontifex dat orationem, sicut in Sacramentario continetur. His finitis, omnes exeunt foras. Apostolico hoc agente, nos hora nona inchoamus.

^e Circa vesperum vero in omnibus ecclesiis presbyterorum seu episcoporum, atque cœnobiorum præparatur crux ante altare, et sustentatur hinc inde a duobus acolytis, posita ante eam orario^d, venit pontifex solus, et adoratam deosculatur crucem. Deinde presbyteri et diaconi et cæteri per ordinem, deinde populus. Pontifex vero sedet in sede donec omnes saluent. ^e Presbyteri vero duo priores, salutata cruce, intrant in sacrarium, et deferunt corpus Domini, quod pridie remansit, ponentes illud in patena, et subdiaconus tenet ante ipsos calicem cum vino non consecrato, et alter subdiaconus patenam cum supradicto corpore Domini, a quibus accipiunt presbyteri patenam et calicem, et ponunt super altare nudatum. Pontifex vero sedet, dum salutatur populus crucem. Salutante enim prius pontifice seu populo, cantatur antiphona: *Ecce lignum crucis*. Psal. *Beati immaculati*. Item: *Crucem tuam adoramus*, etc. Psal. *Deus miseretur*. Alia: *Hum fabricator*. Quando hanc crucem adoramus, omne corpus nostrum hæreat terræ, et ipsum quem adoramus, quasi pendentem in ea mente cernamus, virtutemque quam accepit ex Dei Filio, ipsam adoramus. Prosternimur^f corpore ante crucem, mente ante Dominum: veneramus crucem per quam redempti sumus, et illum deprecamur qui redemit. Qui vero non possunt habere de ligno Domini, salva fide adorant illam quam habent, de quibus venerationibus quæ conveniunt, per singulas orationes superiores, beatus Joannes Chrysostomus inter cætera sic dicit ^g. ^h Crux ⁴⁸⁰ Ecclesiæ fundamentum, atque orbis terræ cautela. Crux annuntiatio apostolorum, gloriatio martyrum, spes Christianorum. Crux gaudium sacerdotum, virginum castitas, monachorum abstinentia. Crux imperatorum philosophia, et regum magnificentia, et destructio superbiorum. Crux ægrotantium medicus, navigantium gubernatio, atque periclitantium portus. Crux insensatorum sa-

^e *Amal.*, cap. 15.

^f *Amal.*, loc. cit.

^g S. Chrysost., Homil. in sanctam Crucem spuria.

^h *Amal.*, loc. cit.

plentia, atque libertas servorum. Crux scandalum Judæorum atque perditio impiorum. Crux templorum destructio et repulsio idolorum. »

Qua salutata et reposita in loco suo, venit pontifex ante altare et dicit: *Præceptis salutaribus moniti. Pater noster. Libera nos, quasumus, Domine.* Cum vero dixerint, *Amen*, sumit de pane sancto, et ponit in calicem silendo. *Pax Domini* non dicit, quia non sequuntur oscula circumstantium. Sanctificatur autem vinum non consecratum per sanctificatum panem ^a. Tunc communicant omnes cum silentio, et expleta sunt universa. De hac autem communicatione utrum debeat fieri, supra relatam est. Denique petente ho. lie corpus Domini Joseph sero, et aspicientibus mulieribus usque, *sepulto*, revertentes emerunt aromata, et unguenta, et sabbato sequenti propter mandatum siluerunt, parantesque aromata, mane, ut ungerent corpus Domini, venerunt.

Quæstio: Quare dicatur Dominus tribus diebus et tribus noctibus fuisse in corde terræ, cum, sicut evangelista refert, Parasceve hora sexta sit crucifixus, et circiter hora nona, inclinato capite, spiritum emiserit, sabbato in sepulcro quieverit, et prima sabbati valde diluculo a mortuis surrexerit? Sed hoc synecdochicos accipiendum est, a parte videlicet totum. Nam si partem Parasceves cum præterita nocte qua comprehensus est, accipias, itemque sabbatum cum sua nihilominus nocte, et rursus noctem Dominicam cum eodem die, quo illucescente surrexit, invenies profecto integrum triduum et tres noctes. Sciendum etiam, quod dupla erat mors nostra, in anima videlicet et in corpore. Christi vero mors simpla fuit, quia peccatum, quod est mors animæ, non admisit; sicut ejus resurrectio simpla fuit. Dominus autem triginta sex horis jacuit in sepulcro, uno videlicet die et duabus noctibus. Duodecim vero horæ dici, ad viginti quatuor horas duarum noctium, simplum ad duplum. Et duodecim quidem horæ diurnæ, simplæ morti nostri redemptoris conveniunt: viginti quatuor autem nocturnæ, ad duplam nostram consentiunt mortem. Magno igitur sacramento una die et duabus noctibus jacuit in sepulcro, quia lucem simplæ mortis suæ, tenebris duplæ mortis nostræ adjunxit. Veniens enim ad nos, qui in morte carnis pressi eramus, unam suam, id est carnis mortem detulit, et duas nostras absolvit: simplam suam duplæ nostræ contulit, et duplam nostram subegit.

Quæstio: *Cur natalitia sanctorum in lætitia, Parasceve vero in tristitia celebremus; ab Elprico monacho ^b edita ^c.*

Quæstionem a tua dilectione mihi propositam, eo difficiliter aggredior elucidandam, quo hanc nec in Patrum scriptis expositam hactenus reperi, nec magistrorum traditione percepi, sed nec ab ullo quæsi-

^a Hæc non ita accipienda, quasi vinum non consecratum per ejusmodi admisionem transeat in sanguinem Christi; sed quod sanctificationem quamdam exteriorem in ejusmodi commistione percipiat. Ex quo notanda est antiqua consuetudo, quæ adhuc viget, quod nimirum celebrans in sancta Parasceve

tam audivi. Unde toties te rogantem distuli, quia nec tibi, nec quidquam [cuiquam] aliquid dicere volui, quod non evidenti ratione, aut Scripturarum auctoritate possem probare. Quid autem mihi exinde videatur, viva voce utcumque tibi nisus sum explanare, ut sic me subducerem ab hac scrupulositate. Cum enim dicat Salomon, *Altiora te ne scruteris (Eccli. iii, 22)*, vereor illa appetere ad quæ tenuitas ingenioli mei non valeat assurgere. Modulum enim suum unumquemque considerare prudenter nos admonet lyricus, dicens:

Est quoddam prodire tenuis, si non datur ultra.

Cum ergo hujus rei audientiam tibi sufficere dixissem, causatus es fragilem esse humanæ mentis memoriam, nec audita diu retinere, et ob hoc litteras esse repertas, quibus oblita per incuriam, possint recuperari per diligentiam, et ideo acrius institisti, ut hæc tibi qualicumque stylo litteris mandata contraderem. Si quid ergo ineptum processerit, non meæ temeritati, sed tuæ justius imputabitur importunitati. Quanquam haud scio, utrumnam quod sentio, verbis valeam explicare.

Quæris igitur cum sanctorum dies, quibus de hoc sæculo migraverunt, solemniter et cum magna exultatione celebremus, adeo ut in ipsis, abstinentiæ aliquantulum rigore laxato, paululum remissius vivamus, cur diem passionis Christi, quo de hoc mundo per mortem transiit, sicut Evangelium testatur, in magna afflictione et carnis maceratione cordisque contritione jubeamur celebrare, quam (ut ais) oportuerat tanto sublimius, tantoque festivius, imo alacrius excolere, quanto constat Christum sanctorum omnium meritum transcendere. Quod, ut autumo, recte diceretur, justeque dies illa cunctis festivitatis solemnior haberetur, ac jucundius celebraretur, si Christus, ut purus homo, pro temporalem mortem ad eam gloriam transisset, quam antea nunquam habuisset. Jure enim ejus gloriæ congauderemus, quam eum per mortem consecutum fuisse sciremus. At vero cum sciamus Christum Dei Filium ante omnia sæcula semper existere gloriosum, ejusque gloriam, sicuti nec minui, ita nec augeri posse; eandem tamen pro nostra redemptione tantum se humiliasse, ut non solum nostræ carnis morticinum dignaretur assumere, verum etiam qui erat immortalis in sua natura, mori dignaretur in nostra natura, in qua morte plus humiliatus videtur quam exaltatus; et nulla sui necessitate, sed benigna et spontanea voluntate, nec pro se, utpote qui morti nil debuit, sed pro nobis, qui morti eramus obnoxii, sustinuit: justum est ut hi, **481** pro quibus passus est impassibilis, cum omni hujus sæculi tempore, tum præcipue in die suæ passionis ei compatiantur, pro se dolenti condoleant, pro se tristanti tristitiæ

sub unica duntaxat specie communicet. **HUGO MENARDUS** not. 295 in lib. Sacram. S. Gregorii.

^b *Ab Elperico monacho*, qui vixit sæc. x. Vile Monitum prævium. Mabul. Annal. lib. XLVIII, n. 95, et Analect. pag. 431, Edit. Paris. anni 1723.

^c Titulus hic in ms. habetur. **QUERCET.**

vicem rependant, amore pro se morientis in hac potissimum die ab omni carnis delectatione semetipsos commortificent. Si enim, juxta Apostolum, uno aliquo dolente membro, condolent reliqua, quanto magis summo patiente membro, id est capite quo reguntur omnia membra, compati debent illa quæ ab eo reguntur membra? Christi autem esse membra credentes in eum, ipsumque caput omnium in se credentium, nullus ignorat fidelium. Sicut e contra iniqui membra sunt diaboli, inter quæ præcipuum locum tenent Judæi persecutores Christi, quos luce clarius constat invidiose gavisos fuisse in morte Christi: sicut e contra apostolos, qui sunt præcipua membra Christi, admirabiliter contristatos de injusta nece Christi. Quod si nos inter membra Christi vel ultimos confidimus deputari, debemus cum sublimioribus membris illius in passione capitis nostri contristari, ne, si in hac die voluerimus corporali lætitiæ vacare, non cum apostolis Christum amare, sed cum Judæis videamur ejus morti insultare; atque ideo, quod consequens est, non inter membra Christi, quæ nolumus imitari, sed potius inter membra diaboli, quibus videmur collætari, mereamur (quod absit) jure computari. Tristemur ergo in morte Christi cum apostolis, [ut] mereamur in resurrectione ejus gaudere cum illis. Doleamus exsultantibus iniquis, ut postmodum gaudeamus lugentibus illis. Judæi namque, sicut in morte ejus gavisos, ita probantur in ejus resurrectione tristatos. Ecce, ut potui, paucis enucleavi, cur die Passionis Christi in afflictione carnis, et contritione spiritus conveniat celebrari, quamvis verba non suppeditaverint, quibus quod sentio exprimere non valeo.

Restat nunc, prout facundia linguæ, Domino largiente, suffecerit, itidem breviter expedire, cur sanctorum dies, quibus ab hoc sæculo transierunt, summis laudibus et magna recolamus alacritate? Ubi primo recolendum censeo, omnes Christianos in Christo fratres esse, ipso Domino cunctis in se credentibus sic protestante: *Patrem nolite vobis vocare super terram. Unus est enim Pater vester, omnes fratres estis* (Matth. xxiii, 9). Omnes itaque qui jam de hoc mundo recesserunt, sive qui adhuc versantur in mundo, sive qui futuri sunt usque ad finem sæculi credentes in Christo, fratres esse veraciter constat, ut pote una baptismatis regeneratione in Christo renatos, unius matris Ecclesiæ uberibus educatos, unius fidei vinculo tanquam dulcissimæ fraternitatis affinitate connexos, ad unam eandemque cælestis regni hæreditatem ab eodem piissimo Patre Deo pia adoptione vocatos. Debemus itaque omnia, quæ nobis accidunt, fraterno affectu invicem communicare, id est, et in adversis pariter contristari, et in prosperis communiter congratulari. Notum autem habet omnis, qui vere Christianus est, sanctos, cum ab hac corruptibili vita decedunt, ad meliorem, id est, incorruptibilem, et interminalem transmigrare, scilicet de tenebris ad lucem perpetuam, de mœrore ad gaudium sempiternum, de labore ad requiem perennem,

de carcere ad libertatem, de servitute ad regnum. Unde et mos ecclesiasticus obtinuit, dies illos non funebres, sed natalitios appellare. Jure enim nasci dicuntur, qui de pressuris hujus mundi tanquam de angustiis cujusdam arctissimi ventris, ad illam spatiosissimam et lucidissimam cælestis habitationis emittuntur latitudinem. Si ergo nos eorum fratres esse præsumimus, quos ita glorificatos aspiciamus, dignum est eorum felicitati congratulemur, et eorum lætitiæ collætetur, fratrum nostrorum gloriæ congaudeamus, eorumque triumphis, quibus per divinum auxilium diabolum vicerunt et sæculum, dignis laudibus cælestes eorum natales debita alacritate veneremur. Nam si eos lugubriter aut cum mœrore transigamus, duplici redarguemur errore, quia videmur aut non credere eos ad gloriam transisse, et ideo quasi mortuos lugere: aut si scimus eos felicitati donatos, et non congratulemur, gloriæ illorum invidere convincimur. Et cum antiquos natalitia sua, vel suorum affinium, quibus in hanc miseram effusi sunt vitam, tanta alacritate invenimus celebrasse, ut in his etiam omni corporeæ voluptati licenter operam darent: quanto nos spirituali hilaritate sanctorum Patrum natalitia convenit celebrare, quibus non ad miserias nascuntur, sed de miseris ad gaudia transierunt sine fine possidenda; non nos corporalibus illecebris resolventes, ut faciebant pagani; verum canticis spiritualibus, hymnisque cælestibus in Christo tripudiantes, ut Christiani. Quamvis non denegemus, etiam corporaliter aliquantulum remissius quam cæteris esse vivendum, propter quosdam (ut reor) hebetiores, qui nihil putant esse festivum, nisi quod viderint corporali delectatione mellitum.

Sane quia sanctos eosdem ad hanc quam diximus felicitatem, per afflictionem non ignoramus pervenisse temporalem, necesse est ut, sicut æternæ eorum congaudemus lætitiæ, sic temporali quoque illorum compatiamur angustiam, quatenus per omnia eorum sequentes vestigia, ad eadem illis intercedentibus mereamur pertingere gaudia. Ad quod signandum præcedentibus eadem natalitia diebus, quas vulgo *Vigilias* eorum appellamus, solito parcius vescentes eadem solemnia debitis jejuniorum obsequiis et maceratione carnis devote prævenimus, ut per pridianam purificati abstinenciam, dignius celebremus sequentis festi lætitiæ. Unde et in officio missæ earundem vigiliarum festivissimum alleluaticum melos intermittimus, sicut aliis jejuniorum diebus, nisi forte Dominica dies fuerit, quam nullo tempore jejunare, sed semper festivam esse Dominicæ resurrectionis auctoritas cogit. Quod utrumque, et præcedentem totius Ecclesiæ sanctorum afflictioni compassionem, et de eorum gloria sequentem exultationem Dominus in Evangelio sub specie mulieris parabole designat, cum eam parturientem asserit tristari: cum autem peperit, in immensum gratulari (Joan. xvi, 21). Quia enim parturire dicimus, ante partum anxiam; parere autem, partum effundere: jure mulier, per quam sancta figuratur Ecclesia, cum

parturit, dolere dicitur, quia cum filios suos, quos fide conceperit, antequam in æternam pariat vitam, diversis tribulationibus ab impiis impediri conspicit, tanquam difficultate pariendi angustiata, magnis doloribus **482** ingemiscit : cum vero eos, quos ita parturierat, de hujus mundi angustiis ad cœleste peperit regnum, dici non potest quantum de felicissimo filiorum partu tripudiat. Quod primitiva quidem Ecclesia persecutionis tempore historialiter agebat : sed ea, quæ nunc est Ecclesia, a Christo pace jam reddita, pia æmulatione spiritaliter repræsentat. Præteritos igitur parturitionis ejus dolores, in vigiliis sanctorum, jejuniis et afflictione carnis imitatur : sequentem vero ejus jam enixæ alacritatem, ipsius jucunditate festivitatis æmulamur. Importunitati tuæ, dulcissime fili, etsi non [ut] debui, ut potui tamen, satisfacere institi, quanquam difficultate quæstionis cogente, verbosior forsitan exstiti.

CAPUT XIX.

DE SABBATO SANCTO VIGIL. PASCHÆ.

Sabbati Paschalis veneratio hinc celebratur, eo quod ipso die Dominus in sepulcro quievit. Unde Hebraice requies, sive quod eo die mundo perfecto requievit. Hic autem dies inter mortem Christi et resurrectionem medius est, significans quamdam requiem animarum ab omni labore post mortem, per quam fit transitus per resurrectionem carnis ad illam vitam, quam Christus Dominus sua resurrectione præmonstrare dignatus est. Et quia in tanta veneratione ab omnibus Christianis excolitur, seu quod usque ad medium noctis vigiliæ extenduntur, sanctus Hieronymus ita docet : *Traditio apostolorum vel Judæorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Ægyptii temporis, quando Pascha celebratum est. Unde et reor traditionem apostolicam permansisse, ut die vigiliarum Paschæ ante noctis medium populos dimittere non liceat, expectantes adventum Christi. Postquam vero illud tempus transierit, securitate præsumpta, festum cunctis agere diem. Manifestat et hoc benedictio cerei, hæc nox est : et in oratione in missa : Deus, qui hanc sacratissimam noctem. In Romana enim Ecclesia infra Urbem, mane primo sabbati venit archidiaconus in ecclesiam, et fundit ceram in vase mundo, et miscit in ea oleum, inde benedicit ceram, et ex ea fundit similitudinem agnorum ^b, et servat eos in loco mundo. In octavis vero Paschæ dantur ipsi agni ab archidiacono post missas in ecclesia et communionem populo, et ex eis faciunt in domibus suis accendi incensum, et ad fumigandum in domibus suis, pro quacunque eis necessitate e venerit. Similiter in suburbanis civitatibus de oleo faciunt. ^c Agni quos Romani faciunt, agnum pro nobis factum immaculatum designant : omnibus enim rebus Christus nobis ad memoriam frequentius reducendus est. Qui-*

^a Amal., cap. 16.

^b Vid. Hugo. Menard., in lib. Sacramen. S. Greg. not. 300 in fine.

^c Amal., cap. 17.

bus, sanctus Gregorius, oleum instituit, quando mysteria Paschalis agni reseravit. Quod ^d enim a nobis cereus benedicitur, Zosimus papa ^e instituit. Significat enim Dominum, qui præcedebat filios Israel in columna ignis. Cera humanitatem Christi designat. Mel quippe in cera est divinitas in humanitate. Concordat cereus hic in significatione cum columna ignis, qui illuminabat populum Israel in nocte, ut illud in ipsa benedictione : *Sed jam columnæ ejus præconia novimus.* Columna illa Christum significat. ^f Illa columna præcedebat filios Israel : nostra columna, id est, cereus præcedit catechumenos nostros. Lumen ipsius Christum significat, quo et præsens nox illustratur, gratia scilicet resurrectionis, et catechumeni ad baptismum venturi. Quod a diacono benedicitur, morem sequimur Romanum. In eo enim archidiaconus conficit agnos. Qui cereus per septem dies neophytorum præcedit pontificem, qui est caput populi, quia columna ignis præcessit populum usque ad terram repromissionis.

Ipsa die hora septima procedunt omnes ad ecclesiam, et deportatur lumen ab episcopo sive abbate, prosequente eum populo sicut supra, et illuminantur septem lampades. Cereus vero qui benedicendus est, jam debet esse præparatus in medio ecclesiæ, congregato hic inde omni clero seu populo : deinde veniens archidiaconus facit crucem in eo, et illuminat illum de novo igne, atque completur ab eo benedictio cerei. Prima quasi in modum legentis ita : *Exsultet jam angelica turba cælorum*, et reliqua. Secunda decantanda est in modum præfationis. Cereus benedicto illico illuminantur ab eodem alii cerei duo, staturam hominis habentes. Cereus, qui novo igne accenditur, novam Christi doctrinam sive gratiam in novo testamento, novamque gratiam, qua nox Dominica illustratur, designat. Duo qui illuminantur ab eo, doctrinam apostolorum designant, quibus dicitur : *Vos estis lux mundi (Matth. v, 14)*. Quod enim catechumenos præcedunt ad baptismum, significat hoc, quod columna ignis præcedebat filios Israel, antequam mare Rubrum transirent. Ubi etiam figuratiter initium sumpsit baptismus : *Baptizavit*, inquit, *Moses, in nube et mari (I Cor. x, 2)*. Habuit ergo mare formam baptismi, nubes Spiritus sancti, manna vero panis vitæ. Deinde baptizavit Joannes in penitentia, post hunc Christus perfectum baptizavit baptismum in Spiritu sancto et igne. Tria etenim genera sunt baptismi : primum, quo sordes peccatorum per lavacrum abluuntur. Secundum, quo quis sanguine suo per martyrium baptizatur, quo etiam Christus baptizari dignatus est. Tertium lacrymarum, quibus David et Ninivæ misericordiam consecuti sunt. Denique in baptismo septem gradus sunt, tres in descensu, propter tria quibus renuntiamus : tres alii in ascensu, propter tria quæ confitemur. Septimus vero,

^d Amal., cap. 18.

^e Zosimus papa. Vid. Hugo. Menard., not. cit.

^f Amal., loc. cit.

qui quartus similis filio hominis, extinguens fornacem ignis^a. Lectiones itaque quatuor, quæ sequuntur ante baptismum cum canticis seu orationibus, ad instructionem catechumenorum atque neophytorum pertinent. ^b Quod vero non pronuntiantur in capite, ut aliæ lectiones, sicuti est, Lectio libri Genesis sive Exodi, et cæteræ per ordinem, hæc ratio est: Dicit enim Apostolus: *Sapientibus et insipientibus* **483** *debitor sum* (Rom. i, 14). Catechumeni insipientibus comparantur, ideo eis lectiones dissimiliter pronuntiantur, ut reducat ad memoriam cæcitas cordis eorum, qui nondum cognoscunt cives cœlestis Hierusalem. Frustra eis pronuntiat auctor incognitus, quibus firmissima auctoritas potest vilescere per ignorantiam.

Antequam enim legantur lectiones, accipiunt duo notarii suprascriptos cereos accensos, et tenent illos, unus in dextero cornu altaris, alter in sinistro usque ad fontes. Deinde ascendit lector ad legendum, absque pronuntiatione lectionis. Lectio prima ex libro Geneseos ita inchoatur: *In principio creavit Deus cælum et terram*, et reliqua. Sequitur oratio absque salutatione: *Deus qui mirabiliter creasti hominem*. Lectio secunda ex libro Exodi: *Factum est in vigilia matutina*. Can. *Cantemus Domino*. Oratio: *Deus cui miracula antiqua*. Et lectio tertia Isaïæ prophetæ: *Apprehendent septem mulieres*. Can. *Vinea facta est*. Oremus. *Deus qui nos ad celebrandum Paschæ sacramentum*. Lectio quarta Isaïæ prophetæ: *Hæc est hæreditas*. Can. *Attende cælum*. Oremus. *Deus qui Ecclesiam tuam*. De psalmo xli canticum: *Sicut cervus*. Oratio: *Concede, quæsumus*. Alia oratio, in eodem psalmo xli: *Omnipotens sempiternus Deus, respice propitius ad devotionem populi tui*. Inter hæc duo cantica, non est lectio necessaria, quia propter convenientiam lectionis et duorum psalmodum, sine altera lectione congrue junguntur. Finitis lectionibus descendendum est ad baptizandum.

Qua hora baptismus hodie debeat celebrari, sive Pentecoste, vel quid sacerdotes neophytis prædicent, hic parumper intinandum est. ^c Primo ^e paganus, ut catechumenus fiat, accedens ad baptismum, renuntiet maligno spiritui et omnibus damnosis ejus pompis; exsufflatur etiam, ut fugato diabolo, Christo Domino paretur introitus; exorcizatur, id est, conjuratur malignus spiritus, ut exeat et recedat, dans locum vero Domino [*Al.*, Deo vero]. Catechumenus audiens sive adjutor, salem accipit, ut putrida et fluxa ejus peccata sapientiæ sale divino munere mudentur. Deinde Symboli apostolici traditur ei fides, ut vacua domus, et a prisco habitatore derelicta fide ornatur, et præparetur habitatio Domino. Fiunt scrutinia, ut exploretur sæpius [*Al.*, servus], an post renuntiationem Satanæ, sacra verba datæ fidei radicatus corde defixerint. Tanguntur et nares, ut quandiu spiritum naribus trahat, in fide accepta perduret: pectus quoque eodem [*Al.*, eidem]

^a Locus corruptus.

^b Amalarius, cap. 21.

^c Vid. epist. 90 Alcuini, pag. 109 circa finem, et

A oleo perungitur, ut signo sanctæ crucis diabolo claudatur ingressus. Signantur et scapulæ, ut undique muniatur. Item in pectoris [*Al. add.*, et scapulæ] unctione signatur fidei firmitas, et operum honorum perseverantia: deinde sanctæ Trinitatis trina submersione baptizatur. Et recte homo, qui ad imaginem sanctæ Trinitatis est conditus, per invocationem sanctæ Trinitatis ad eandem renovatur imaginem, et qui tertio gradu peccati, id est, consensu, cecidit in mortem, tertio elevatur de fonte, ut per gratiam surgat ad vitam. Deinde albis induitur vestimentis propter gratiam [*Al.*, gaudium] regenerationis, et castitatem vitæ, et angelici splendoris decorem. Tunc sacro chrismate caput perungitur, et mystico tegitur velamine, ut intelligat se diadema regni, et sacerdotii dignitatem portare, juxta Apostolum: *Vos estis genus electum, regale, sacerdotale, offerentes vosmetipsos Deo vivo, hostiam sanctam et Deo placentem* (1 Pet. ii, 9). Sic corpore et sanguine Dominico confirmatur, ut illius sit capitis membrum, qui pro eo passus est, et resurrexit. Novissime per impositionem manus a summo sacerdote septiformis gratiæ Spiritum accipit, ut roboretur per Spiritum sanctum ad prædicandum, aliis qui fuit in baptismo per gratiam vita donatus æterna.

Hodie autem hora nona baptismus celebratur, sicut in Pentecoste, ea de causa, quia angelus Domini venit ad Cornelium hora nona (*Act. x, 3 seq.*), annuntians ei quod orationes ejus ac eleemosynæ ascenderint in conspectum Domini. Qui mox misit ad Petrum, et promeruit sacramentum baptismi. Sed et hoc decentissimum est, ut quia hora nona auctor vitæ emisit spiritum, eadem hora nona Ecclesia sancta percipiat sanctum baptismum. Quod vero non liceat præter hodie et Pentecosten generaliter baptismum celebrari, sanctus Leo papa satis denegat, nisi forte infirmitas interfuerit. Neque hoc omitendum est quod Romani infra Quadragesimam sex scrutinia celebrant, et hodie septimum. In isto scriptenario intelliguntur septem dona Spiritus sancti in baptismo data. Post horam denique tertiam sabbato præparantur ad ecclesiam qui baptizandi sunt, simul cum patrini et matris, et ordinantur ab acolyto: masculi ad dexteram, feminæ vero ad sinistram, et tunc qui possunt, reddunt Orationem Dominicam et Symbolum, sive patrini pro ipsis atque matris eorum, qui eos suscepturi sunt. Deinde facit presbyter cum pollice in frontibus eorum signum crucis, dicendo: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Post hæc ponit manus super capita eorum, et dicit orationem ad catechumenum faciendum: *Omnipotens sempiternus Deus*. Hic juxta sanctum Gregorium reddunt Symbolum et Orationem Dominicam, aut patrini pro ipsis. Post hæc sequuntur orationes in sabbato sancto ad catechizandum infantem. Inde vero tangit eis nares et au-

epist. ad Oudinum de Cærimon. Baptismi, col. 611 hujusce tomi.

res de sputo, et dicit ad aurem dexteram : *Ephata* A [Ephpheta], quod est, *adaperire*; ad nares, *In odorem suavitatis*; ad sinistram, *Tu autem effugare, diabole, appropinquabit enim iudicium Dei*. Postea vero tangit ei pectus, et inter scapulas de oleo exorcizato crucem faciendo cum pollice, et vocato nomine ejus, dicitur : *Abrenuntias Satana*? Respondet : *Abrenuntio. Et omnibus operibus ejus*? Respondet : *Abrenuntio. Et omnibus pompis ejus*? Respondet : *Abrenuntio*. Inde sequitur Symbolum. Hic secundum Gregorium s. sequuntur lectiones et cantica.

His expletis, procedit pontifex ad fontes benedicendos cum omni decore, prosequente eum clero seu populo, præcedit etiam benedictus cereus, sive duo illi cerei, quos tenent notarii, ab eodem scilicet illuminati, et ampulla cum oleo et balsamo in magna reverentia. Nam et illi duo cerei præcedunt ubique pontificem usque in octavas Paschæ. Euntes ad fontes, canunt litanias ter tantummodo repetendo. 484 Quibus finitis ante fontes, et facto silentio, stante sacerdote, sequitur benedictio fontis : *Omnipotens sempiterne Deus*, et reliqua. Sequitur consecratio fontis, in modum præfationis decantanda : *Æterne Deus, qui invisibili potentia sacramentorum tuorum*. Ad invocationem vero Spiritus sancti, quem sacerdos celsa voce proclamatur, id est, alto mentis affectu, deponitur cereus benedictus in aquam, sive illi, qui ab eo illuminati sunt, ad demonstrandam scilicet Spiritus sancti præsentiam, sacerdote jam dicente : *Descendat in hanc plenitudinem fontis*. Fonte benedicto, accipit pontifex chrisma cum oleo mixto in vase ab archidiacono, et aspergit per medium fontis in modum crucis. Tunc pontifex aspergit cum manu de ipsa aqua super populum. Quo facto, accipit populus de ipsa aqua in vasculis ad spargendum in domibus suis sive agris.

Deinde tenente patrino infantem, a quo suscipiendus est, interrogat eum sacerdos ita : *Quis vocaris*? Respondet ille. Et sequitur sacerdos : *Credis in Deum Patrem omnipotentem*? Et respondet : *Credo. Et in Jesum Christum Filium*, usque, *passum*? Respondet : *Credo. Credis et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam*? Respondet : *Credo*. Deinde baptizat cum sacerdos sub trina mersione, tantum sanctam Trinitatem semel invocando, ita dicens : *Et ego te baptizo in nomine Patris*, et mergat semel ; *et Filii*, et mergat iterum ; *et Spiritus sancti*, et mergat tertio. Ut autem surrexerit a fonte, faciat presbyter signum crucis de chrismate cum pollice in vertice ejus dicens, hanc orationem : *Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi*. Tunc suscipiatur ab ipso a quo suscipiendus est ; postea vestitur infans vestimentis suis. Si vero episcopus adest, statim confirmari eum oportet chrismate, et postea communicare ; et si episcopus deest, communicetur a presbytero dicente ita : *Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat te in vitam æternam*,

^a De hac re Apostolicus. Vid. Menardus, not. 334.

^b Et decem siliquas. Siliqua, ex Isidoro libr. xvi

Amen. Quod enim aliqui patrini solent a fonte extrahere suos filios, non legitur in ordinibus.

De hac re apostolicus ^a apud Romanos ita agit. Postquam pontifex baptizaverit, vel quibus jusserit ipse, levant ipsos infantes in manibus, et offerunt eos uni de presbyteris. Ipse vero facit crucem de chrismate cum pollice in vertice eorum, dicens : *Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi*, ut supra. Qua finita, sunt parati qui eos suscipiunt, cum linteis in manibus suis. Deinde accipiunt ipsos a pontifice vel a diaconibus qui eos baptizaverunt. Postquam vero vestiti fuerint, deportantur ante pontificem ad confirmandum. Quibus dat singulis stolam candidam, chrisinalem, et decem siliquas ^b, et sic vestiuntur. Et postquam induti fuerint, dat pontifex super eos orationem, imposita scilicet manu super capita eorum, cum invocatione septiformis gratiæ Spiritus sancti. Oratio : *Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerare*. Hac finita, facit crucem de chrismate cum pollice in singulorum frontibus, ita dicendo : *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, pax tibi*. Respondeant omnes : *Et cum spiritu tuo*. Hæc verba sunt salutationis ad novum hominem, qui regeneratur. Sane illud præcavendum est, ut hoc non negligatur. Quia in hoc omne baptismum legitimum Christianitatis nomine confirmatur. Sed et hoc prævidendum est, ut nullum cibum accipiant, neque lactentur antequam communicent. Omni autem die, usque in octavas, ad missam veniant et communicent, parentes vero oblationes pro ipsis faciant. Similiter et in Pentecoste omnia fiant. De hac vero confirmatione sanctus Innocentius papa non ab alio quam ab episcopo fieri licere asserit. Quamvis enim presbyteri sint sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habeat, et ideo solis pontificibus debetur, ut consignent, vel paracletum Spiritum tradant, sicut lectio apostolicorum Actuum demonstrat, quæ asserit Petrum et Joannem esse directos, ut baptizatis traderent Spiritum sanctum. Presbyteris vero sive extra episcopum, sive præsentem episcopo, cum baptizant, chrismate baptizatos ungere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum, non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis, cum tradunt Spiritum paracletum baptizatis. Quando infans venit ad baptizandum, non facies supra scriptum ordinem, sed tantum post : *Æternam ac justissimam pietatem*, addes orationem istam : *Medellam tuam deprecor, Domine sancte Pater*, usque ad *gratiam baptismi tui*. Per. Hac finita, dicit Symbolum et orationem Dominicam, deinde catechizat eum his verbis : *Nec te latet Satanas*, et reliqua : et non dicas illam benedictionem majorem ad fontes, sed istam minorem ad succurrendum. *Exaudi nos, omnipotens, et hujus aquæ substantiam immille, usque, vitam mereatur æternam*. Per, etc. Postquam eum catechizaveris, benedices aquam his verbis : Orig. cap. 24, est vigesima quarta pars solidi, ab arboris semine vocabulum tenens. CANGIUS.

Exorcizo te, creatura aquæ, in nomine Patris, et Domini nostri Jesu Christi Filii Dei vivi, et Spiritus sancti, si quod phantasma, usque, in remissionem omnium peccatorum, in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et sæculum per. Baptizas eum, et linis de chrismate in cerebro, et dicis illi : *Baptizo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Postea tangis eum de chrismate in capite, et dicis orationem hanc : *Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi.* Communicas et confirmas eum, ut supra.

Finito etiam supradicto baptismo in Sabbato sancto, fiunt litanix ex jussu pontificis ante altare : primo septenæ, quinquenæ, et ternæ, fiunt litanix circa baptisterii consecrationem, intercessionem sanctorum pro renascentibus : ita enim inchoantur : Stat primicerius unus in dextero choro, et dicit cum ipso, *Kyrie eleison*, et respondet secundicerius cum sinistro choro, *Kyrie eleison*, usque quater. Deinde *Christe eleison*, usque ter, id fiunt septem vires repetitæ, unde et septenæ dicuntur. Hoc ordine fiunt quinquenæ et ternæ. Post hæc, *Christe, audi nos*, usque septies, et sic per ordinem intervallo facto. Sequuntur litanix quinæ quinquies repetitæ. His finitis, pulsantur signa ad missam publicam. Nam ministri ita debent esse præparati ante ostium sacrarii, ut cum cantor dixerit : *Accendite*, absque mora procedant usque ad altare. Sequuntur litanix trinæ, *Kyrie eleison*, et reliqua, usque, *Fili Dei, te rogamus*. Tunc egreditur pontifex de sacrario cum ingenti decore, et prædicta cereostrata ante illum cum **485** thymiamateriis, et cum dixerit schola, *Agnus Dei*, dicat cantor excelsa voce, *Accendite*. Tunc primum illuminantur omnes cerei neophytorum, quos manibus tenent, demonstrantes hoc quod per illum Agnum, qui tollit peccata mundi, unusquisque lumen accipere debeat. Quod vero ab imperitis extinguuntur in consecratione fontis, quando illi majores illuminati deponuntur, nil auctoritatis est. Sine lumine enim sunt usque ad hanc horam, qua cæteri cerei illuminantur ecclesix, ea videlicet causa, ut prius accipiant impositionem manus episcopi, et sic eos credamus illuminari Spiritu sancto : atque sicut gloria resurrectionis illustrata est nox, in qua celebramus missam, ita illustretur et lumine cereorum. Sequitur *Agnus Dei* ; ea vero quæ sequuntur, tandiu debent morose repeti, ut ministri queant procedere. Sequitur, *Christe audi nos, Kyrie eleison*. His expletis, dicit pontifex, *Gloria in excelsis Deo*. Ex Decretalibus Innocentii papæ diximus, sabbato missam non celebrari : quod ita esse comperimus ex Officio, quod totam noctem illustrat futuram, ut in prima oratione missæ : *Deus qui hanc sacratissimam noctem*. Nota voce ministrorum ad neophytos usque ad Evangelium, ut illud : *Si consurrexistis cum Christo*. Cantatur prius *Alleluia*, quod est Hebræum propter primatum hujus linguæ : hinc Tractus Latine. Quod autem ante Evangelium non portatur, nisi thymiamata

^a Amalarius, cap. 34.

A tantum, possunt intelligi aromata illa, quæ mulieres ante lucem ad unguendum Dominum detulerunt. Quod autem post Evangelium non cantatur Offerenda, et cantores tempore sacrificii silent, ad memoriam reducit sacrificium seu silentium mulierum : ipsæ enim tunc tantummodo unguenta detulerunt. *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, quod est angelorum cantus, ideo cantatur, quia angeli non tacuerunt de ejus resurrectione. Iterum vice mulierum reticent cantores *Agnus Dei*, quia quando interrogavit Maria hortulanum : *Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi (Joan. xx, 15)*, magis credebat illum furto esse sublatum, quam tollere peccata mundi : ac propterea audivit, volens eum tangere, *Noli me tangere*. Sacerdos qui est vicarius Christi, implet suum officium. Sequitur ad complendam oratio.

B Postquam omnes communicaverint, dicit diaconus : *Ite, missa est*. Respondetur : *Deo gratias*. In hac nocte de vespertinali synaxi apud Romanos nil agitur, neque ante missam, neque post missam, quia secundum Augustinum et alios doctores, istud Sabbatum non habet vesperam.

CAPUT XX.

DE DIE SANCTO PASCHÆ.

^a Die sancto Paschæ, in introitu per ora prophetarum præsentat se Christus in Ecclesia Patri suo, dicens : *Resurrexi*. Oratio prima monstrat aditum regni cœlestis apertum nobis esse, per capitum nostri resurrectionem. Epistola admonet nos separari a vitiis, contra quæ certavimus per quadragesimales dies. Responsorium monstrat, quantum lætari oporteat eos qui purgantur a vitiis. In *Alleluia* ostenditur, in quo sit totius causa lætitiæ. Evangelium exponit perfectius causam totius lætitiæ. Eodem die ad Vesperas ad Sanctum Joannem congregatur maturius universus gradus ecclesiasticus in ecclesia majore, in loco qui vocatur Crucifixio : ibique inchoat schola, *Kyrie eleison* : et eo concentu perveniunt usque ad altare. Post hæc inchoatur *Alleluia* ad psalmum, *Dixit Dominus Domino*. Inde *Confitebor*, cum *Alleluia* : Et, *Beatus vir*, cum *Alleluia*. Quo finito, sequitur *Alleluia*. *Pascha nostrum*, cum versu, *Epulemur*. Inde melodia, inde Epistola secundum Romanos. Antiph. *Cito euntes*. Vers. *Ecce præcedet vos*. Item antiphon. *Et respiciens*.

D In hac hebdomada non sequitur post Evangelium *Kyrie eleison*, sed sacerdos dicit orationem, qua finita, descendunt ad fontes cum Antiphon. *In die resurrectionis*. Sequitur psalmus : *Laudate pueri*, cum *Alleluia*. Inde *Alleluia*, *Dominus regnavit*. Vers. *Parata sedes tua*. Item vers. *Elevaverunt*. Inde melodia, inde Evangelium. Antiph. *Venit Maria*. Sequitur Oratio. Inde vadunt ad Sanctum Joannem ad Fontes seu ad Vestem, cum antiph. *Lapidem*. Sequitur psalmus, *In exitu*, cum *Alleluia* : quo finito, sequitur *Alleluia*. *Venite, exultemus*. Vers. *Præoccupemur*. Item vers. *Hodie si vocem*. Inde melodia, in Evangelio antiphona : *Ite, nuntiate*. Vers. *Ibi eum*. Item antiphona, *Nolite expavescere*. Sequitur oratio. Qua

finita, pergunt ad crucem cum antiphona, *Vidi A aquam*. Ibi que canunt iterum psalmum : *In exitu Israhel, et Alleluia. Venite exultemus*, ut supra. Inde Evangel. Antiph. *Præcedam vos*, et sequitur oratio sacerdotis. His finitis, et eulogiis acceptis, remittitur unusquisque ad titulum suum, ut ibidem *Vesperas celebret*. Ipsi enim super psalmum tantummodo *Alleluia* dicunt, et ante Evangelium dicunt responso-rium : *Hæc dies*, sine versu. Hæc oratio per totam hebdomadam servatur usque in Dominicam post Albas, *Alleluia*, et antiphonis mutatis tantum singulis diebus, psalmos vero eosdem canunt.

a CAPUT XXI.

DE SABBATO IN ALBIS.

Hodie Albati, quia in Sabbato baptizati fuerunt, vestibus albis exuuntur. Albati autem propter vestes albas vulgo appellantur b. Sicut septem dies pertinent ad vetus testamentum propter sabbatum, ita octo dies ad novum propter octavum resurrectionis diem. A sabbato usque ad sabbatum portantur albæ vestes, quæ nobis speciem præstant, quales esse debeamus in novo testamento, et qualia corpora recepturi in octava die, in qua præsentari nos oportet ante Dominum cum ipso pignore, quod accepimus in baptismo. Alba autem vestimenta alborum, opera sunt justorum, munda et candida 486 omni tempore. Quod vero in sabbato exuuntur ipsa vestimenta hoc significat, quod anima cujuscunque fidelis migrans e corpore, inveniet sabbatum, id est, requiem : et vestimenta sua hic dimittet, id est, corpus, ut recipiat illud iterum in novissima die. Octo dies neophytorum cursum præsentis vitæ monstrant. Sicut enim Hebraicus ille populus, transito mari Rubro, columna ignis sibi præcedente noctu, per omne iter in terram repromissionis triumphans de hostibus introiit : ita nostri baptizati, extinctis peccatis præteritis, ducuntur quotidie ad Ecclesiam, columna cerei illuminata præcedente eos. Unde intelligitur, ad nullos alios usus in quibuslibet locis eam debere accendi, nisi in recordatione luminis Spiritus sancti, dum itur ad ecclesiam. Octo dies neophytorum distinguuntur a cæteris, id est, octavus, *Primo concinii*. Octo officia, quæ fiunt in commemorationem neophytorum, distinguuntur a cæteris sequentibus usque in Pentecosten. Primum habet duas laudes, id est, *Alleluia, Confitemini*, et tractum, *Laudate Dominum*. Octavum duas similiter, id est, duo *Alleluia, Hæc dies, et Laudate pueri*. Quod non fit in ullo alio sabbato usque in Pentecosten. Sex media habent responso-rium et *Alleluia*. In memoriam itaque primæ vitæ, quam habuit Adam, primo canitur *Alleluia* : et quia non fuit sempiterna, tractus sequitur humiliore lingua, ut humilitas posterioris vitæ recordetur. In recordatione vero potissimæ restorationis, id est ultimæ requiei, quæ redditur in septima die, et perficitur in octavo die et octavo officio, duo *Alleluia*

a In ms. est, *De sabbato quando albas deponunt. QUERGETAN.*

b Amalarius, cap. 29.

canuntur : primum, quia vita redditur ; secundum, quia sempiterna. Similiter in Dominicis diebus duo *Alleluia* terminantur, usque in Pentecosten.

Duo sunt, unde anima in septima die, id est, in requie laudet Dominum : unum, de percepta gloria ; alterum, de percipienda resurrectione : homo autem in resurrectione constabit ex corpore et anima ; et quia resurrectio Dominica præcessit in octava die, quod futurum est in resurrectione, hoc agimus per Dominicos dies usque in Pentecosten, id est, ut mens et corpus laudet Dominum ; et quia interim sine corpore anima laudat Dominum, per singulos dies unum *Alleluia* celebratur. At media sex officia Paschalis hebdomadæ responso-rium tenent et *Alleluia*. Sicut septenarius numerus requiem significat, ita senarius opera : et in hac vita bonis operibus insistendum est, et a Dei laude non cessandum. In fine versuum responso-rii, *Hæc dies*, præposterus ordo est. *Benedictus qui venit*, præponitur in quinta feria versui, *Lapidem quem reprobaverunt*, qui est in ordine psalmi prior : sed sexta feria cantatur, quia inter cæteros præcipue sonat de passione Domini, quæ facta est sexta feria. In illa reprobaverunt Dominum Judæi ædificantes, in illa factus est in caput anguli. Quod autem semel agitur baptismus, significat quia Christus semel pro nobis mortuus est. In quo baptismo duas pactiones fieri non dubium est, primum videlicet abrenuntiare diabolo et pompis ejus ; secundo credere in mysterium sanctæ et individuæ Trinitatis. Parvuli autem, alio profitente fidem illorum, idcirco baptizantur, quia adhuc loqui vel credere nequeunt. Qui, si priusquam regenerentur, transierint, procul dubio a regno Christi alieni existunt. Patrini vero illorum prævidere debent, ut cum ad intelligibilem ætatem pervenerint, fide et bonis moribus instruant, Orationem Dominicam et Symbolum eos instanter erudiant. Quod si neglexerint, norint se rationem pro eis reddituros ante Dominum, quorum sponsos extiterint. Quanto autem tempore generaliter ab Ecclesia celebratur adventus Spiritus sancti super apostolos, tanto tempore debet observari unctio chris-matis apud unumquemque, qui accipit manus impositionem, et non immerito : quoniam Spiritus sanctus in septem mulieribus, hoc est, septem virtutibus venit ad hospitem suum. Dominica post albas, id est, in octavis Paschæ, danda est cera benedicta post Missam ad suffumigandum, scilicet in domibus suis, seu ponendum in agris vel vineis, propter illusiones diabolicas, sive contra fulgura vel tonitrua.

CAPUT XXII.

DE LITANIA MAJORE.

c Romana consuetudo unum diem, scilicet septimum Kalendas Maii, interponit, quem vocat in Litania majore, non in jejunio. *Ataxsia* autem Græcæ, Latine deprecatio vel rogatio dicitur, inde et rogationes. Potest enim serena mens et aliena a voluntate

c Amalarius, cap. 37, tom. XIV BB. PP. pag. 965. Inde defectus quidam supplendi. Adde quæ idem refert libr. IV, cap. 24 et seqq.

mala precari Dominum, quamvis manducet sobrie. A Eo enim tempore, id est, septimo Kalendas Maii, solent inimici commovere bellum adversus vicina regna; hinc reor caute hoc esse provisum. Vel quia tunc omnia in quodam profectu sunt, messes pullulant, arborei fructus ex flore prodeunt, vineæ et olivæ suis arboribus erumpunt, animalia campos tondent. Quoniam necessaria hæc sunt nostris usibus, petendum est ut a Domino conserventur.

CAPUT XXIII.

DE DIEBUS ROGATIONUM.

¶ Tres autem dies Rogationum, qui celebrantur ante Ascensionem Domini, juxta morem Gallicanæ Ecclesiæ constituit sanctus Mammertus^c Viennensis episcopus, ob incursionem scilicet malarum bestiarum, quæ tunc temporis gravissime afficiebant populum Dei. Nam cum exigentibus peccatis Galliarum populi luporum rabie acriter interimerentur, nec hujus flagelli aliquod remedium inveniretur, 487 congregati traduntur Galliarum episcopi apud Viennam præcipuam Galliæ urbem, qui in commune statuerunt, ut triduo jejuniis misericordiam Domini implorarent, antiquorum Patrum vestigia sequentes. Cumque ad eorum preces oculus divinæ pietatis respiciens, flagelli hujus pestem misericorditer abstulisset, hi dies in consuetudinem annuæ celebritatis venerunt, ut per Galliarum provincias ante Ascensionis diem celebrarentur: quæ consuetudo apud nos usque hodie pro diversis calamitatibus devotissime recolitur.

CAPUT XXIV.

DE ASCENSIONE DOMINI.

Ascensionis Dominicæ solemnitas ideo celebratur, quia eodem die post mundi victoriam, post inferni regressum ascendere memoratur ad cælos, sicut scriptum est: *Ascendit in altum, cepit captivitatem, dedit dona hominibus* (Ephes. iv, 8). Quæ festivitas ideo per revolutum annorum circulum celebratur, ut unitas assumptæ carnis ascendentis ad dexteram Patris, in memoriam revocetur: cujus corpus ita in cælo esse credimus, ut erat, quando ascendit. Quod et vox angelica protestatur, dicens: *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Act. i, 11), id est, in eadem carnis specie atque substantia: cui profecto carni immortalitatem donavit, naturam non abstulit. Dextera autem Patris, ad quam idem Filius sedere creditur, non est corporea, quod nefas est de Deo sentire, sed dextera Patris est beatitudo perpetua, quæ sanctis in resurrectione promittitur, id est, Ecclesiæ, quæ est corpus Christi: sicut et sinistra ejus recte intelligitur miseria et pœna perpetua, quæ impiis dabitur.

CAPUT XXV.

DE VIGILIA.

In vigilia Pentecostes ita agitur, sicut in Sabbato

^a Al., *De Rogationibus*.

^b Amalarius ibid., pag. 964.

^c S. Mammertus. Vid. Hugo Menardus in libr. Sacram. S. Greg. not. 393; et Martene de Antiq.

sancto Paschæ. Antequam enim descendatur ad fontes ad baptizandum, legitur lectio prima, *Tentavit Deus Abraham*. Orat. *Deus qui Abraham famuli*. Lectio secunda, *Scriptis Moyses canticum*. Can. *Attende cælum*. Orat. *Deus, qui nobis per prophetarum oracula*, etc. Lectio tertia, *Apprehendent septem mulieres*. Can. *Vinea facta est*. Orat. *Deus, qui nos ad celebrandum*. Lectio quarta, *Audi, Israel, præcepta vitæ; Deus incommutabilis*. Can. *Sicut cervus*. Orat. *Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui festa paschalia egimus*. Finitis lectionibus, descendendum est ad fontes cum sancto chrismate et cereis, in magna reverentia decantando litaniam. His expletis, baptizandum est, sicut in vigilia Paschæ. Post ascensum vero fontis, ingrediendum est ad missam publicam ad Sanctum Joannem. In primis fiunt litanie iter repetendo^d, et cum dixerint, *Agnus Dei*, dicatur excelsa voce, *Accendite*. Accensis omnibus luminibus, procedit pontifex cum omni ornatu usque ad altare, et dicit: *Gloria in excelsis Deo*, et peragitur missa in ordine suo.

CAPUT XXVI.

DE PENTECOSTE.

Initium sane et causa festivitatis Pentecostes, paulo latius repetenda est. Pentecostes enim dies hinc cepit exordium, quando Dei vox in Sina monte desuper intonantis audita est, et lex data est Moysi. In Novo autem Testamento Pentecostes cœpit, quando adventum sancti Spiritus, quem Christus promissit, exhibuit, quem ait non esse venturum, nisi ipse ascenderet in cælum. Denique dum portam cæli Christus intrasset, decem diebus interpositis, intremuit subito, orantibus apostolis, locus, et descendentem sancto Spiritu super eos, inflammati sunt ita, ut linguis omnium gentium Dei magnalia loquerentur. Adventus itaque sancti Spiritus super apostolos, gratia in varietate linguarum diffusa, solemnitatem transmisit in posteros, eaque de causa Pentecostes celebratur, et dies ipse proprie insignis habetur. Concordat autem hæc festivitas Evangelii cum festivitate Legis. Illic enim posteaquam agnus immolatus est, interpositis quinquaginta diebus, data est lex Moysi scripta digito Dei: hic postquam occisus est Christus, qui tanquam ovis ad immolandum ductus est, celebratur verum Pascha; et interpositis quinquaginta diebus, datur Spiritus sanctus, qui est digitus Dei, super centum viginti discipulos, Mosai-cæ ætatis numero constitutos.

CAPUT XXVII.

DE DOMINICA DIE.

Dominicum diem apostoli ideo religiosa solemnitate sanxerunt, quia in eodem Dominus et Redemptor noster a mortuis resurrexit: quique ideo Dominicus appellatur, ut in eo a terrenis operibus vel mundi illecebris abstinentes, tantum divinis cultibus

Ecc. Discipl., cap. 27, num. 2.

^d Ms., *ternæ petendo*; forte legendum, *ter repetendo*.

serviamus, dantes scilicet huic diei honorem et reverentiam propter spem resurrectionis nostræ, quam habemus in illa. Nam sicut ipse Dominus Jesus Christus et Salvator noster tertia die resurrexit a mortuis : ita et nos resurrecturos in novissimo die speramus. Unde etiam in Dominico die stantes oramus, quod est signum futuræ resurrectionis. Apparet **488** autem hunc diem etiam in sanctis Scripturis esse solemnem. Ipse est enim dies primus sæculi, in ipso formata sunt elementa mundi, in ipso creati sunt angeli, in ipso quoque a mortuis resurrexit Christus, in ipso de cœlis super apostolos sanctus descendit Spiritus, manna eodem in eremo primum de cœlo datum est. Sic enim dicit Dominus : *Sex diebus colligētis manna, in die autem sexta duplum colligētis* (*Exod. xvi, 4, 5*). Sexta enim dies est Parasceve, quæ ante sabbatum ponitur ; sabbatum autem septima dies est, quam sequitur Dominicus dies, in quo primum manna de cœlo venit. Unde colligant Judæi jam tunc prælatam esse Judaico sabbato ipsorum Dominicam, nostram : jam tunc indicatum, quod gratia Dei ad eos de cœlo nulla descenderit, sed in sancta Dominica nostra, in qua primum eandem Dominus pluit.

CAPUT XXVIII.

DE JEJUNIIS IV TEMPORUM.

Quatuor sunt tempora anni, id est, ver, æstas, autumnus et hiems. Hæc tempora solent nos per delectamenta sua revocare ab amore charitatis. In quibus oportet nos jejunare, etiamsi venerit infra Pentecosten, quando celebratur festivitas septiformis Spiritus, ut illud Dominicum : *Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt* (*Matth. ix, 15*). De his Augustinus : *Quamvis ordinatio non fiat, necessarium tamen est nostræ religioni quatuor temporum jejunia celebrare. De eodem jejunio dicit Leo papa in Homiliis : Ut jejunium celebretur in largitione sacrorum ordinum, Ecclesiæ primitivæ mos obtinuit, ut illud : Ministrantibus illis Domino et jejunantibus, dixit Spiritus sanctus : Separate mihi Saulum et Barnabam in opus ministerii, et reliqua* (*Act. xiii, 2*). *Tunc jejunantes et orantes, imponentesque eis manus, dimiserunt illos.* Isto die, id est, quarta feria, leguntur duæ lectiones : quoniam hi qui ad sacrum ordinem transeunt, debent admoneri, ut habeant notitiam Legis et Prophetarum. Quarta enim ætate Lex et Prophetæ viguerunt, et David bellicosissimus, qui interpretatur manu fortis, in eadem ætate Goliath, id est, humilitas superbiam prostravit. Contra quem Goliath, id est, diabolus, debent in humilitate dimicare, qui ad sacros ordines provehuntur. Quinta feria deest officium et missa, ideo debet cantari de Dominica Pentecostes. Feria sexta una tantum legitur lectio, quia Lex et Pro-

* Hæc accepta videntur ex epist. 9 nov. edit. Venet., cap. 1.

^b Amalarius libr. II, cap. 1 et 3.

^c S. Aug. libr. II, epist. 85, cap. 10.

^d Amal. loc. cit. cap. 3.

phetia in uno Evangelio recapitulatur, quod legitur in sexta ætate mundi.

CAPUT XXIX.

DE SABBATO IN XII LECTIONIBUS.

Lectiones duodecim propter duodecim lectores dicuntur, quia ab antiquis Romanis bis legebantur, hoc est, Græce et Latine, (sex enim tantummodo sunt) nisi ^b fallor, duas ob causas : una, quia aderant et Græci, quibus ignota erat lingua Latina ; aderant et Latini, quibus incognita erat Græca : altera causa propter unanimitatem utriusque populi. Qui mos apud Constantinopolin ubique hodie servatur. Nec ab re est, quod in unoquoque jejunio tres dies sunt, quia unumquodque tempus tres menses habet, pro unoquoque mense singuli dies jejunio consecrantur.

B Et cur in sabbato potissimum hæc consecratio celebretur, Augustinus scribit ad Januarium ita : « Sabbathum commendatum est priori populo in otio corporaliter celebrandum, ut figura esset sanctificationis in requie Spiritus sancti. Scriptum est enim : *Sanctificavit Deus diem septimum* (*Gen. II, 3*) ; et quia, *charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum* (*Rom. v, 5*), commemoratur sanctificatio in septimo die. » Episcopi vero consecratio, qui est vicarius apostolorum, imo et Christi, fit in Dominica, quia eodem die per donum Spiritus sancti dignatus est illustrare corda apostolorum. Sabbato igitur quatuor leguntur lectiones, quando benedictio largitur, quia ^d quatuor sunt ordines benedictentium Dominum, ut illud Davidis : *Domus Israel, benedicite Dominum* (*Psal. cxxxiv, 19*), id est, Israeliticus populus : *Domus Aaron*, id est, prælati : *Domus Levi*, id est, ministri Dei : *Qui timebit Dominum*, de cæteris nationibus. In istis lectionibus imbuuntur ordinandi ad exempla sanctorum Patrum. Proxima lectio ordinationis *de camino ignis* legitur, quia non potest rite homo ad consecrationem accedere, nisi transeat per fornacem, et ibi benedicat Deum, ut illud : *Vasa figuli probat fornax*, et reliqua (*Eccli. xxvii, 6*). Quapropter debent transire per fornacem, quod sonat lectio quinta, ut sic probati, accedere ad sacrum mysterium valeant, sicut legitur in sexta lectione : *Scientes quod tribulatio patientiam operatur*, et reliqua (*Rom. v, 3*). De responsoriis non est necesse aliud dicere, quam quod singulis lectionibus responsoria singula respondeant. Gravitate quam debet sacratus servare, tractus monstrat, ne forte in superbia elatus incidat in haqueum diaboli ; tractus enim semper in causa humilitatis ponitur. Per singulas orationes debemus mentis humilitatem per genuflexionem ostendere, excepto infra Pentecosten.

* [Quatuor temporibus annus volvitur, unumquodque tempus tres menses habet. Pro unoquoque men-

* Quæ sequuntur uncinis inclusa, assuta sunt in ms. quo usus est Quercetanus ; apud Amalarium ommissa, ubi statim post priora verba *infra Pentecosten*, sequitur : *In sola de camino ignis, etc.*, ut infra.

se singuli dies jejuniis consecrantur. Per singulas orationes in XII lectionibus genua flectimus, excepto in octava infra Pentecosten. In sola autem oratione de camino ignis genua non flectimus, 489 in omnibus IIII Temporibus. Si autem ipsa hebdomada Pentecosten in mense quarto evenerit, jejunium fiat IV et VI et in sabbato. Feria IV. Antiph. *Deus dum egredieris.* Oratio sine *Flectamus. Præsta, quæsumus, ut Spiritus adveniens.* Lectio Libri Sapientiæ. *In diebus illis, dixit Salomon filiis Israel, Diligite justitiam, usque, scientiam habet vocis.* Feria V. Antiph. *Emitte spiritum tuum.* Oremus, sine *Flectamus. Mentis nostras.* Lectio Actuum Apostolorum. *In diebus illis, stans Petrus cum XII elevavit vocem suam. Alleluia. Veni, sancte Spiritus.* Evangelium secundum Joannem: *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis: Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Oremus. *Meditabor.* Super oblatam: *Accipe, quæsumus, Domine, munus oblatum.* Com. *Pacem tuam.* Postcom. *Sancti Spiritus, Domine, corda.* Feria VI Antiph. *Repleatur os.* Versus: *In te, Domine, speravi, non.* Oremus, sine *Flectamus genua. Da, quæsumus, Ecclesiæ tuæ, misericors Deus, ut Spiritu sancto congregata.* Lectio Actuum Apostolorum. *In diebus illis, Aperiens Petrus os suum dixit: Viri Israelitæ. Alleluia. Spiritus Domini.* Evangelium secundum Matthæum: *In illo tempore, dixit Jesus turbis Judæorum: Si ego in Spiritu Dei ejicio demones, usque, neque in futuro.* Oremus. *Lauda, anima. Secreta: Sacrificia, Domine, tuis oblata conspectibus.* Com. *Spiritus ubi vult.* Postcom. *Sancti Spiritus, Domine corda.* Sabbato Antiph. *Charitas Dei.* Versus: *Domine Deus salutis.* Oremus, sine *Flectamus. Mentibus nostris, quæsumus, Domine, Spiritum sanctum benignus.* Lectio Joelis prophetæ: *Hæc dicit Dominus, Deus: Effundam Spiritum meum.* Grad. *Protector noster.* Oremus, sine *Flectamus. Illo nos, quæsumus, Domine, igne.* Lectio libri Levitici: *In diebus illis locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filiis Israel.* Grad. *Propitius.* Oremus, sine *Flectamus. Deus qui ad animarum medelam.* Lectio libri Deuteronomii: *Dixit Moyses: Audi, Israel, quæ ego præcipio tibi.* Grad. *Converte, Domine.* Oremus, sine *Flectamus. Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut sæcularibus jejuniis eruditi.* Lectio libri Levitici: *In diebus illis, dixit Dominus ad Moysen: Si in præ-* D *ceptis meis ambulaveritis.* Grad. *Dirigatur.* Oremus, sine *Flectamus. Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, sic nos ab epulis carnalibus abstinere.* Lectio Danielis prophetæ: *In diebus illis, angelus Domini descendit eum Azaria. Benedictus es.* Hanc benedictionem, nulla collecta interposita, sequitur, *Gloria in excelsis Deo,* ob solemnitatem Pentecosten. Deinde dicitur: *Deus qui tribus pueris.* Lectio Epistolæ beati Pauli apostoli ad Romanos: *Frates, justificati ex fide. Allel. Paraclitus Spiritus.* Evangelium secundum Lu-

^a Amalarius loc. cit. in fine.

^b Hoc capitulum citat integrum Hugo Menard. not. 418. Vid. Amal. libr. III, cap. 38.

A cam: *In illo tempore: Surgens Jesus de synagoga. Oremus. Domine, Deus salutis. Secreta: Ut accepta tibi sint nostra jejunia.* Com. *Non vos relinquam.* Postcom. *Sancti Spiritus, Domine, corda nostra.]*

In sola de camino ignis ^a, non flectimus genua, quando Nabuchodonosor compellebat populum adorare statuam, quam fecerat; ut separata sit nostra oratio, quæ est ad unum Deum, ab errore gentilium. Oratio post communionem super populum non habetur, quia istud officium frequenter circa noctem Dominicam solet fieri, in qua minime genuflectitur.

CAPUT XXX.

^b DE SANCTO JOANNE BAPTISTA.

Ideo tres missæ celebrantur in festivitate sancti Joannis, quia tribus insignibus triumphis excellenter refulsit. Ad hoc enim venit, ut viam Domino præpararet exemplo suæ conversationis, qui triumphus celebratur in vigilia ejusdem. Per ministerium baptismi claruit in signis. Hujus ministerii triumphus in prima missa recolitur. Nazareus permansit ex utero matris: hoc donum recolitur in die.

CAPUT XXXI.

^c DE NOMINIBUS QUATUOR CORONATORUM.

Quatuor Coronatorum nomina hæc sunt: Severus, Severianus, Victorinus et Carpophorus. Quorum nomina, et dies natalis per incuriam neglectus, minime reperiri poterat: ideo statutum est, ut in eorum ecclesia quinque cæterorum sanctorum qui in missa recitantur, natalis celebretur, id est, Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii atque Simplicii, ut cum istis eorum quoque memoria pariter fieret: postea vero eorum nomina revelata sunt. Solemnitas tamen, ut statuta fuerat, in aliorum sanctorum nomine celebris permansit.

CAPUT XXXII.

^d DE SOLEMNITATE OMNIUM SANCTORUM.

Scriptum est in gestis Pontificalibus, quod sanctus Bonifacius papa quamdam domum Romæ, *Pantheon* nomine, quæ erat consecrata in honore omnium dæmoniorum, eliminatis omnibus spurciis, sacraverit ecclesiam in honore sanctæ Dei Genitricis, omniumque Sanctorum. Unde constitutum est, ut plebs universa per totum orbem in Kalendis Novembribus, sicut in die natalis Domini, ad ecclesiam in honore omnium Sanctorum, ad missarum solemnias convenire studeat: illud attendentes, ut quidquid fragilitas humana per ignorantiam aut negligentiam in solemnitatibus sanctorum minus plene peregisset, in hac sancta observatione solveretur.

490 CAPUT XXXIII.

^e DE OFFERTORIO, *Vir erat in terra.*

Verba historica continentur in offertorio; verba Job ægroti et dolentis continentur in versibus. Ægrotus, cujus anhelitus non est sanus, neque fortis, solet verba imperfecta sæpius repetere. Officii

^c Vid. Menardum, not. 499.

^d Vid. eundem, not. 493, et epist. 91 Alcinii.

^e Amalarius libr. III, cap. 39.

auctor, ut affectanter nobis ad memoriam reduceret ægrotantem Job, repetivit sæpius verba more ægroti. In offertorio non sunt verba repetita, quia historicus, scribens historiam, non ægrotabat. In versibus prædicti offertorii duplicantur sive triplicantur ac multiplicantur verba. Job fuit mirabiliter flagellatus, et mirabiliter ac singulariter inter antiquos Patres victoria patientiæ laudatus. Ideo non abhorret a vero, si alio modo composita sint verba sua per suos versus, in quibus ipse videtur loqui, quam cæterorum versuum. Job sicut cithara percutiebatur, id est, cita iteratione dolor dolorem sequebatur, vulnus vulnus. Præsente nugigerulo, alter intrabat. Convicto uno rege objurgante se, illico alter succedebat. Multiplex fuit ejus dolor, et secundum multitudinem doloris, anhelitus deficiens sæpius repetebat. Solet enim auctor antiphonarii aut distinctione cantus, aut distinctione ordinis, varium affectum monstrare sanctorum: sicut de Joanne Symmista fecit per nequam circa intellectum verborum, *sapientiæ et intellectus*, in responsorio, *In medio Ecclesiæ*. In quo quodammodo imitatur verbum ineffabile, de quo dicebat: *In principio erat verbum*. Et sicut fecit in ordine officii, quod canitur de missa lunocentium, in quo subtrahitur, *Gloria in excelsis Deo, et Alleluia*, propter plorationem Rachel, quæ in figura præcessit matris nostræ sanctæ Ecclesiæ: aut quia tempus erat, quo tunc ad inferni claustra descendeabant passi, et expectabant antiqui Patres Christi descensum.

CAPUT XXXIV.

DE DIGNITATE ECCLESIASTICI ORDINIS.

Dignitas ecclesiastici ordinis ab ipso Aaron primo sacerdote causas et originem ducit. Primus autem dicitur, quantum ad ordinationem. Nam fuerunt ante eum alii sacerdotes, ut Melchisedech sacerdos Dei excelsi, qui Deo panem et vinum offerens, novi, hoc est, evangelici sacrificii modum qualitatemque significavit. Abraham quoque, Isaac et Jacob, et multi ante, ut Abel et Noe, Deo hostias obtulisse dicuntur; sed nullus eorum ordinatus vel consecratus in sacerdotium, neque sacris et mysticis vestibus indutus fuisse invenitur, nisi Aaron, qui primus, jubente Domino, oleo sancto inunctus et sacerdotalibus vestibus decoratus. Tradunt autem Hebræi, quod ante Aaron primogeniti essent sacerdotes. Denique Melchisedech autumant fuisse Sem primogenitum Noe, sacerdotem Dei excelsi. Ex omnibus enim tribus Israel elegit Deus tribum Levi, et ex hac tribu elegit Aaron summum pontificem; filios vero ejus minoris gradus vel ordinis, quos presbyteros appellamus. Cæteros in eadem tribu generali vocabulo Levitas nuncupant, diversis gradibus et ministeriis delegatos. Quidam enim ex ipsis erant ostiarii, et hi erant in primo et in inferiori gradu; in secundo lectores; in tertio exorcistæ; in quarto acolyti; in quinto subdiaconi; in sexto diaconi; in septimo presbyteri; in supremo, excellentiori gradu episcopi sive pontifices constituti erant. Hi erant

A octo gradus divini ministerii, de quibus fortassis Ezechiel propheta in mystica templi visione dicit: *Et in octo gradibus ascensus ejus* (*Ezech. xl, 34, 37*). Nunc dicendum est de singulis, et quid officii haberent, breviter intimandum.

Ostiarii erant, qui et æditui vel janitores vocabantur. Hi, ut in libro Paralipomenon legitur: *Erant super exedras et thesauros domus Domini, et per gyrum morabantur in custodiis suis* (*Paral. ix, 26, 27*), observantes ut nullus immundus templum Dei intraret.

Lectorum ordo formam et initium a prophetis accepit. Sunt igitur lectores, qui verbum Dei prædicant, quibus dicitur: *Clama, ne cesses: quasi tuba exalta vocem tuam* (*Isa. lviii, 1*).

B Exorcistæ erant, qui exorcismis, id est, adjurationibus a Salomone compositis, dæmones ab energumenis effugabant, quales leguntur in Actibus Apostolorum fuisse septem filii Scævæ (*Act. xix, 13, 14*).

Acolyti erant, qui tabernaculo Dei lucernis accendendis præerant, juxta quod in Exodo legitur: *Præcipe filiis Israel, ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, piloque contusum, etc.* (*Exod. xxvii, 20*). Hi obsequabantur, in omnibus cæteris, superioribus gradibus: Unde *acolyti*, id est, obsequentes vocabantur; ἀκολουθῆσαι enim Græce, Latine sequor dicitur. Nunc in Ecclesia *cereosferarii* dicuntur a ferendis cereis. Sed tunc dici hoc nomine non poterant, quod nec mel, nec cera introferebatur in sacrificio Domini.

C Subdiaconi erant, quos *Nathinæos* vocabant, qui sub Levitis erant, subservientes et obsecundantes illis. Unde et *Nathinæi*, id est, humiles, vel in humilitate servientes, vocabantur. Ex istorum numero fuit Nathanael, qui a Domino in Evangelio summa laude declaratur; ipsum esse Dei filium et regem Israel confessus est (*Joan. i, 49*).

Tres superiores gradus, *levitarum, presbyterorum, episcoporum, sive Pontificum*.

D Levitarum ordo ab ipsa tribu Levi exordium sumpsit et nomen. Interpretantur assumpti, quod pro omnibus tribus assumpti erant, et servitio Domini deputati. Et quamvis cæteri quoque minoris ordinis de tribu Levi essent, specialiter tamen hic ordo Levitarum sub presbyteris dicebatur, qui per ordinationem Aaron et filiorum ejus consecrabantur: excubantes semper in templo Dei. Ipsi gestabant arcam, tabernaculum et victimarum adipe sacerdotibus offerebant.

491 Septimus ordo *Sacerdotum* vel *Presbyterorum*, filii scilicet Aaron, quibus sacrificia et holocausta, atque omnis templi Dei cultus commissus erat et traditus, quorum erat discernere inter profanum et sanctum, inter immundum et mundum; et quicumque secundum legem mundandus, vel immunditiæ adjudicandus erat, illorum judicio mundus vel immundus discernebatur. Interpretatur autem *presbyter senior*, qui eligebantur ætate pariter et morum gravitate

perfecti, quia Deus in ordinandis mores magis et sapientiam approbat, quam ætates.

Hos sequebatur octavus ordo *Pontificum*, qui et principes vocabantur sacerdotum. Super omnes sacerdotes, vel presbyteros unus constitutus erat pontifex, cæteris omnibus excellentior, et velut in summa religionis arce locatus, ad quem cæteri respuerent, ejusque judicium decretumque servarent. Sciendum autem, quia primo unus pontifex, jubente Domino, constitutus est: quo decedente, filius ejus Eleazar sacerdotium suscepit, et hoc mortuo, filius ejus Finees sacerdotii successor exstitit: sicque usque ad tempora David unus post unum pontificatus hæredes exstiterunt. David ergo cum cogitasset ædificare templum Domino, et divinos cultus vellet augere, convocata omni filiorum Aaron progenie, et illos scilicet, qui de Eleazar, et qui de Ithamar stirpe descenderant, divisit eos in partes viginti quatuor, ac de singulis singulos pontifices elegit. Cæteros vero qui in partibus erant sacerdotii minoris, qui nunc *presbyteratus* dicitur, officio presbyteratus fungi præcepit: qui pontifices singuli cum sibi subjectis sacerdotibus, per octonos ministrarent dies, hoc est, a sabbato usque ad sabbatum. Cumque omnes sacerdotali gradu essent æquales, unus tamen in eis, qui dignior videretur, speciali reverentia præminens summi sacerdotis nomen haberet. Ipse quoque rex David primus delegavit, qui psalmos in templo Domini modulata voce cantantes, animos populi sublimitate et suavitate vocis, quæ dicebantur, oblectarent, et ad amorem divini cultus amplius accenderent.

Hæc de octo gradibus diximus, qui veteris legis tempore observantissime custodiebantur, quod in Novo Testamento suscepit Ecclesia tanto melius, quanto et verius: quia illis omnia in figura contingebant. Quos, quia notissimi sunt, et quid singulis conveniat, quidve eis in sua ordinatione tradatur, frequentissimo usu scitur ab omnibus, paulo inferius breviter eos commemorasse sufficiat.

CAPUT XXXV.

DE TONSURA CLERICORUM.

Clericorum autem tonsura a Nazareis fertur sumpsisse exordium. Cum enim quis voto se obligasset, ut per jejunium atque aliarum rerum observantiam se affligeret, abstinere se ab omni quod inebriare et statum mentis avertere posset, eratque semper in templo, unde et Nazareus, id est, sanctus et Domino consecratus vocabatur. Impletis autem voti sui diebus, veniebat ad templum Domini, et offerebat pro se, quæ lege præcipiebantur, radebatque capillos capitis sui et barbæ, partemque pilorum in flamma altaris cremabat, sicque voti liber redibat ad propria. Fertur beatus Petrus primus hujusmodi tonsuram sibi fecisse ad similitudinem spinæ coronæ Domini: sive ut clerici a laicis non solum differant habitu, verum etiam tonsura.

• Hugo Menard., not. 660.

CAPUT XXXVI.

DE GRADIBUS ECCLESIASTICIS.

Cleros igitur Græce, Latine sors dicitur, vel hæreditas Domini. Qui ergo ad clericatus ordinem pervenit, Dei hæreditas esse debet: quia hoc debet semper prævidere, ut Dominum possideat, et ipse a Domino possideatur, ut possit dicere cum Psalmista: *Dominus pars hæreditatis meæ* (Psal. xv, 5). Legimus in Veteri Testamento Dominum dixisse ad Moysen: *Filiis Levi non dabis hæreditatem, ego enim ero hæreditas illorum* (Deut. x, 9). Inde clerici dicti, eo quod de sorte Dei et hæreditate sint, si regulariter vivunt. Si autem non vivunt regulariter, sicut maximi clerici, qui totum laicalem habitum sequuntur, cingentes arma, et cætera facientes, quæ ordo canonicus prohibet, illi tales non sunt clerici. Quid ergo sunt? Acephali, id est, sine capite religionis. *Canon* Græce, Latine regula, eo quod recto tramite ducat hominem ad cælestem patriam, et inde *canonicus*. *Regularis*, eo quod regulariter debeat vivere, id est, recte in sancta Ecclesia.

Ostiarius ab ostio Ecclesiæ dicitur, quod ita debet prævidere, ne ullo modo paganus ingrediatur ecclesiam, quia suo inroitu polluit eam. Debet etiam custodire ea quæ intra ecclesiam sunt, ut salva sint: quia illi traditæ sunt claves, et commissa cura custodiendæ ecclesiæ.

Lector dicitur a legendo, eo quod ministerium legendi habeat in ecclesia. Illi traditus est codex apicum divinatorum, ut distincte ad intelligendum divinas lectiones pronuntiando, populo placeat.

Acolytus Græce, Latine cereoferarius, id est, cereum ferens. Illorum officium est, ut deportent cereos ante diaconum, quando legitur Evangelium in ecclesia, et non ad effugandas tenebras, præsertim cum sol in die rutillet: sed ut demonstretur, quod de tenebris infidelitatis venimus ad lucem fidei, et ut signum lætitiæ sit, quatenus sub typo corporalis luminis, lux illa in memoria habeatur, de qua dicitur: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. i, 9).

Exorcismus Græce, Latine dicitur sermo adjurationis sive increpationis: et inde *exorcista*, adjurator. Illorum officium est, ut ponant manus super dæmoniacos, 492 et per invocationem nominis Dei repellant dæmones ab eis, dicentes: *Adjuro te, immunde spiritus, per Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ut recedas ab hoc famulo Dei*. Istud ministerium, ut canones dicunt, nemo debet usurpare, nisi qui idem officium habent; aut diaconus, aut subdiaconus, aut exorcista.

Subdiaconus, subminister, eo quod sub diacono sit, id est, sub ministro. Illius ministerium est, ut ministret diacono, id est, deferat ei linteam, super quod consecrandum est corpus et sanguis Domini. Deferat ei patenam cum oblatiis, et calicem in quo vinum et aqua habeatur, quia de latere Domini processit sanguis et aqua. Peracto sacrificio, mysteria

corporis et sanguinis Domini, quæ superfuerint, a diacono colligenda vel deportanda suscipit.

Diaconus Græce, Hebraice Levita, Latine, assumptus vel minister interpretatur: assumptus, quia assumitur, id est, eligitur ad servitium altaris; minister, quia ministrat presbytero. Ponit linteum in altare, ponit panem et calicem, quæ nec mittendi, nec auferendi habet potestatem presbyter, si diaconus adfuerit. Sicut presbytero officium consecrandi competit, ita diacono ministrandi.

Presbyter Græce, Latine senior dicitur, non propter senectutem, sed propter dignitatem, honorem et sapientiam, quia quicumque presbyter est, sapiens esse debet, ut intelligat ea quæ legit; intelligat orationes, quas dicit et diurnis temporibus et nocturnis; intelligat ea, quæ cantat in missa. *Vere dignum et justum est, Te igitur, Pater noster*, et cætera, id est, omnia cum symbolo. Adam vixit annis dccccxxx, Noe dccc, et nemo illorum appellatus est senex. Abraham vero qui ad comparationem illorum perpauca vixit tempus, annis videlicet clxv appellatus est senex. Quare? Quia sapientior illis fuit. *Sacerdos* Græce ^a, Latine dicitur sacrum dans, id est, sanctum sacrificium offerens Deo.

Presbyteri potestatem habent catechizandi, baptizandi, infirmos benedicti olei unguine perungendi. His quoque concessum est officium prædicandi in ecclesia. Super hos sunt episcopi, sicut loco et dignitate, sic sanctitatis et eruditionis singularitate conspicui, quibus solis est potestas sacrum chrisma conficere, et baptizatorum frontes signare, et per manus impositionem Spiritum sanctum illis tribuere. Habent potestatem ligandi atque solvendi. Per ipsos quoque publica populi absolutio in die Cœnæ Domini solemniter peragitur. Sciendum autem quod primis ecclesiæ temporibus etiam presbyteri *episcopi* vocabantur: sed postmodum, utili satis provisione, constitutum est, ut hoc nomen solis pontificibus tribuatur, quorum majoris gradus excellentia crescat, et minor ordo mensuræ suæ limitem recognoscat: sitque differentia in vocabulis, sicut præcelsior locus honoris.

Episcopus Græce, Latine dicitur superintendens: *ἐπι* super, *σκοπέω* intendere, hinc episcopus superintendens, id est supervidens: quia ipse debet supervidere vitam subjectorum suorum, qualiter credant, qualiter vivant, qualiter Dei præcepta custodiant. Antiquis temporibus in singulis civitatibus erant turres altissimæ constructæ: unaquæque civitas habebat suam turrim, in qua stabat speculator assidue, ut a longe posset aspicere, si exercitus veniret ex aliqua parte; si videret exercitum venientem, nuntiabat statim regi, et præparabantur omnes ad bellum contra hostem illum. Speculatoris illius si-

^a *Sacerdos* græce, etc. Imo et ipsum origine Latini nomen. Forte leg.: *Sacerdos, Græce presbyter, Latine sacerdos dicitur, seu sacrum dans.*

^b Ordo Rom. viii. Mab. cap. 2 Musæi Ital., tom. II, pag. 86. Baluz. Capitul. tom. II, pag. 1372.

multitudinem gerit modo episcopus: quia sicut ille stabat in altitudine turris, sic episcopus et presbyter debent consistere in altitudine virtutum. Sicut enim illa turris cæteras domos excelebat, sic episcoporum et presbyterorum vita debet excellere vitam subjectorum: et sicut ille speculator nuntiabat adventum hostis, ut se præviderent cives, sic episcopi et presbyteri debent annuntiare populis sibi subjectis adventum nequissimi hostis diaboli, ut se prævideant, ne ejus laqueo capiantur. Speculatores animarum dedit Deus episcopos et presbyteros, juxta quod ipse dicit ad Ezechielem prophetam: *Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel* (Ezech. iii, 17).

Antistes quasi ante stans, id est, ante aram. Unde quidam antistitem dicere volunt. Melius tamen dicitur, a verbo, *antesto, antestas*, quod significat, emineo, excello: eo quod universum populum dignitate et honore superemineat.

Pontifex, quasi pontem faciens, eo quod pontem, id est, viam aliis præbere debeat verbo et exemplo, unde homines transeant ad patriam cœlestem. Pons autem est tabulatum, quod fit super aquas.

CAPUT XXXVII.

^b QUALITER EPISCOPUS ORDINETUR IN ROMANA ECCLESIA.

Cum episcopus civitatis fuerit defunctus, eligitur alius a clero seu populo, sitque decretum ab illis, et veniunt ad apostolicum cum suo electo, deferentes secum suggestionem, hoc est, rogatorias litteras, ut eis consecret episcopum. Tunc pontifex jubet eum inquiri de quatuor capitulis canonicis, hoc est, de arsanoquita ^c, pro ancilla Deo sacrata, pro quadrupedibus, aut si conjugem habuit ex alio viro, quod Græce dicitur *δυναστευαμία*. Et si de his inculpabilis inventus fuerit, jurat archidiacono super quatuor Evangelia, deinde confirmat super corpus beati Petri de his inculpabilem se fore. Similiter presbyteri et diaconi. Post hæc residente pontifice, et astante universo clero, interrogat eos qui illum adduxerunt, de conversatione sua, seu quot annos in unoquoque gradu ministravit. Deinde interrogat eum, sitne de ipsa Ecclesia, aut de alia: et si de alia est, interrogat utrum habeat **493** dimissoriam ab episcopo suo. Quæ ostensa recitatur in medium. Quo facto subjungit pontifex: *Quid vobis placuit de eo?* Respondeant: *Castitas, hospitalitas, benignitas, et omnia bona quæ Deo sunt accepta*; et pontifex: *Videte, fratres, ne aliquam promissionem fecisset vobis: scimus quod simoniacum est, et contra canones*. Illis respondentibus, Absit a nobis, introducit electus ante pontificem, prostrato eo in terram. Cui apostolicus: *Protegat nos Dominus*. Et tunc interrogat de suis ordinibus, atque instruit de canonica auctoritate, et dicit: *Quoniam in te bona conve-*

^c *Arsanoquita*, ex Græco ἀρσανοκίτης, masculorum concubitor. Apud Baluz. loc. cit. « Inquirat illum de quatuor capitulis, id est, de arsenoquita, quod est, cubans cum masculo, etc. »

niunt, abstinebis te hodie, hodie abstinebis, et crastina Deo juvante consecraberis; et tunc egreditur foras. Alia vero die quæ est Dominica, procedit pontifex in ecclesiam cum omni ornatu, præstolante eum universo clero atque populo. Quia vero in Dominica ordinatur, et reliqui ministri in sabbato, supra scriptum est. Ingresso apostolico in sacrarium, inchoat schola ad introitum antiphonam in Ordinatione Pontificis. Completo introitu, non dicitur tum *Kyrie eleison*, sed mox dicit apostolicus orationem. Cantantibus egreditur archidiaconus cum subdiaconis et acolytis, et induit electum dalmatica seu casula, et introducit eum et pontifex: *Clerus universus, et plebs consentiens civitatis cum adjacentiis suis, elegerunt sibi illum presbyterum, vel diaconum, episcopum sibi consecrari: Oremus itaque nos pro eodem viro, ut Deus et Dominus noster tribuat ei cathedram episcopalem ad regendam Ecclesiam suam, et plebem universam.* Deinde inchoat schola, *Kyrie eleison* cum litaniam, prostrato domno apostolico in terram ante altare cum ipso electo et episcopis ac sacerdotibus. Finitis litiis, surgunt, et benedicit eum.

Illud vero, quod duo episcopi tenent codicem evangeliorum super caput ejus; et uno fundente super eum benedictionem, reliqui qui adsunt episcopi, manibus suis super caput ejus tangunt, non reperitur in auctoritate veteri, neque nova; sed neque in Romana traditione. Sed et hoc sciendum, quia reliqui ministri post antiphonam ad introitum et orationem tunc ordinantur: episcopi vero post responsorium cantatum. Quod autem aliqui post Evangelium consecrant episcopum, non dicit ullus Ordo. Ad communicandum vero pontifex porrigit ei formatam atque sacram oblationem. Quam accipiens communicat super altare, cætera vero reservat sibi ad communicandum usque ad dies quadraginta. Postmodum ex præcepto apostolici communicat omnem populum.

Qualis autem esset antiquitas consecratio episcoporum, ostendit Hieronymus in epistola ad Evagrium^a: « Alexandriæ, inquit, a Marco evangelista usque ad Eraclidem et Dionysium episcopos, presbyteri semper unum ex se electum in excelsiori gradu constitutum vel collocatum episcopum nominabant, quomodo si exercitus imperatorem faciat, et diaconi eligant de se, quem industrium noverint, et archidiaconum vocent. » Archidiaconus eandem consecrationem habet quam cæteri diaconi, sed electione fratrum præponitur. Item Hieronymus super Epistolam ad Titum^b: « Antequam schismata in religione fierent, et diceretur in populis: Ego sum Pauli, et cætera, communi presbyterorum consilio Ecclesia regebatur. Postquam vero unusquisque, quos baptizabat, suos esse dicebat, non Christi in toto orbe decretum est, ut unus de presbyteris electus superponeretur cæteris, ad quem omnis cura Ecclesiæ per-

lineret, et schismatum semina tollerentur. » Cur a tribus vel quatuor episcopis episcopus ordinetur, Gregorius papa docet^c: « Tales, inquit, convenient, qui vel in profectu episcopi ordinati gaudeant, vel pro ejus custodia omnipotenti Deo preces effundant. » Quare prohibitum sit uni hoc facere, Innocentius papa^d monstrat in Decretalibus cap. 9. « Ne unus episcopum ordinare præsumat, ne furtivum beneficium præstitum videatur. » Augustinus in libro de Quantitate Animæ^e, versum Horatii de sapiente protulit:

Fortis, et in seipso totus teres atque rotundus.

« Hinc sequitur, et recte: nam neque in animo bono quidquam invenis, quod magis sibi ex omni parte consentiat, [quam virtutem] neque in planis figurisquam circum. » Superiorem capitis partem rasorio renovamus, cum forti sollicitudine superfluas cogitationes ab animo reseccamus: in inferiori parte coronam portamus capillorum, cum ea quæ secundum mundum necessario gubernanda sunt, cum ratione concorditer coæquamus.

CAPUT XXXVIII.

DE SINGULIS VESTIBUS QUIBUS SACERDOTES VEL RELIQUI ORDINES IN VETERI TESTAMENTO UTEBANTUR.

Nunc dicendum de singulis vestibus, quibus sacerdotes vel reliqui ordines in Veteri Testamento utebantur. Erant autem octo species vestium sacerdotalium, id est, tunica linea stricta, tunica hyacinthina, superhumeralis, rationale, cidaris, balteum, lamina aurea in fronte pontificis, et feminalia linea. His omnibus pontifex tempore sacrificii induebatur: cæteris vero minoris gradus sacerdotibus solis quatuor licebat uti, id est, tunica linea stricta, cidari, balteo et feminalibus. Reliqua vero quatuor tantum summi pontificis erant.

Nunc de singulis explanemus. *Tunica linea*, vestis erat interior, quam camisiam dicimus vel supparum. Hæc stricta dicitur, quoniam adhærebat corpori, et ita erat strictis manicis, ut nulla ei omnino ruga inesset: sicut solent milites habere tunicas lineas, sic aptas membris, ut expediti sint dirigendo jaculo, tendendo clypeum, vibrando gladium, qualem et Joab habuisse legitur, strictam ad mensuram habitus corporis sui: pro qua nunc sacerdotes vel clerici albas habent.

494 *Tunica tota hyacinthina exterior nullumque alium colorem recipiens, usque ad pedes descendens, sicut et linea, unde et utraque Græce poderis, id est talaris vocabatur, habens similitudinem malorum granatorum aureorum, et tintinnabula aurea. Erat autem sine manicis ad colobiorum similitudinem, et ideo unde manus educerentur, aperta erat. Pro tunica hyacinthina nostri pontifices primo colobii utebantur. Est autem colobium vestis sine manicis. Hæc duæ vestes, id est, tunica byssina stricta, et tunica hyacinthina, balteo astrictæ erant, quod erat cinguli*

^a S. Hier. epist. 146 ad Evangelium, non ad Evagrium.

^b Id. in cap. 1 Epist. ad Tit.

^c S. Greg. libr. 11, epist. 31.

^d In Epist. ad Victricium, cap. 1.

^e Aug. cap. 16, tom. 1, pag. 508.

genus ex bysso retorta, hyacintho, purpura ac vermiculo, opere plumari, in similitudinem pellis colubri, latitudinis quatuor digitorum. Pro balteo, nunc zonarum, quas Romanas appellant, usus receptus est.

Superhumeralis quod Hebraice *ephod* dicitur, sic vocatum, quod humeros obnuberet; cujus contextus de omnibus coloribus erat magnitudinis cubitalis, id est, usque ad cingulum pertingens, amplectens omnem locum pectoris, et ad manuseficiendas hinc inde apertum; cui vestimento locus vacuus dimittebatur in medio pectore, magnitudine palmi, ubi inserebatur rationale, quod Hebraice dicitur *essin*, et Græce *logion*: habebat autem superhumeralis in utroque humero singulos lapides onychinos, et in singulis lapidibus erant sculpta singula duodecim patriarcharum nomina. Habent etiam nunc ministri Ecclesie Christi superhumeralis, quod amictum vocamus, quando ad altare ministrant.

Rationale, opere polymito factum erat juxta texturam superhumeralis, id est, eisdem coloribus factum erat, quadrangulum, habens mensuram palmi in longitudinem et latitudinem. Erant in eo quatuor ordines lapidum, terni per singulos versus distributi: sculpti erant singulis duodecim patriarcharum nominibus. Erant autem catenulae aureae, et uncini aurei, nec non et aurei annuli, tam in quatuor summitatibus rationalis, quam et in summitatibus superhumeralis, quae et catenulae inserebantur, jungebantque rationale et superhumeralis superius, inferius vero vittis hyacinthinis sibi nectebantur. Pro rationali nunc summi pontifices, quos archiepiscopos dicimus, pallio utuntur, quod a sancta Romana sede, apostolico dante, suscipiunt.

Tiara erat vestis, pileolum videlicet rotundum, quasi sphaera media sic divisa, ut et pars una ponatur in capite, ita ut medii verticis medietatem excedat, habens vittas, quae convolutae, saepius connectuntur, ne facile dilabatur: et hoc quidem minorum erat sacerdotum. Summus autem pontifex praeter pileum habebat coronam auream triplicemque, super quam a media fronte surgebat quasi calamus quidam aureus, similis herbae quae Hebraice *acano*, Græce autem *hios*, quae apud nos Latine *cidaris* a. Per circulum vero habebat flores, similes flori plantaginis, ab occipite usque ad utrumque tempus. In fronte vero erat locus patens, ubi inserebatur lamina aurea, quae quatuor litteris nomen Dei habebat scriptum. Hujusmodi vestis non habetur in Romana Ecclesia, vel in nostris regionibus. Non enim moris est, ut pileati divina mysteria celebrent. Apud Græcos autem hoc dicitur, qui pileos, id est, cuphias gestant in capite, dum assistunt altaribus. Lamina aurea in fronte pontificis, in qua sanctum Domino sive sanctum Domini sculptum habebatur, ornamentum erat cæteris sacratius indumentis. Sanctum autem Domino, quod ibi sculptum erat nomen sanctum et venerabile Dei, quod per quatuor litteras scribebatur, scilicet, Jod,

• Similis herba ... Latine *cidaris*. Nihil sani. SIMOND. in Ms.

He, Vau, Heth: [יוד] et dicebatur, ineffabile, non quod dici non possit, sed quia nec definiri et comprehendere sensu ullius creaturae, ut digne Deo aliquid dici possit. Ligabatur autem vitta hyacinthina super tiaram, ut totam pontificalis ornatus pulchritudinem Dei vocabulum coronaret ac protegeret. Neque hanc ornamentis speciem Christi accepit ab illis Ecclesia.

Octavum, id est, novissimum ornamentum *feminalia lineae*, quibus operiebant carnem turpitudinis suae, ab renibus usque ad femina sive (ut usitatius) femora, cum ad sacrificium accedebant. Hujusmodi habitus ita notus est in nostris regionibus, ut ex eo Gallia Braccata cognominata sit.

Comprehensum breviter, quibus vestibus ornarentur sacerdotes et ministri templi Dei, Mosaicae legis temporibus, quas ad instar illorum revelata Evangelii gratia, suscepit Ecclesia. Sunt tamen alia quae apud illos non habebantur, ut *stola*, *sandalia* et *sudarium*, quod ad tergendum sudorem in manu gestari mos est, quod usitato nomine *fanonem* vocamus. Verum quia illo tempore figuris omnia et ænigmatibus obumbrabantur, convenit, ut quid illa vestimenta mystice significaverint, quoque nomine nunc specialiter in Ecclesia venerantur, non verbatim, sed capitulum ostendamus.

Vestimenta illa, quae in sanctis officiis portanda erant, typus erant sanctarum virtutum, unde et sancta dicebantur. Ad hæc facienda non tam diversa quam speciosae species sumebantur, aurum videlicet, quod est splendor sapientiae divinae; cui jungebatur hyacinthus, qui est color aërius, caeleste videlicet desiderium. Purpura apponebatur, quae sanguinis imitatur colorem, ut per duo genera martyrii noverint se exercendos electi, id est, si necesse sit, non dubitent mori pro Christo, et pacis tempore in seipsis appetitus occidant, mortificantes membra sua cum vitiiis et concupiscentiis. Coccus bis tinctus Dei et proximi dilectionem indicat efficaciter tenendam. Byssus geminam castitatem, corporis scilicet et animae significat: unde de vere vidua dicit Apostolus, *Ut sit sancta corpore et spiritu* (I Cor. vii, 54). His ornamentis debet Christi pontifex refulgere, his coloribus exornari.

Tunica lineae, et *byssina stricta*, mortificationem carnis praetendit. Byssum enim vel linum, multiplex elaboratum contusione, et naturae subtilitate deductum ac textum, in vestem proficit. Sic nullus Christo ornari poterit, nisi castigatis et mortificatis omnibus carnis passionibus: unde et bene stricta dicitur; strictum enim castum dicimus: e contra lascivum dissolutum vocamus.

Tunica tota hyacinthina, quae aërio refulgebat colore, caelestem designat conversationem: quae tota erat hyacinthina, quia sacerdos nihil debet curare terrenum: *Nemo enim*, ait Apostolus, *militans Deo, implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat cui se probavit* (II Tim. ii, 4).

Balteus sive cingulum, quo tunica hæc cum inte-

riore, id est, linea, cingebatur, continentiam insinuat, quæ mater est et custos pudicitæ, qua maxime ornari pontifices condecet: hanc, qui ingratus est Deo, perdit, sicut Job de talibus dicit: *Balteum regum dissolvit, et præcingit fune renes eorum* (Job. xii, 18). Regum enim, id est sanctorum sacerdotum balteum, hoc est, pudicam continentiam dissolvit, id est, dissolvi permittit, cum de suis virtutibus extolli cœperint: et præcingit fune asperæ poenitentæ renes eorum, ut incipient suis casibus ingemiscere, qui aliorum lapsibus debuerant auxilio subvenire.

Superhumerales, quod Hebraice *ephod* dicitur, obedientiam mandatorum Dei significat, quo induebatur sacerdos, ut meminerit præcepta Dei strenue, quasi onus humeris impositum, debere portare. Quod vero nomina patriarcharum inter sacrificia et in humeris, sicut et in pectore portabat, monetur per hoc sacerdos, ut priorum Patrum fidem et exempla sequatur, ut fidelium, qui sunt filii apostolorum, in suis orationibus meminerit, et ut ipsis eadem exempla sequenda proponat.

Rationale, quod erat in fronte pontificis, designat quia pastor sapientia et doctrina debet præditus esse. Nam et ideo rationale iudicii dicitur, quia debet rector Ecclesiæ subtili semper examinatione bona malaque discernere, et quid vel quibus, quando et qualiter conveniat, studiose cogitare. Hoc enim quod dicitur: *Pones in rationale iudicii doctrinam et veritatem* (Exod. xxviii, 36), ut videlicet habeat scientiam Scripturarum, quo possit alios docere et contradicentes arguere. Quadrangulum erat, propter quatuor Evangeliorum doctrinam; duplex, propter scientiæ et operis firmitatem. Mensura palmi, quod est digitorum extensio, designat discretionem in perseverantia bonorum operum. Quatuor ordines lapidum, qui erant in rationali nominibus patriarcharum insculpti, quatuor expriment principales virtutes, prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam. Terni in unoquoque lapides, fidem sanctæ Trinitatis, sive fidem, spem et charitatem demonstrant. Quæ omnia in pectore pontificis necessario esse debere, hujus ornamentum, id est, rationalis specie præmonetur.

Tiara, quæ et *cidaris* et *mitra* vocatur, et contagebat et ornat caput pontificis, admonet eum omnes sensus capitis Deo consecrare debere, ne vel oculi pateant ad videndum vanitatem, vel cæteri sensus qui in capite vigent, iniquitati consentiant, et per illos intromissa delectatio incestet animi sanctitatem. Lamina aurea divinæ majestatis atque potentæ figura est, quæ in fronte pontificis deportabatur, quia illa ineffabilis Deitatis potentia cunctis quæ creavit, supereminet: et idcirco, quasi cuncta sanctificans, eximiam sibi sedem in fronte, hoc est, in mentis principalitate constituit. Quatuor litteræ in laminæ scriptæ, quatuor sunt cornua crucis, totum mundum complectentis, cruci enim Christi in omni creatura apex conceditur, qua omnium fidelium frontes signantur. Quod lamina semper in

A fronte pontificis esse videbatur, ostendit, quia dignitatem, quam præterdit in habitu, exercere semper debet in opere, ut Domini placitum semper habere, et subditorum vota Domino idoneus sit semper offerre.

Feminalia, quibus pudenda loca corporis tegebantur, continentiam a concubitu designant, quæ magno opere omnibus gradibus observanda præcipitur. Unde dicitur, ad velandam turpitudinem. Turpe est enim sacerdotem nota lascivæ ætatis infamari, quem convenit velut in arce castimoniam, ab omnibus suspici et venerari. Quod vero feminalia ipsi sibi imponant, cætera Moyses designat, unumque [*Forte*, unumquemque] se a carnali concupiscentia refrenare debere; deinde virtutibus sibi subditos, quasi Moysen ministrum templi, vestibus exornare.

CAPUT XXXIX.

QUID SIGNIFICENT VESTIMENTA ECCLESIAE.

Sandalia dicuntur soleæ. Est autem genus calceamenti, quo induuntur ministri Ecclesiæ, subterius quidem solea muniens pedes a terra; superius vero, nil operimenti habens, patet: quo jussi sunt apostoli a Domino indui. Significat autem ministrum verbi Dei non debere terrenis incumbere, sed potius celestibus inhiare, et prædicationem suam nulli occultare.

Post sandalias in Ecclesiæ vestimentis, sequitur *superhumerales*, quod fit ex lino purissimo. Per linum quod ex terra sumitur, et per multos labores ad candorem ducitur, designatur corpus humanum, quod ex terra constat. Sicut ergo linum per multos labores ad candorem perducitur, ita corpus humanum multis calamitatibus attritum, candidum et purum esse debet ab omni sorde peccatorum.

Postea sequitur *poderis*, quæ vulgo *alba* dicitur. Significat autem perseverantiam in bona actione. Hinc Joseph inter fratres suos, talarem tunicam habuisse describitur.

Tunica usque ad talum, est opus bonum usque ad consummationem, in talo enim finis est corporis. Ille ergo bene inchoat, qui rectitudinem boni operis usque ad finem debitæ perducit actionis. *Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. x, 22).

Deinde sequitur *zona*, quæ cingulum dicitur, qua restringitur poderis, ne laxè per pedes diffluat. Per quam designatur discretio omnium virtutum: virtutes enim sine discretionem, non virtutes, sed vitia sunt; nam virtutes in quodam medullio sunt constitutæ.

Sequitur *orarium*. *Orarium*, id est stola, dicitur eo quod oratoribus, id est, prædicatoribus concedatur. Admonet illum, qui illo induitur, ut memor sit, sub jugo Christi, quod leve et suave est, esse se constitutum.

496 *Dalmatica* quæ sequitur, ob hoc dicitur, eo quod in Dalmatia sit reperta. Usus autem dalmati-

carum a beato Sylvestro papa ^a institutus est : nam antea colobiis utebantur. *Colobium* vero est vestis sine manicis. Significat autem in eo, quod est sine manicis, unumquemque fidelem exercitatum esse debere ad bona opera exercenda. Cum ergo nuditas brachiorum culparetur, ut diximus, a beato Silvestro dalmaticarum repertus est usus. Est autem vestimentum in modum crucis, monens indutorem suum crucifixum esse debere mundo, juxta Apostolum : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. vi, 14). Habet etiam in sinistra parte sui simbrias. Per sinistram partem præsens vita figuratur, quæ diversis curis abundat; quæ curæ significantur per simbrias sinistrae partis; per dexteram, quæ simbriis caret, futura vita exprimitur, in qua nullæ curæ sollicitant animas sanctorum. Inconsutilis etiam est, quia in Ecclesia vel in corde uniuscujusque fidelis, nulla debet esse scissura, sed indiscissa fidei integritas. Sinistrum latus habet simbrias, quia actualis vita sollicita est, et turbatur erga plurima : at dexterum latus non habet, quia contemplativa vita nihil in se habet sinistrum. Largitas brachiorum, largitatem et hilaritatem datoris significat. Diaconus, qui non est indutus dalmatica, casula circumcinctus legit, ut expedite possit ministrare; vel quia ipsius est ire ad comitatum propter instantes necessitates.

Mappula quæ in sinistra parte gestatur, qua pituitam oculorum et narium detergimus, præsentem vitam designat, in qua superfluos humores patimur. *Casula* quæ super omnia indumenta ponitur, significat charitatem, quæ alias virtutes excellit. De qua Apostolus, commemoratis quibusdam virtutibus, ait : *Major autem horum est charitas* (1 Cor. xiii, 13).

^b *Pallium* archiepiscoporum super omnia indumenta est, ut lamina in fronte pontificis. Pallium nihil est aliud, nisi discretio inter archiepiscopum et ejus suffraganeos. Pallium significat torquem, quem solebant legitime certantes accipere. Hoc etiam erat lamina illa, ut dixi, quam summus pontifex circa tempora ferebat, in qua scriptum erat nomen Dei tetragrammaton, id est, quatuor litterarum, *Jod, He, Vau et Heth*. Est autem interpretatio, *Jod*, principium, *He*, iste, *Vau* vita, et *Heth* passio, id est : Iste est principium passionis vitæ. Passi igitur sunt multi ante Christum, sed nemo eorum per suam passionem hominibus vitam attulit : Christus vero, ^d cujus sanguis in cruce fusus est pro totius mundi redemptione, humano generi attulit vitam. Secundum alium doctorem, *Jod* principium, *He* iste, *Vau* et *Heth* vita interpretatur : quod ita potest conjungi : Iste est principium et vita Christus. Vocabatur autem hoc nomen sanctum Domini, ut est : *Fecerunt laminam*, id est, sacraverunt, *scripseruntque in ea sanctum Domini* (Exod. xxxix, 29), quod interpreta-

tur ineffabile, non quod non fari, sed quod diffiniri, ut est, minime possit. Stephanus natione Romanus ex patre Jobio, ut legitur in Gestis Pontificalibus, constituit sacerdotibus, levitisque vestes sacras in usu quotidiano non uti, nisi in Ecclesia. Hinc Hieronymus in libro xiv super Ezechielem ^c. « Porro religio alterum habitum habet in ministerio, alterum in usu vitæque communi. » *Sudario* solemus tergere pituitam oculorum et narium, atque superfluam salivam decurrentem per labia : significat studium mundanæ cogitationis; in manu sinistra portatur, ut ostendatur in temporali vita tædium nos pati superflui humoris.

Varietas ^d sandaliorum varietatem significat ministeriorum. Episcopi et sacerdotis pene unum officium est : at quia nomine et honore discernuntur, etiam et varietate sandaliorum, ut visibus nostris error auferatur. Episcopus habet ligaturam in suis sandaliis, quam non habet presbyter. Episcopi est huc illucque discurrere per parochiam : ne forte cadant sandalia de pedibus, ligata sunt. Presbyter, qui domi hostias immolat, sublimius [*Amal.*, securius] incedit. Diaconus, quia dissimilis est episcopo in suo officio, non est necesse ut habeat dissimilia sandalia : et ipse ligaturam habet, quia suum est ire ad comitatum. Subdiaconus, qui in adiutorio diaconi est, et pene in eodem officio, necesse est ut habeat dissimilia sandalia, ne forte diaconus æstimetur. *Sandalia* significant, quia prædicator neque cœlestia debet abscondere, neque terrenis inihiare.

^c *Signorum* usus, a Veteri Testamento sumptus est. In libro Numerorum dixit Dominus Moysi : *Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem* (Num. x, 2).

^e *Cæremoniarum missæ mystica expositio.*

^f Officium missæ addidit Cælestinus papa, et constituit, ut psalmi c. ante sacrificium psallerentur antiphonatum ex omnibus, quod antea non fiebat, nisi tantum epistola Pauli recitabatur, et sanctum Evangelium, et sic missa celebrabatur. Quod nos ita intelligimus, quia ex omnibus psalmis exciperet antiphonas, quæ psallerentur in officio missæ : nam antea inchoabatur missa a lectione. Qui mos adhuc retinetur in vigilia Paschæ et Pentecostes. Procedens pontifex in persona Christi, ducit secum prophetas, id est, diaconos, qui annuntiant ex Evangelio futuram vitam; et sapientes, id est, subdiaconos, qui sciunt vasa Domini disponere, et quid primo ferendum sit, quid posterius; et scribas, id est, acolytos, qui accendunt corda fidelium ex scriptura. Procedit in thuribulo thymiama, quod significat corpus plenum odore bono. ^g Postquam præsentatus est ecclesiæ, inclinatus stat in exemplum humilitatis Christi, in qua factus est obediens Patri usque ad mortem.

^a Vid. Hugo Menard., not. 259.

^b Amal. libr. ii, cap. 23.

^c S. Hier. libr. xiii in Ezech., cap. xliv, vers. 18.

^d Amal. loc. cit., cap. 25.

^e Quæ sequuntur huic capiti apud Quercetanum

annexa, separavimus sub novo titulo ob diversitatem argumenti.

^f Amalarius libr. iii, cap. 5.

^g Amalarius ibid.

In ipsa elevatione [*Amal.*, inclinatione] dat pacem ministris, qui dextra levaque sunt. Ipse est pax nostra, per quam reconciliamur Deo. Eamdem pacem offert cantoribus, qui retro stant: ut illud, *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis* (*Joan.* xiv, 27). Præsentibus dat, absentibus relinquit; hoc est, quod solemus dicere: Innuit episcopus cantori, qui mutat laudem de veteri in novam, et incipit Trinitatem sanctam laudare, et dicit, *Gloria Patri*, et 497 diaconi quasi chorus apostolorum, stant cum eo humiliati, et dicunt: *Domine, doce nos orare* (*Luc.* xi, 1). Inde vicissim duo diaconi altrinsecus vadunt osculari latera altaris. Quo osculato [*Fortè*, quo osculo], demonstratur pax quam eis commendavit Dominus, dicens: *In quamcunque domum intraveritis, dicite: Pax huic domui* (*Luc.* x, 5). Altare corda electorum significat. ^a Deinde in memoriam passionis Christi, dicunt cantores versus de psalterio. Psalterium inferius percutitur, superius reboat: et passio Christi ab inferiori parte habet percussuram, a superiori dulcedinem resurrectionis. Hinc osculatur Evangelium, in quo duo populi ad pacem redeunt. Deinde transit ad dexteram altaris. Liqueat omnibus, quod semper Christus egit dexteram vitam postquam resurrexit. Diaconi postea stant in ordine, ut illud: *Si quis vult post me venire*, etc. (*Luc.* ix, 23). ^b Episcopo ascendente ad sedem, cereostrata mutantur de locis suis in ordinem unius lineæ usque ad altare. Per cereostrata significantur dona gratiarum, per quæ illuminatur Ecclesia. Unius lineæ positio, unitas est Spiritus sancti in singulis donis. Potest et simpliciter intelligi dispositio cereorum expeditus cursus circa altare ministrandi. ^c Telesphorus natione Græcus ex anachorita, constituit ut hymnus diceretur angelicus ante sacrificium. Symmachus post Telesphorum quadragesimus quintus constituit ut omni die Dominico et natalitiis martyrum idem hymnus cantaretur.

Ad orientem oramus, ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem se convertere, id est, ad Deum. ^d Post laborem et opus ministerii pontifex ascendit sedem, in memoriam ascensionis Dominicæ, et sedent cum eo, quibus promisit: *Sedebitis super sedes duodecim* (*Matth.* xix, 28). Per eos qui sedent, demonstrantur membra Christi in pace quiescentia: ^d per eos qui stant, in certamine posita. Cantor sine aliqua necessitate tenet tabulas propter illud: *Laudent nomen Domini in choro*, et reliqua. Hæc jubilatio, quam *sequentiam* vocant, illud tempus significat, quando non erat necessaria locutio verborum, sed sola cogitatione mens menti monstrabit, quod retinet in se. ^e Anastasius papa instituit, ut quotiescunque Evangelium legitur, sacerdotes non sederent,

^a Amalarius ibid.

^b Amal. libr. iii, cap. 7.

^c Amal. ibid. et Hugo Menard. not. 7.

^d Amalarius, loc. cit. cap. 10.

^e Amalarius, loc. cit. cap. 18.

^f Amal., loc. cit. cap. 21.

^g S. Aug. libr. x de Civit. Dei, cap. 3.

sed circumstarent [*Amal.*, curvi starent]. Diaconus portat evangelium in sinistro brachio, per quod significatur temporalis vita, ubi prædicari Evangelium necesse est. Duo cerei, qui portantur ante evangelium, legem et prophetas designant præcessisse adventum Christi: turibulum, opinionem virtutum de Christo procedentem. Cantores, more Levitarum, qui omnia necessaria tabernaculi providebant, quærun aquam ad fontem, et servant eam coopertam, usque ad tempus sacrificii, et sic eam mundam offerunt. ^f Sixtus papa constituit adjectionem illam primævo hymno, id est, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, etc. Augustinus in libro de Civitate Dei viii ^g: « Sacrificium ergo visibile, invisibilis sacrificii sacramentum, id est, sacrum signum est. » ^h Ab his personis dantur oscula mutuo in Ecclesia, quæ nullius titillationem libidinose suggestionis cogunt excitare. ⁱ Sergius papa constituit, ut tempore confectionis Dominici corporis, *Agnus Dei*, a clero et populo decantetur. Triforme est corpus Christi, eorum scilicet qui gustaverunt mortem, et morituri sunt. Primum scilicet sanctum et immaculatum, quod sumptum est ex Maria. Alterum, quod ambulat in terra. Tertium quod jacet in sepulcris. Per particulam oblatæ missæ in calicem, ostenditur corpus Christi, quod jam surrexit a mortuis. Per comestam a sacerdote vel populo, ambulans adhuc super terram. Per relictam in altari usque ad finem missæ, jacens in sepulcris usque ad finem sæculi.

i CAPUT XL.

k DE CELEBRATIONE MISSE ET EJUS SIGNIFICATIONE.

Celebratio missæ, in commemorationem passionis Christi peragitur. Sic enim ipse præcepit apostolis, tradens eis corpus et sanguinem suum: *Hoc facite in meam commemorationem* (*Luc.* xxi, 19), hoc est, in memoriam passionis meæ. Tanquam diceret, quod pro vestra salute passus sum, ad memoriam revocate, et pro vestra vestrorumque salute eadem proferre curate. Hanc Petrus apostolus primus omnium Antiochiæ dicitur celebrasse. In qua tres tantummodo orationes in initio fidei proferebantur, incipientes ab eo loco, ubi dicitur: *Hanc igitur oblationem*. Missa autem dicitur, quasi transmissa, vel quasi transmissio, eo quod populus fidelis de suis meritis non præsumens, preces et oblationes, quas Deo omnipotenti offerre desiderat, per ministerium et orationem sacerdotis ad Deum transmittat, quem mediatorem inter se et illum esse cognoscit, confidens per ejus orationem atque intercessionem a malis omnibus liberari, atque creatori suo reconciliari et in omnibus corroborari. Vel missa, ut Isidorus dicit ^l, dicta est ab emitendo. Tempore enim quo

^h Amalarius, loc. cit. cap. 32 in fine.

ⁱ Amal., loc. cit. cap. 33.

^j Tribuitur a Mabillonio et aliis Remigio Antissiodorensi, tom. V Actorum SS. Ord. Bened., pag. 185.

^k Al., *Brevis expositio missæ*.

^l Isid. libr. vi. Orig., cap. 19.

sacerdos incipit consecrare corpus Dominicum, dicendum est a diacono post Evangelium : *Si quis catechumenus est, procedat foras*. Et quia tunc emittuntur catechumeni ab ecclesia, qui non debent interesse sacris mysteriis, eo quod nondum sunt perfecti. Sive alio modo potest dici missa, eo quod nos mittat ad Deum. Ideo autem non ab apostolica vel evangelica lectione, quod majus esse constat, eadem missa inchoatur, sed potius canendo et psallendo, quatenus dulcedo suavitatis corda audientium prius demulceat, et sic post modulationem suavis cantilenæ in spiritualibus rebus populus per compunctionem mentis intentus, salutifera Evangelii verba ardenti affectu suscipiat.

Quod autem populus Dominico die, sive solemnitate, ad ecclesiam confluit, ad imitationem Israelitici populi creditur fieri, qui temporibus statutis **498** ad templum Domini confluebat, et sex diebus operans, septimo ab omni opere servili requiescere jubebatur, non tamen a meditatione legis. Sic enim ait Apostolus : *Moses habet in singulis civitatibus, qui cum per singula sabbata prædicent in synagogis* (Act. xv, 21). Unde et canticum Moysis per omne sabbatum in Ecclesia recitare mos ecclesiasticus consuevit. Et quod illi faciebant in sabbato, qui primus apud illos in diebus hebdomadis habebatur, quoniam in ipso requievit Deus ab operibus suis; nos propter reverentiam Dominicæ resurrectionis, die Dominica agere curamus. Necesse est enim, ut populus Dei eo die, quo Dominus resurrexit, a ruralibus vacans operibus, instruatur quomodo per totam hebdomadam spiritaliter Deo vivere debeat; et qui per totam hebdomadam curam corporis morituri indesinenter egit, eo die curam animæ in perpetuum victuræ agere curet.

Primo omnium dicitur antiphona ad introitum. Antiphona ex Græco interpretatur vox reciproca in Latino, duobus alternatim psallentibus, ordine commutato, sive de uno ad unum. Quod genus psallendi Græci invenisse traduntur : quæ ideo *Ad introitum* dicitur, quia per hanc introimus ad officium divinum, sicut per introitum ostii ad secreta domus. Deinde imponitur : *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*. Quæ verba ad divisionem psalmorum, qui prius indifferenter canebantur, beatus Hieronymus, Damaso papa petente, composuit. Sed cum nequaquam id sufficeret, prædicto apostolico iterum suggerente, addidit adhuc : *Sicut erat in principio*, etc. Et hoc ad nutum diaconi ait cantor, sicut et *Kyrie eleison*, quia ad hoc in ministerium admittitur, ut officium integre peragi possit. Quoniam presbyter sine diacono nomen habet, officium non habet.

Induit diaconus dalmaticam in similitudinem crucis, ut qui minister verbi Christi, passionem illius

* Sic Mabillonius legit in Liturgia Gallicana tom. I, cap. 4, pag. 29. Apud Quercetanum legebatur, *postea actum*, loco, *auctum*. De auctore hujus hymni

A ad memoriam revocans, sicut Christus crucifixus est pro salute mundi, ita et minister verbi ipsius semetipsum vitis et concupiscentiis crucifigere non obliviscatur, pro amore Redemptoris. Quod eadem vestis candiditatem habet, ostendit ministerium Christi candorem castitatis mente simul et corpore habere debere, qui auctoritatem Evangelium prædicandi in Ecclesia retinet. Habet et coccineas virgulas, sanguinem Christi pro salute mundi effusum declarantes.

Præcedentibus ad altare ministris, in medio eorum propter debitum honorem evangelium Christi deferitur, tanquam persona præpotentis, præcedentibus ac sequentibus ministris, constipata, cum procedit in publicum. Cerei quoque evangelium præcedentes demonstrant gratia Evangelii mundum, qui erat in tenebris peccatorum, illuminatum. Quod autem eadem processio evangelii ab australi parte fit in plagam septentrionalem, declarat Dominum Jesum Christum, qui verbum salutis mundo intulit, a parte meridiana ortum esse. Nam Hierusalem, in qua Dominus Jesus Christus primo verbum salutis annuntiavit, in meridie habet Bethleem, a quo loco ipse Salvator venit, sicut scriptum est : *Deus ab austro venit* (Habac. III, 3).

Cantore incipiente, *Kyrie eleison*, collocantur cerei in ordine a parte australi in septentrionem ab acolyto, ostendente hoc facto, quod misertus sit Dominus omnipotens mundo, in meridie et septentrione. Ideo autem *Kyrie eleison* et Latini Græce, et Græci Latine proferunt, quia et illorum quædam Græca honestius quam Latina, et quædam Latina melius quam Græca sonant, et ut unum ejus populum nos esse ostendamus, unumque Deum utrumque populum credere, *Kyrie*, Domine, *eleison*, miserere. *Christe, eleison*, id est, qui es unctus non oleo visibili, sed plenitudine divinitatis, miserere. Nam *chrismum* dicitur unctio.

Incipit deinde sacerdos : *Gloria in excelsis Deo*, hymnum in nativitate Salvatoris ab angelis decantatum : sed a beato Hilario Pictaviensi postea auctum et consummatum, et hoc ipsum ad imitationem angelorum, ut ostendamus nos eundem Dominum colere in terris, quem et Angeli venerantur in cælis.

Postea dicit sacerdos : *Dominus vobiscum*, saluans populum et orans, ut Dominus sit cum eis, sicut dignatus est dicere per Prophetam : *Inhabitabo in illis*, et reliqua (II Cor. vi, 16) : et quod Salvator dixit discipulis suis, et in illis, omnibus fidelibus : *Ecc ego vobiscum sum* (Matth. xxviii, 20). Qui salutationis sermo non humano arbitrio compositus, sed ex divinæ Scripturæ auctoritate probatur sumptus, ubi frequenter et singulariter et plurariter positus legitur : singulariter, sicut angelus ad beatam Ma-

videatur Tillemontius tom. VII, pag. 467; et Rivetus in Gallia Litteraria tom. I, part. II, pag. 180. Vid. Ilug. Menard. not. 7.

riam : *Ave, gratia plena, Dominus tecum* (*Luc. 1, 28*) : A et sicut ad Gedeonem similiter angelus salutando dixit : *Dominus tecum, virorum fortissime* (*Judic. vi, 12*) : Pluraliter, sicut in libro Ruth legitur Booz salutando dixisse messoribus suis : *Dominus vobiscum* (*Ruth. xi, 4*) : et sicut in Paralipomenon propheta a Deo missus, invenitur salutasse Aza regem Juda cum exercitu suo victores de prælio revertentes : *Dominus vobiscum, quia fuistis cum Domino* (*II Paral. xv, 2*). Ecclesia ergo tam salubri salutatione sacerdotis accepta, et ipsa resalutando orat, et orando resalutat : postulans, ut sicut ille optavit Dominum esse cum ipsis, ita sit et cum ipso, dicens : *Et cum spiritu tuo*, id est, cum anima tua sit omnipotens Deus, ut digne pro nostra salute eum exores : et non dicit, *Tecum*, sed, *cum spiritu tuo*, ut officium subsequatur spiritaliter totum fieri intelligatur. Et bene Dominus cum spiritu hominis esse optatur, quia in spiritu et mente rationali creatus est homo ad imaginem et similitudinem Dei, et ibi est capax divinæ gratiæ et illuminationis.

Sed et illa salutatio episcopalis ad populum, qua dicitur : *Pax vobiscum*, sive *Pax vobis*, similiter non humano sensu inventa, sed de Scripturæ sanctæ auctoritate sumpta est. Nam et in Veteri Testamento invenitur dixisse angelus Danieli prophætæ : *Noli timere, vir desideriorum : pax tibi, confortare, et esto robustus* (*Dan. x, 19*). Et in Novo, id est, in Evangelio, pene semper ita legitur Dominus apostolos salutasse dicendo : *Pax vobis*, et eisdem apostolis eandem salutationis formam commendavit, dicens : *In quamcumque civitatem aut domum intraveritis, salutate eam, dicentes : Pax huic domui* (*Matth. x, 12*). Merito ergo et apostolorum ~~499~~ successores, id est Ecclesiarum præsules, hac salutatione utuntur, domum Dei salutantes, ubi omnes oportet filios esse pacis, ut salutatio pacis super eos quiescens, et salutantibus et salutatis possit esse fructuosa.

Deinde dicit, *Oremus*, invitans secum populum, ut simul orent. Quapropter acclivis debet esse populus usquequo sacerdos incipiat dicere : *Per omnia sæcula sæculorum*. Sequitur *Collecta*, quæ dicta est a collectione, eo quod ex auctoritate divinarum Scripturarum sint collecta, quæ in Ecclesia leguntur, sicut est illa de tribus pueris; vel quod ex multis sermonibus una colligatur oratio; sive a collectione vel societate dicitur populi, qui tunc in unum concurrens colligitur. Ideo autem in omnibus collectis interponitur, *Per Dominum nostrum Jesum Christum*, etc., ut omne quod datur a Patre, intelligamus per Filium ejus nos accipere, cujus hæreditas sumus. Per ipsum ergo hostiam laudis atque orationis offerimus, qui per mortem ipsius reconciliati sumus, cum inimici essemus. Dicens vero sacerdos : *Qui tecum vivit et regnat*, admonet populum, ut credat Filium Dei vivere et regnare semper sine initio et sine termino, et unam potestatem habere æqualiter cum Patre et Spiritu sancto, atque unam substan-

tiam. Amen vero confirmatio est orationis a populo. Interpretatur enim, vere, sive fideliter, tanquam respondens populus dicat : Vere ita fideliter credimus sicut dicis, Filium videlicet Dei ante omnia sæcula, et in præsentia, et in futuro regnare cum Patre et Spiritu sancto, et regnum ac potestatem ejus nullo fine concludi.

Deinde sequitur lectio apostolica ante Evangelium, non causa dignitatis, sed ad morem apostolorum, qui ante Dominum ibant, sicut narrat Evangelium, quos mittebat Dominus ante se binos et binos. Epistola autem dicitur *supermissa*, eo quod super Vetus Testamentum et Evangelium missa sit, non causa dignitatis, sed ut quisque, qui Evangelium fuerit ingressus, ibi inveniat medicinam salutis. Incipiente autem subdiacono apostolicam lectionem, verso ordine cerei transferuntur ab oriente in occidentem, ut demonstretur, per vocem et per prædicationem apostolorum totum mundum gratia fidei illuminatum, non solum a meridie in septentrionem, sed etiam ab oriente in occidentem. Nomine enim orientis et occidentis, omnia climata mundi comprehenduntur, et quod tot diebus sol sua præsentia ea illustret, sicut ibi : *Venient ab oriente et occidente* (*Luc. xiii, 29*).

Postmodum cantatur responsorium, dictum, quod a capite repetatur. Deinde cantatur *Alleluia*, quod ex Hebræo in Latinum interpretatum sonat, *Laudate Deum*; nam *Alleluia*, dicitur, laudate : *Ia*, nomen Dei est, unum ex decem nominibus, quibus vocatur Deus apud Hebræos. *Alleluia* autem, primum in Novo Testamento additum est, dicente Joanne : *Audivi vocem in cælo dicentium : Alleluia* (*Apoc. xix, 6*), et quia hac voce Angelos in cælo Deum laudare cognovimus, hujusmodi voce laudationis creditum est Deum delectari. Hoc quoque ideo canimus, ut eundem Deum nos colere in terra ostendamus, qui etiam colitur ab angelis in cælo, et hoc ante lectionem evangelicam a cantore interponitur, ut laudetur ab omnibus, cujus gratia salvantur omnes, quasi dicat : Quia verba Evangelii salutem conferentia mox audituri estis, laudate Dominum, cujus beneficio hanc gratiam percipere meruistis.

Defertur evangelium ad analogium, præcedentibus cereis : ut ostendatur gratia ipsius mundum illuminatum. Verba Evangelii levita pronuntiaturus, contra septentrionem faciem vertit, ut ostendat Verbum Dei et annuntiationem Spiritus sancti contra eum dirigi, qui semper Spiritui sancto contrarius existit, et in nullo ei communicat. Quos enim Spiritus sanctus, qui est Deus, ad fidem colligere desiderat, diabolus dispergere ab unitate Ecclesiæ et integritate fidei laborat. Sicut enim per austrum, qui ventus est calidus, et leniter flat, Spiritus sanctus designatur, qui corda quæ tangit, ad amorem dilectionis inflamat : ita et per aquilonem, qui durus et frigidus est, diabolus intelligitur, qui eos quos possidet, ab amore charitatis atque dilectionis, torpentes et frigidus reddit. Quod enim per aquilonem

diabolus designetur, ostendit propheta, dicens : *O Lucifer, qui dicebas in corde tuo : Sedebo in lateribus aquilonis, et reliqua (Isai. xiv, 13)*. Crucem in fronte ponit diaconus, annuntiaturus verba vitæ, ut ostendat se discipulum illius esse, qui crucem pro totius mundi salute sustinuit. Deinde in pectore, ut omnis vana et immunda cogitatio ab ejus corde pellatur. Salutatur et populum, dicens : *Dominus vobiscum*, quatenus corda illorum a mundanis cogitationibus Dominus emundet, et ad suscipienda verba salutifera aperire dignetur. Ad cujus salutationem populus crucem in frontibus ponit, ut a malis cogitationibus corda sua emundet, ut ad intelligenda verba salutis pura permaneant. Dicit diaconus : *Sequentia sancti Evangelii secundum Matthæum*, eo quod post præcedentia Evangelii sequantur illa. Unde quando initium alicujus evangelistæ legitur, non dicit *Sequentia*, sed *Initium*. Idcirco autem secundum Matthæum, aut Marcum, aut Lucam, vel Joannem, ut sciatur, secundum quem evangelistam lectio illa legatur. Potest et ita intelligi, quod dicit *Sequentia*, ut ea quæ sequuntur post salutationem, in illa lectione secundum illum evangelistam contineantur. Hinc sequitur Evangelium, quod de Græco in Latinum, sonat bonum nuntium. Et quod est melius nuntium, quam istud : *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum (Matth. III, 2)*; quæ in Evangelio dicuntur de incarnatione Filii Dei, et de ejus miraculis, prædicatione, et resurrectione, atque ascensione, de gloria quoque electorum et damnatione reproborum? Perlecto evangelio, iterum se signo crucis populus munire festinat, ut quod ex divinis eloquiis ad salutem percepit, signatum sigillo crucis, atque munitum permaneat, ne a mentibus eorum diabolica fraude evacuari valeat.

Post recitatum evangelium iterum sacerdos populum salutatur, orans in cordibus eorum verba salutis, quæ perceperunt a Domino, confirmari, et invitatum illum secum pariter ad orationem, dicens : *Oremus*. Sed licet apud nos tunc collecta inter evangelium et offerendam non dicatur, apud Græcos tamen dicitur. Ita autem potest intelligi secundum 500 quod apud nos fit, ut omnis populus oblationi insistere jubeatur, dum oblaturi intentionem suam offerunt, quatenus illorum oblatio accepta sit Domino. Sequitur deinde *Offerenda*, quæ inde hoc nomen accepit, quod tunc populus sua munera offerat. Sequuntur *Versus*, a vertendo dicti, quod in offerenda revertantur, dum repetitur offerenda.

Suscipit interim sacerdos a populo oblata, ut ipse, qui est inter Deum et ipsum populum mediator, preces eorum et vota Domino offerat. In qua oblatione aqua miscetur vino. Per vinum significatur Christus, per aquam autem populus; et si vinum offertur sine aqua, videtur significare quod passio Christi nihil profuerit generi humano: si autem aqua sine vino, videtur significare salvari potuisse populum sine Christi passione. Utrumque ergo miscetur simul, ut intelligatur, passione Chri-

sti mundum salvatum, et sine ea mundum non potuisse salvari. Quod autem sacerdote oblationem suscipiente, clerus Deo laudes interim persolvit, ad imitationem populi Israel sumptum est, qui oblationes et vota cum laude modulationis Deo offerre consueverat.

Post oblationem ponitur incensum super altare, dicente sacerdote : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*, etc. Hoc est dicere : Sicut incensum gratum est et acceptum in conspectu populi, ita fiat oratio mea acceptabilis in conspectu tuo.

Quibus expletis, convertit se sacerdos ad populum, poscens ut jungant preces suas precibus ejus, et mereatur exaudiri pro salute illorum. Hoc autem dicendum est a sacerdote cum silentio : *Orate pro me, fratres, ut meum pariter et vestrum sacrificium acceptum sit Domino*. Acclinans ergo se populus, orare debet ita : *Sit Dominus in corde tuo, et in ore tuo, et suscipiat sacrificium sibi acceptum de ore tuo et de manibus tuis pro nostra omniumque salute, Amen*. Vel hoc dicant omnes : *Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Jacob, ut que, pingue fiat*.

Corporale cui superponitur corpus Dominicum, non aliud quam lineum esse oportet, quoniam Joseph linteum mundum legitur emisse, ubi corpus dominicum involvit. Nam et linum, purum germe est terræ: et Dominus purum et verum corpus habuit, non simulatum. Et sicut linum per multos sadores pervenit ad candorem, ita Jesus Christus multis affectus passionibus migravit ab hoc sæculo, et ad candorem resurrectionis atque immortalitatis perductus est. Ita ergo, qui corpus Christi in se recipere desiderat, per multos honorum operum labores, et per castitatem mentis et corporis debet reddere mundum et candidum. Quod ita plicari debet, ut nec initium, nec finis appareat, sicut etiam sudarium in sepulcro Domini inventum est. Sudarium est ligamentum capitis. Per caput divinitas designatur, quia caput Christi Deus. Involutio autem hoc significat, quia Christus, qui in humanitate habuit initium nascendo, et finem moriendo, in divinitate neutrum horum, sed semper esse habuit.

Dicit sacerdos collectam super oblata, et in ejus fine : *Per omnia sæcula sæculorum*, ut supra. Hincque præfatio, id est, prælocutio et allocutio populi, hinc sequitur exhortatio : *Servum corda*. Hortatur enim sacerdos populum, tanquam dicat : Jam apostolicis et evangelicis præceptis sufficienter instructi et confirmati, corda vestra a terrenis curis sursum ad Dominum dirigite, ut sacrificium, quod Deo offerendum mihi obtulistis, digne offerre valeam. Respondet populus : *Habemus ad Dominum*, quasi dicat : Corda nostra, ut præcipis, erecta habemus ad Dominum, ut suscipere dignetur votum nostrum. Hortatur iterum : *Gratias agamus Domino Deo nostro*, simul ego et vos; subaudis, de omnibus bonis ab illo præstitis. Respondet populus et af-

firmat, dicens : *Dignum et justum est*, ut illi gratias agamus, Domino Deo nostro. Hanc exhortationem, quæ sequitur, Gelasius composuisse dicitur. Affirmat sacerdos populi vocem, et convertit se ad Deum patrem, dicens : *Vere dignum et justum est*, id est, sicut populus tuus respondet, tibi gratias agere dignum, justum, et æquum idipsum est; *Salutare*, id est, salute plenum, quoniam ad nostram corporis et animæ salutem pertinet, si digne illum laudemus. Post confessionem populi, dignum esse et justum, ut Deo gratiæ rependantur, intermisso populo, cui loquebatur, jam convertit se sacerdos ad Deum Patrem, et tanquam ad præsentem incipit loqui, dicens : *Nos tibi gratias agere*, et hoc non ad horam, sed *semper*, id est, omni tempore, et in prosperis et in adversis, *ubique*, id est, omni loco. *Domine sancte*, qui dominaris omnium, quæ in cælis sunt, et quæ in terra, et qui omnia sancta tua benedictione sanctificas, ut sancta sint. *Pater* Græce, Latine dicitur genitor. Deus enim ineffabiliter genuit Filium ante omnia sæcula. *Omnipotens* dicitur Deus, quia omnia potest, quæ illum decent. Mentiri non potest, quia veritas est; mori non potest, quia immortalis, imo vita est; mutari non potest, quia immutabilis est. *Omnipotens* enim dicitur faciendo, quod vult, non patiendo, quod non vult. *Æternus* est Deus, quia nec initium habuit, nec terminum habebit, quia nec cœpit nec desinit. *Gratiæ* autem, quas debemus offerre, per Dominum nostrum Jesum Christum offerendæ sunt, qui est mediator inter Deum et nos, et qui est pontifex pontificum. *Christus* Græce, Latine dicitur unctus. Unctus est Dei Filius secundum humanitatem, non oleo visibili, quo ungebantur reges et sacerdotes, verum regem et sacerdotem præfigurantes Dominum nostrum Jesum Christum, sed plenitudine divinitatis et dono gratiæ, quod visibili signatur unguento, quo baptizatos jungit Ecclesia. Christus tamen non tunc est unctus Spiritu sancto, quando super eum baptizatum sicut columba descendit; tunc enim corpus suum, id est, Ecclesiam præfigurare dignatus est, in qua baptizati accipiunt Spiritum sanctum : sed mystica unctione tunc unctus est, quando vehiente [angelo] ad Mariam virginem uterus repletus est Spiritu sancto, hoc est, quando humana natura sine ullis præcedentibus honorum operum meritis, Deo vero in utero virginis est ita unita, ut cum illo una fieret persona : unde et ob hoc constemur illum natum de Spiritu sancto ex Maria virgine. unctione autem olei designatur plenitudo Spiritus sancti, quoniam sicut oleo optimo corpus perfusum recreat illud, atque recreans jucundus reddit : sic et gratia Spiritus sancti cor, quod repleverit, in amore et dilectione Dei perfecte reparans, omnem timoris mœstitiam, quam pro peccatis primo contraxerat, ab ore repellit, et in charitatis perfectione confirmans, de spe vitæ æternæ exultationis gaudium subministrat. *Per quem Christum majestatem tuam laudant angeli*, quia per il-

lum sunt creati ; et non solum angeli per illum laudant Deum Patrem, verum etiam illæ virtutes cœlorum, quæ super alias dominationem et potestatem habent. Hi ergo tam beati et sublimes Spiritus per Christum majestatem Dei laudant, sicut ad eos congratulando dicitur in psalmo : *Laudate Dominum, omnes virtutes ejus* (Psal. cXLVIII, 2). *Adorant* quoque eandem divinam majestatem, sicut in hymno confessionis Esdræ ad ipsum Dominum dicitur : *Exercitus cæli te adorant* (II Esdr. ix, 6). *Tremunt* etiam, sicut per figuram de eis in libro Job dicitur : *Columnæ cæli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus* (Job. xxvi, 11). Qui tamen tremor, ne eis pœnalis sit, non timoris est, sed admirationis. Cum igitur in cælestibus tanta sit devotio laudantium, veneratio adorantium, tremor admirantium, consideret hoc homo, cui dictum est : *Quid superbis, terra et cinis* (Eccli. x, 9)? Audiatur apostolum monentem : *Cum metu et timore, et tremore vestram ipsorum salutem operamini* (Phil. xi, 12). Cæli quoque, qui per Christum facti sunt, tunc laudant Deum Patrem, quando nos provocant ad laudem ejus. *Cælorum quoque virtutes et seraphim concelebrant*, id est, in commune celebrant concordi devotione, et communi gaudio laudant. Nam celebritas est conventus populi in laude : et celebrata dicimus in celebri, id est, frequentissimo conventu acta. Ideo autem dicitur, quia majestatem *socia*, id est, juncta *exultatione concelebrant*, quoniam sine intermissione laudantes, vicissim de illo et de se in illo lætantur. Hunc ergo omnium creatorem et rectorem laudant et concelebrant cæli, sicut eum laudant sol et luna, stellæ et lumen. Unde in psalmo dicitur : *Laudate eum, sol et luna : usque, aquæ, quæ super cælos sunt* (Psal. cXLVII, 3). In hymno quoque trium puerorum, Dei ad laudem elementa omnia provocantur : non quod elementa muta habeant sensum laudandi, sed quod cuncta bene cogitata, laudem pariant, et impletur cor consideratione creaturæ ad eructandum hymnum creatori. Et quia longum fuit in ista gratiarum actione totos angelorum ordines, qui in Scripturis novem inveniuntur, ponere, sigillatim post cælos ponuntur virtutes, quo nomine omnes cælestes spiritus generaliter appellari solent, ut in psalmo : *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ* (Psal. xxiii, 10). Et iterum : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6). Ad ultimum ponuntur seraphim, qui est summus ordo angelicorum spirituum, et vere beata, quæ ex singulari propinquitate creatoris sui incomparabili ardente amore. Unde et ardentes vel incendentis interpretantur. Sciendum autem quod cherubim et seraphim per *m* litteram prolata, juxta proprietatem linguæ hebrææ, masculini sunt generis et pluralis numeri tantum. Si autem per *n* litteram dicantur, sicut in psalmis et hymnis, et in præsentis gratiarum actione ponitur, Græca declinatione in neutrale genus mutantur. Velut cum dicimus lucida sidera, speciosa nemora, jucunda littora, sic et beata seraphim neutro gene-

re et plurali numero accipiamus^a. Ut autem ad solum Patrem dirigatur oratio, cum totius sanctæ Trinitatis, sicut una est divinitas, ita æqualis honor et gloria, id apostoli sancto per eos ordinante Spiritu sanxerunt, ut qui multorum deorum errores unius Dei prædicatione nitebantur evellere, sub Trinitatis sacramento uni personæ in sacrificiorum ritu esse supplicandum decernerent: ne qui unum Deum prædicabant, in pluralem divinitatis numerum incidisse arguerentur, et quia Pater et Filius et Spiritus sanctus, unius deitatis, unius naturæ, unius substantiæ, unius denique potestatis existunt, una ex eis persona propter unitatis mysterium retinendum in sacrificio invocaretur; neo alia debuit, nisi quæ prima est, in qua duæ cæteræ naturaliter manentes existunt. *Cum quibus et nostras voces*, et reliqua. Voces angelorum sunt in laude conditoris, ipsa admiratio intimæ contemplationis. Quales ergo oportet esse voces nostras, quas in conspectu Dei cum angelicis laudibus deprecamur admitti, id est, intromitti? Utique tales voces non sunt in sono oris, sed in desiderio cordis. Voces enim apud secretissimas aures Dei non faciunt verba nostra, sed desideria; et quia superna civitas ex angelis et hominibus constat, merito sancta Ecclesia, quæ illis socianda est in cælo, et cum illis in Dei laudibus permansura, jam nunc ipsis vocibus Deum laudat in terris, quibus eum sancti angeli laudant in cælis: et hoc non superba præsumptione, sed *supplici confessione*, id est, humili laude; sic desiderans majestatem Dei credere et confiteri in mundo, sicut ab angelis videtur et laudatur in cælo; hæc enim confessio non est peccati, sed laudis et gratiarum actionis. Una igitur confessione, id est, laude et gratiarum actione jam nunc homines cum angelis sociantur, laudantes de cælestibus et terrestribus, tanquam eum, qui fecit cælum et terram, et dicentes: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, pleni sunt (Isai. vi, 3)*, et reliqua. Istæ sunt voces angelorum laudantium in cælis. Hunc hymnum gloriæ Dei, et Isaias se audisse testatur, et Joannes in Apocalypsi (*Apoc. iv, 8*). Ergo non humano arbitrio, sed utriusque Scripturæ auctoritate conjuncta, dicimus ter *Sanctus*, et semel *Dominus*, ut ostendamus omnipotentem Deum, et trinitatem in personis habere, et unitatem in substantia. *Sabaoth* autem unum est ex decem nominibus Dei apud Hebræos, et interpretatur, exercituum, sive virtutum, vel militiarum. Dominus autem Sabaoth, Dominus omnipotens dicitur, quia omnis exercitus et militiæ virtutesque angelorum illi serviunt. Angelicos autem spiritus, recte militiam dicimus, quia decertare eos contra aereas potestates non ignoramus. Quæ tamen certamina non labore, sed imperio peragunt, quia quod agendum contra immundos spiritus appetunt, ex adjutorio cuncta regenti possunt. *Gloria*, id est, divinitate ejus, *pleni sunt cæli et terra*, et omnia implet, juxta quod ipse dicit: *Cælum et terram ego impleo*

A (*Jer. xiii, 24*). Adjunguntur autem huic hymno angelorum, sumpta ex Evangelio verba turbarum laudantium Deum et regem nostrum venientem Hierosolymam, atque dicentium: *Osanna in excelsis (Marc. xi, 10)*, et reliqua. Ita enim ex Scriptura prophetica 502 et evangelica completur plena laudatio, cum post laudem et gloriam sanctæ Trinitatis adjungitur etiam gratiarum actio de adventu Salvatoris, qui unus ex ipsa Trinitate pro salute nostra homo factus est, et eandem salutem moriendo et resurgendo perfecit. Unde merito illi gratias agentes, dicimus: *Osanna*, id est, salus, *in excelsis*. Unde in psalmo: *Domini est salus (Psal. lxxviii, 9)*. Recte quoque subjungitur: *Benedictus qui venit in nomine Domini*, juxta quod ipse ait in Evangelio: *Ego veni in nomine Patris mei (Joan. v, 43)*. Assumunt autem laudis versiculum turbæ de psalmo cxvii, quem de Domino esse cantatum manifestum est, quod enim dicunt, *Osanna*, hoc est, quod ibi dicitur: *O Domine, salvum me fac, o Domine, prosperavit (Psal. cxvii, 25)*; et statim eisdem verbis subjungitur: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Quod vero subjungitur *Osanna*, id est, salus sive salvifica, *in excelsis*, aperte docet adventum Domini in carne, non solum humani generis in terra, sed et angelorum in cælis esse salutem: quia dum nos redempti ad superna perducimur, eorum numerus, qui cadente Satana erat imminutus, impletur. Recte igitur, *Osanna in excelsis*, in ejus laude canitur, cui tota incarnationis dispensatio pro implenda gloria patris cælestis apparuit. Hucusque præfatio et exhortatio, hinc obsecratio sequitur.

Post has laudes et gratiarum actiones pro tanta gratia redemptionis nostræ, quæ in illo divino mysterio agitur et commendatur, facto totius Ecclesie silentio, in quo cessante omni strepitu verborum, sola ad Deum dirigitur intentio, et devotio cordium, sociatis sibi omnium votis et desideriis, incipit sacerdos orationem fundere, qua ipsum mysterium Domini corporis et sanguinis consecratur. Sic enim oportet ut in illa hora tam sacræ et divinæ actionis tota, per Dei gratiam a terrenis cogitationibus mente separata et ecclesia cum sacerdote, et sacerdos cum Ecclesia spiritali desiderio intret in sanctuarium Dei æternum et supernum: et quoniam *spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare (Joan. iv, 24)*, sic eundem Patrem Deum deprecetur: *Te igitur, clementissime Pater*, et reliqua. Idcirco, ut ferunt, consuetudo venit in Ecclesia, ut tacite ista obsecratio atque consecratio a sacerdote cantetur, ne verba tam sacra, et ad tantum mysterium pertinentia, vilescerent, dum pene omnes per usum ea retinentes, per vicos et plateas aliisque in locis, ubi non conveniret, ea decantarent. Inde fertur quod antequam hæc consuetudo inolevisset, cum pastores ea decantarent in agro, divinitus sunt percussi. Dicit ergo sacerdos: *Supplices rogamus et petimus*, et hoc per Jesum Christum, per quem om-

^a Vid. epistolam Amalarii ad Heltonem monachum apud d'Acherii Spicileg., tom. III, pag. 331.

nis supplicatio et petitio nostra dirigi debet ad Deum, tanquam per verum mediatorem et æternum sacerdotem, qui sedet ad dexteram Patris, et interpellat pro nobis. Quid autem roget et petat, ostendit: videlicet, ut ea quæ offeruntur *dona, munera, sancta sacrificia, accepta*, id est, placita, *habeat et benedicat*. Sacerdotum enim est offerre, et majestatem Dei invocare: Dei autem, dignanter suscipere, et ea quæ offeruntur, benedicere: dicit ergo: *Uti accepta habeas, et benedicas*, ac si suppliciter dicat: *Petimus, ut hæc spiritu tuo sanctifices, atque ore benedicas, ut quod nostræ humilitatis geritur ministerio, tuæ virtutis impleatur effectu*. Quod autem subjungit: *Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia*, non aliud atque aliud dicitur, sed res una pro sui magnitudine diversa appellatione laudatur. Quæ enim divinis offeruntur altaribus, et munera appellantur, sicut Dominus: *Si offers munus tuum (Matth. v, 23)*: et dona vel sacrificia, sicut Apostolus de pontifice: *Ut offerat dona et sacrificia pro peccatis (Heb. v, 1)*; sed, ut dictum est, sermonum repetitio, tanti sacramenti est commendatio, et piæ devotionis excitatio. Quia hæc sunt vere *sancta et illibata*, id est, inviolata et incontaminata sacrificia, quæ in ministerio dominici corporis offeruntur: vel *illibata* dicuntur, id est, non prægustata, sed integra adhuc manentia. Libare enim sub uno sensu dicitur fundere. Unde legimus, quod David libavit aquam Domino (*II Reg. xxiii, 16*) sibi oblatam, id est, fudit. Sub alio sensu dicitur libare, gustare: unde et prælibata res dicitur prægustata.

Reddidit autem causam sacerdos, pro qua illa offerat sacrificia, et dicit se *in primis*, id est, principaliter pro *Ecclēsia catholica*, id est, universali. Sic enim dignum fuit, ut inciperet sancta oblatio, videlicet pro *Ecclēsia Dei toto orbe diffusa*, quæ est unico sanguine Domini redempta. *Quam pacificare digneris*, ut pacem habeat ab hæreticis et paganis; *adunare*, quæ dispersa est per paganos et hæreticorum dogmata. Id ipsum autem videtur esse adunare, quod pacificare: id ipsum custodire, quod et *regere*. Pacificando namque adunat, cum omnium fidelium corda in sua pace conjungit, cum omnium fidelium mentes unius efficit voluntatis, diffusa charitate per Spiritum sanctum: custodiendo regit, cum inter omnia pericula clementer eam gubernat et regit. Quod vero post generalem *Ecclēsiæ commendationem* adjungitur: *Una cum famulo tuo papa nostro*, ipsius ecclesiastici corporis unitas fortius commendatur: quia religionis cultum sic Dominus instituit, ut in beatissimo Petro apostolorum summo principaliter collocaret, atque ab ipso quasi quodam capite dona vellet in corpus omne manare. Unde constat ab universi orbis communionem separatos esse, sicut heatus Pelagius docet, qui qualibet dissensione inter sacra mysteria apostolici pontificis memoriam secundum consuetudinem non frequentant. *Papa* autem secundum quosdam dicitur admirabilis vel coronatus, sed quod melius est, pater patrum, id est, episcoporum. Se-

PATROL. CI.

quitur: *Et antistite nostro*. Sicut enim universalis *Ecclēsiæ commemoratio* propter unitatem societatis et pacis conjungitur commemorationi apostolici pontificis, ita dignum et religiosum est, ut singulæ *Ecclēsiæ commemoratio* suorum subjungant antistitum, probantes se per illam orationem servare cum eis unitatem spiritus in vinculo pacis. *Orthodoxi*, id est, rectæ gloriæ dicuntur, eo quod nullo errore depravati, rectæ fidei confessione Deum glorificent. Idem ergo sunt *catholicæ et apostolicæ fidei cultores*. *Catholicæ*, id est, universalis, quam universa ubique servat *Ecclēsia*; ejusdemque apostolicæ, quam in toto mundo doctrina apostolorum fundavit. Additur, *per Christum Dominum nostrum*: quia aliter nec oratio *Ecclēsiæ*, nec oblatio Deo offerri potest, nisi per unum mediatorem Dei et hominum, quod ipse **503** in Evangelio commendat, dicens: *Quidquid petieritis in nomine meo, hoc faciam (Joan. xiv, 14)*. Quam petitionis formam in omni oratione sua custodit *Ecclēsia*.

Cum dicitur: *Memento, Domine, famulorum, famularumque tuarum*, et sic deinde subjungitur: *et omnium circumstantium*, manifestum est, quod quasi quidam locus sit, ubi aliquibus specialiter nominatis, etiam cæterorum, qui assistunt in ecclesia, commemoratio adjungatur. In quo loco liberum est sacerdoti, quos desideraverit, peculiariter nominare, et nominatim Deo commendare: aut certe illud ab antiquis est observatum, ut ibi offerentium nomina recitarentur. Prius ergo oblationes sunt commendandæ, ac tunc eorum nomina, quorum sunt, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia quæ præmittimus. *Quorum tibi fides cognita est, et nota devotio*: id est, quam recte credant, et quam devote diligant, tu solus vides in conscientiis eorum, qui tibi offerunt: in quibus verbis fideliter considerandum est, quod tota *Ecclēsia* Deo offerat illud sacrificium laudis, quia de omni multitudine circumstantium dicitur: *Qui tibi offerunt*. Quod enim adimpletur proprie ministerio sacerdotum, hoc generaliter agitur fide et devotione cunctorum. *Sacrificium dicitur laudis*, quia in laude illius offertur. Non enim nostra illi damus, sed sua reddimus. *Pro se suisque omnibus*, id est, ad se, vel genere, vel familiaritate, vel qualibet alia conditione sub ejusdem fidei professione pertinentibus, tam viventibus quam defunctis. Et hoc, qua spe faciant, subjungitur: quia non pro aliquo terreno appetitu, non pro temporali lucro, sed solummodo *pro redemptione animarum suarum*, quia in ipso habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum. *Pro spe salutis*, id est, pro vita æterna, quæ est vera salus. *Spe enim salvi facti sumus (Rom. viii, 24)*: Nec solum pro salute æterna, sed etiam pro temporali incolumitate, id est, corporali sanitate. Incolumitas enim dicitur, sanitatis integritas. Utraque autem sanitas ab illo est, et animæ scilicet et corporis, de quo in psalmo canitur:

Domini est salus (Psal. III, 9). *Reddunt vota*, id est, **A** *damnatione ereptos*: usque, *Per Christum Dominum nostrum*.

Communicantes, etc., usque, *et omnium sanctorum*. Se, qui offert, et omnes circumstantes, qui simul offerunt, dicit communicare: *et memoriam venerantes beatæ Dei genitricis, et omnium sanctorum*: quia ut sacrificium Deo possit esse acceptum, non alibi hoc offerunt, nisi in communione et societate sanctorum, et in eorum memoriæ veneratione tanquam in vero templo Dei, quia in his voluit omnipotens Deus Ecclesiæ suæ constare fundamentum. Ideo sumus communicantes memoriæ eorum, tanquam filii patrum et sectatores præcedentium: *Communicantes*, id est, participantes fidei illorum, quia eandem fidem habemus, quam et illi habuerunt. *Memoriam venerantes*, id est, cum pietate et humilitate **B** *ipse vivat propter me* (Joan. vi, 58). Hoc corpus, hic sanguis non in spicis, sed in sacramentis colligitur; et consecratione mysticus sit nobis, non nascitur. Et ille quidem panis, et illud vinum per se irrationabile est: sed orat sacerdos, ut ille rationabiliter tractatus, et ab omnipotenti Deo consecratus, rationabilis fiat, transeundo **C** *In corpus Filii ejus, nobis*, id est, ad salutem nostram.

Hoc autem, quod sequitur: *Qui pridie quam pateretur*, usque, *in memoriam facietis*: apostoli in usu habuerunt post ascensionem Domini. Unde ergo Ecclesia jugem sui memoriam Redemptoris celebret, ipse Dominus apostolis, et apostoli generaliter omni Ecclesiæ tradiderunt in his verbis, sine quibus **D** *504* nulla lingua, nulla regio, nulla civitas, id est, nulla pars Ecclesiæ potest consecrare hoc sacramentum, quod Apostolus manifestat, dicens: *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, qua nocte tradebatur, accepit panem, et reliqua* (I Cor. xii, 23). Christi ergo virtute et verbis iste panis et calix ab initio consecratus est, et semper consecratur, et consecrabitur. Ipse enim loquens per sacerdotes sua verba, cœlesti benedictione sanctum corpus et sanguinem suum perficit. Quod autem ait: *Sumite ex hoc omnes*, commendatio est unitatis, ut per hoc mysterium Christo participant, unum simus omnes in illo, sicut Apostolus ait: *Unus panis, unum corpus multi sumus* (I Cor. x, 17). Tanta est autem Ecclesiæ unitas in Christo, ut unus ubique sit panis corporis Christi, et unus calix sanguinis ejus: *Accipiens*, inquit, *hunc præclarum calicem*. Ideo dicit, *hunc accepit*, quod calix, quem sacerdos catholicus sacrificat, non est alius, nisi ipse quem Dominus apostolis tradidit. Quia sicut divinitas Verbi Dei una est, quæ totum implet mundum, ita licet multis locis et innumerabilibus diebus illud corpus consecraretur, non sunt tamen multa corpora Christi, neque multi calices, sed unum corpus Christi, et unus sanguis cum eo, quod sumpsit in utero Virginis, et quod dedit apostolis. Divinitas enim Verbi replet illud quod ubique est, et conjungit, ac facit, ut sicut ipsa una est, ita conjungatur corpori Christi, et unum corpus ejus sit in veritate.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ: quia dignum est ut servus suo serviat Domino; *sed et cunctæ familiæ tuæ*, et reliqua. Et in his verbis unitas Ecclesiæ ostenditur, quando in illa oblatione communis servitus exhibetur Deo tam a sacerdotibus, quam a cuncta familia domus Dei. Oratur itaque Deus, ut hanc oblationem, quam illi soli debita servitute defert Ecclesia, *placatus accipiat, et sic dies nostros*, quibus inter diversa pericula vivimus, *in sua pace disponat*, finitoque hujus mortalitatis cursu, *ab æterna damnatione ereptos, in electorum suorum grege annumerare dignetur*. Hæc quidem, id est, exhortationem, obsecrationem et consecrationem, principaliter Gelasius composuit. Sed beatus Gregorius addidit hunc versiculum: *Atque ab æterna*

Unde animaladvertendum est, quia sive plus, sive A minus, quis inde percipiat, omnes æqualiter corpus Christi integerrime sumunt, et generaliter omnes, et specialiter unusquisque. Ideo autem sanguis Christi novum testamentum est, quia nova dilectio, qua usque ad mortem in novissimis sæculorum temporibus nos dilexit. Et ideo sanguis ille novi et æterni testamenti est, quia quos a vetustate innovat, ad hæreditatem æternam perducit. *Mysterium fidei* est, quia credere debemus, quod ibi salus nostra consistat. Providens enim nobis dedit hoc sacramentum salutis, ut quia nos quotidie peccamus, et ille jam mori non potest, per istud sacramentum corporis sui remissionem consequamur. Quotidie enim ipse comeditur et bibitur in veritate, et integer vivusque et immaculatus manet. *Mysterium est*, quod aliud B videtur, et aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem: quod intelligitur, fructum habet spiritualem. Sed cum mysterium sit, unde corpus et sanguis Christi dicitur? Consulens omnipotens Deus infirmitati nostræ, qui non habemus usum comedere carnem crudam, et sanguinem bibere, facit ut in pristina remaneant forma illa duo munera, et est in veritate corpus Christi et sanguis, sicut ipse dicit.

Sciendum vero quod eundem calicem Dominici sanguinis, nisi mistum aqua offerre non licet, quia vinum fuit in redemptionis nostræ mysterio, cum ait: *Non bibam amodo de hoc genimine vitis*, et reliqua (Matth. xxvi, 29); et de latere ejus aqua cum sanguine, vinum de vera carnis ejus vite cum aqua expressum ostendit. Hæc enim sunt sacramenta Ecclesiæ, sine quibus ad vitam non intratur. Illius ergo panis et calicis oblatio, mortis Christi est commemoratio, quæ non tam verbis quam mysteriis peragitur, per quæ nostris mentibus mors illa pretiosa arctius commendatur. Propterea autem iturus ad passionem, et per resurrectionis atque ascensionis gloriam discessurus e mundo, hoc sacramentum ultimum discipulis tradidit, ut memoriam tantæ charitatis arctius eorum mentibus insingeret.

Unde et memores sumus, etc.; idem est, quod dicit: *Hoc facite in meam commemorationem*. Quid dignius et salubrius fieri potest, quam ut hæc mysteria frequentando, memor sit Ecclesia beatæ passionis, quæ totius mundi peccata delevit: et quia non solum mortuus est pro nobis propter delicta nostra, sed etiam resurrexit propter justificationem nostram, ac sic mortem nostram moriendo destruxit, et vitam resurgendo reparavit? Memores sumus resurrectionis quoque ejus, per quam spoliavit infernum; et quando assumptus est in cælum, et viam nobis ascendendi patefecit, simul memores etiam gloriosæ ascensionis. Ideo enim pretium redemptionis nostræ vel sacramento Dominici corporis et sanguinis celebramus, ut semper illud feliciter meditemur, quod ait Apostolus: *Empti enim estis pretio magno* (I Cor. vi, 20). Memores igitur horum tam sacerdos, quam plebs fidelis offert præ-

claræ et præcellenti, et gloriosæ majestati Dei, non de suo, sed de ejus donis, ac datis vere hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam: quæ trina repetitio tanti mysterii est laudatio. Quam vero hostiam offert Ecclesia? Nonne quam a Deo accepit, id est, *panem sanctum vitæ æternæ. et calicem salutis perpetuæ*? In hoc pane vita æterna est, sicut ipse panis vivus de seipso ait: *Ego sum panis vivus: qui manducat hunc panem, vivet in æternum* (Joan. vi, 51, 52); et quod iste panis sit corporis sui, exponit: *Et panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita: et calix salutis perpetuæ*, quia sanguis ille effusus est pro multis in remissionem peccatorum. *Supra quæ propitio ac sereno*, id est, placabili vultu respicere digneris, et reliqua. Non quod vultus Dei aliquando mutetur; sed tunc super nos serenat et illuminat vultum suum, quando declarat super nos misericordiam suam. Oratur itaque Deus, ut placabilis sereno vultu, id est, declarata pietatis suæ præsentia, respiciat Ecclesiæ suæ munera: et accepta, id est, beneplacita habeat, sicut munera justis pueri sui Abel, cujus fides et justitia et oblationis acceptio, et in lege commendatur, et in Evangelio, et in Epistolis Apostolorum: qui non ætate, sed puritate et simplicitate puer dicitur. *Et sicut sacrificium*, inquit, patriarchæ nostri Abraham, quod sacrificavit in oblatione unigeniti sui Isaac, offerens eum in holocaustum; qui est patriarcha non tantum Israeliticæ plebis secundum carnem, sed etiam noster secundum fidem. Adjungitur adhuc: *Et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech*, qui interpretatur rex justitiæ, cujus sacerdotium et sacrificium tantum magnificatur, ut de eo dicat Apostolus: *Assimilatus per omnia Dei Filio, manens sacerdos in æternum* (Heb. vii, 3). Quod vero subjungitur: *Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam*, ad complendam petitionem subjunctum est. Hoc autem totum oratur Deus, quia in antiquis sacrificio Abel, quod de primogenitis ovium, et sacrificio Caini, quod erat ex terræ fructibus, prælatum est, novi testamenti 305 fides præfigurabatur, quæ ex innocentia gratia Dominum laudans, veteris Testamenti terrenis operibus antepositur, et immolatione unici et dilecti filii Abraham, immolatio D ejus præfigurabatur, de quo dicit Pater: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (Matth. iii, 17). Et Apostolus: *Qui unico Filio suo non pepercit, et cætera* (Rom. viii, 32). Sacrificium quoque Melchisedech tam vera erat significatio sacrificii Christi, ut inde prædictum sit: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (Psal. cix, 4).

Supplices, te rogamus, omnipotens Deus, jube hæc perferri, et reliqua. Hæc verba tam profunda quis comprehendere sufficiat? Quis inde dignè aliqua loquatur? Magis veneranda sunt, quam disentienda. Beatus tamen Gregorius idoneus tanti sacramenti interpretres, quodam loco de eis tanquam de re ineffabili

pene ineffabiliter loquens ^a : « Quis, inquit, fidelium habere dubium possit, in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo Jesu Christi mysterio angelorum choros adesse, summis ima sociari, terrena cœlestibus jungi, unum quiddam ex visibilibus atque invisibilibus fieri ? » Idem quoque alibi : « Uno, inquit, eodem tempore ac momento, et in excelsis rapitur ministerium angelorum conso-ciandum corpori Christi, et ante oculos sacerdotis in altari videtur. » Beatus quoque Augustinus de eodem *sublimi altari in conspectu divine majestatis* sic ait ^b : « Est quoddam altare Dei invisibile, ad quod non accedit, qui ad istud securus accedit. Illic invenit vitam suam, qui isto decernit causam suam. » Hæc ex Patrum verbis posita sunt, ne quis carnaliter æstimet in cœlis esse altare corporeum : sed potius intelligamus sublime altare Dei, rationale et intelligibile, esse in electa et rationali creatura, angelica scilicet et humana; quæ in sanctis angelis, ex quo condita est, in contemplatione Dei sublimata, et sibi invicem per Christum unita, verum et sublime altare Dei existit, ex quo accipit sempiternum sacrificium laudis et hostiam jubilationis; ad cujus unitatem adiungitur nunc per fidem, et in futuro per divinæ contemplationis speciem omnis multitudo electorum. Fit ergo et in ista oblatione aliquid ineffabile, ut per angelica ministeria, tanquam de sublimi altari, divinæ majestati offeratur, cum astantibus ministris cœlestibus Christus, ut oblata consecret, adesse credendus est. Unde beatus Ambrosius : Non dubites, inquit, assistere angelum, quando Christus assistit, Christus immolatur. Per hæc mysteria corda fidelium omni benedictione cœlesti replet et gratia, tribuens corporibus castimoniam, mentibus fidem, cogitationibus puritatem.

Memento etiam, Domine, famulorum famularumque tuarum, et reliqua. Orat pia mater Ecclesia etiam pro defunctis suis, et cœs sacræ oblationis intercessionem commendat, certissime credens quia sanguis ille pretiosus, qui pro multis effusus est in remissionem peccatorum, non solum ad salutem viventium, sed etiam ad salutem valeat defunctorum. Præcedunt enim fideles de corpore exeuntes ad Deum, sed non præceduntur ab Ecclesia, qui præcedunt cum signo fidei, quia aqua et Spiritu sancto renati, quia Christi cruce signati : *dormiunt* autem, tanquam vere in resurrectione suscitandi, in *somno pacis*, quia ab unitate Christi et Ecclesiæ, nec per hæreses, nec per mortalia crimina separati sunt, in quibus et si aliquando fuerint, tamen per poenitentiam sanati, ut per orationem Ecclesiæ, cui dictum est : *Quodcumque solveris, erit solutum* (Matth. xvi, 19), reconciliati et redemptionis mysterio sociati, utique in pace obierunt, miserante illo, qui non vult mortem peccatoris, et reliqua; neque enim piorum animæ

^a S. Greg. M., libr. iv Dial. cap. 58.

^b Textus corruptus. In Augustino, Enarrat. in Psal. xlii, ita legitur : « Est enim quoddam sublime altare invisibile, quo non accedit injustus; ad illud

A defunctorum separantur ab Ecclesia : alioquin non ad altare fieret eorum memoria in consecratione corporis Christi. Post illa ergo verba, quibus dicitur, in *somno pacis*, usus fuit antiquorum, sicut etiam usque hodie Romana agit Ecclesia, ut statim recitaretur ex diptychis, id est, tabulis, nomina defunctorum : atque ita post lectionem nominum, subjungerentur verba sequentia : *Ipsis*, videlicet quorum nomina memorantur, et *cæteris omnibus in Christo quiescentibus indulgeas locum refrigerii*, ubi non sentitur arderi poenarum : et *lucis*, de qua Psalmista, *Placeam coram Deo*, et cætera (Psal. lvi, 15) : et *pacis*, in qua sanctorum animæ requiescunt, ut est : *Illi autem sunt in pace* (Sap. iii, 5).

Nobis quoque peccatoribus famulis tuis, et reliqua. Licet omni tempore peccatores nos esse ex corde cognoscere debeamus, tunc quam maxime confitendum est, cum illo sacro mysterio celebratur remissionis gratia et indulgentia peccatorum, et cum humilitate et contritione cordis dicendum Deo : *Nobis quoque peccatoribus*, non de ullis nostris meritis, sed de *multitudine miserationum suarum sperantibus, partem aliquam et societatem donare dignetur cum suis sanctis apostolis, et martyribus, et omnibus sanctis*, ut pro modulo nostro, quibus nunc sociamur per communionem fidei, quorum memoriam veneramus, in quorum communiione et unitate hæc mysteria agimus, cum ipsis societatem beatitudinis æternæ in futuro accipiamus. *Intra quorum consortium, ut Dei nos pietas introducat petimus, ut non nostri meriti estimator, sed veniæ largitor*, ut quia sanctorum societati per meritum non possumus, per indulgentiam jungamur. In fine autem orationis, per quem hæc omnia nobis speranda et obtinenda sint, subjungitur, et statim conclusio totius consecrationis sequitur, dicendo : *Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas*, et cætera : usque, *Amen*. Per Christum Deus Pater hæc omnia non solum in exordio creavit condendo, sed etiam semper creat propagando et reparando; *bona*, quia omnia a Deo creata valde bona; creat et suis conspectibus oblata *sanctificat*, ut quæ erant simplex creatura, fiant sacramenta. *Vivificat*, ut sint mysteria vitæ. *Benedicitque* omni benedictioni cœlesti et gratia accumulata. *Præstat* nobis per eundem secum sanctificantem, qui nobis de corpore ac sanguine suo tam salubrem dedit refectionem, *per ipsum* tanquam verum mediatorem Dei et hominum, *cum ipso* tanquam coequali, *in ipso* tanquam vere consubstantiali, *omnis honor et gloria est Deo Patri in unitate Spiritus sancti*, qui ex Patre Filioque **506** procedens, unitatem deitatis possidet cum Patre et Filio. Insinuat itaque nobis in Patre auctoritas, in Filio nativitas, in Spiritu sancto Patris Filiique coinmunitas, in tribus equalitas. *Per omnia sæcula sæculorum*. Ita dicuntur *sæcula* se-

altare ille solus accedit, qui ad istud securus accedit : illic invenit vitam suam, qui in isto discernit causam suam. »

colorum, tanquam sæcula in sapientia Dei firma stabilitate manentia, istorum, quæ cum tempore transeunt, efficientia sæcula sæculorum. Aut certe simpliciter accipienda sunt sæcula sæculorum, velut consequentia præcedentium, ut continuata sibi connexionem copulentur, quæ dicuntur sæcula sæculorum, donec præsens, quod ex diversis temporum sæculis contextitur, perveniat ad finem et succedat futurum sæculum, quod non habet finem, ubi Deus videbitur et laudabitur sine fine. Amen autem, quod ab omni Ecclesia respondetur, interpretatur, verum. Hoc ergo ad tanti mysterii consummationem, sicut et in omni legitima oratione, respondent fideles, et quasi subscribunt respondendo.

Adjungit autem adhauc sacerdos, et dicit: *Oremus*, et orat Ecclesia cum sacerdote, non voce, sed corde. Silentium est, et clamat pectus ad Deum in auribus Dei: *Præceptis salutaribus moniti*. Hoc enim præceptum nobis est salutare, id est, ad salutem nostram proficiens, quo nos unigenitus Filius per lavacrum regenerationis et spiritum adoptionis Dei filios effectos, dicere monuit, et non humana, sed divina sua institutione, ut Deo audeamus dicere, *Pater noster*, informavit dicens: *Sic vos orabitur, Pater noster, qui es in cælis*, etc. (*Matth. vi, 9*). Divina ergo institutione informati, non præsumptionis temeritate, sed obedientiæ pietate præsumimus dicere Deo Patri: *Pater noster, qui es in cælis*, et cætera. Hæc autem obsecratio, Oratio Dominica vocatur, quia eam Dominus docuit, et a Domino oratio Dominica. Discipuli rogaverunt Dominum, ut eos doceret, qualiter orare deberent, quibus Dominus dixit: *Non necesse est, ut multum loquamini in oratione, quia omnipotens scit quid opus sit antequam petatis eum* (*Ibid., 7*). Tunc dixit illis: *Cum oratis, dicite: Pater noster*. Pater dicitur a patrandi, id est, perficiendo. Qui ergo Patrem invocat Deum talem se debet præparare, ut filius ejus dignus sit vocari. Quod si injuste eum vocat Patrem, pro ipsa invocatione injusta judicium recipiet. Sicut enim filius imitatur bonum patrem, ut Isaac imitatus est Abraham, et Jacob Isaac; sic nos qui Deum Patrem vocamus, ut boni filii sanctitatem illius imitari debemus, ut simus sancti et immaculati, juxta quod ipse dicit: *Sancti estote, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester* (*I Petr. i, 16*). Primum fuit omnipotens Pater Judæorum, juxta quod ipse dicit per Prophetam: *Filius meus primogenitus Israel* (*Exod. iv, 22*); et, *Filios enutrivit et exaltavit, ipsi autem spreverunt me* (*Isai. i, 2*). Sed quid factum est? Desiit pater eorum esse propter infidelitatem: noster autem propter suam misericordiam factus est Pater per fidem et dilectionem, cui supplicamus quotidie dicentes, *Pater noster*. Pater duobus modis dicitur omnipotens, vel quia patravit nos, id est, creavit, et compegit in utero matrum nostrarum ex carne et anima, ex semine viri et femine, cum non essemus: vel quia fecit nos renasci ex aqua et Spiritu sancto, cum periti essemus. Prima nativitas fecit nos filios prævaricationis; secunda reconciliationis dimittendo nobis omnia peccata, et originalia et

actualia. Talis est Deus, Pater noster. *Qui es in cælis*. Psalmista dicit Deo: *Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades* (*Psal. cxxxviii, 8*): etiam si potuisset fieri, ut haberem pennas et volarem in extremas partes maris, illic te invenirem. Et Dominus per Prophetam: *Cælum et terram ego impleo* (*Jer. xxiii, 24*). Altior namque est cælo, profundior abysso, latior terra, longior mari. Et si ubique per plenitudinem divinitatis suæ, et non per extensionem, quare specialiter se dicit in cælis? Quia per cælos intelliguntur angeli, et homines justi, in quibus maxime Deus inhabitat, juxta quod scriptum est: *Anima justii, sedes est sapientiæ. Pater noster, qui es in cælis*, id est, qui habitas in angelis, quorum habitaculum sunt cæli et homines justii.

Sanctificetur nomen tuum. Nomen Dei per se sanctum est; et quare nos dicimus: *Sanctificetur nomen tuum*? Quando renati sumus ex aqua et Spiritu sancto tempore baptismatis, in nomine Dei omnipotentis sumus sanctificati, dicente presbytero: *Baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*: ideo precamur, ut illa sanctitas, quæ facta est in nobis tunc in baptisate per invocationem Dei, illa permaneat in nobis in æternum, ut non polluamus eam, sed semper simus sancti, ut sicut tunc sancti effecti sumus, ita in perpetuo sancti maneamus. Vel aliter: *Sanctificetur nomen tuum*, intelligatur a nobis, quantæ sanctitatis sit nomen tuum, id est, sanctum habeatur in omnibus operibus nostris, ut dum tuam sanctitatem recolimus, peccare timeamus. Vel aliter: Est modo aliquis Christianus bonus, facit bona opera; videt hoc aliquis paganus aut Judæus et dicit: *Benedictus Deus, qui talem servum habet*: nomen Dei sanctificatur, id est, laudatur per illum bonum Christianum. E contra malus, videt eum paganus male operari, et dicit: *Certe ecce malus Christianus, nos sumus meliores*; nomen blasphematur per illum, juxta quod Paulus dicit: *Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus* (*Rom. ii, 24*). Nos autem precamur, ut sanctificetur nomen Dei, id est, laudetur et glorificetur in opere nostro. Quidquid boni agimus, ad ejus laudem refertur, quidquid mali, ad ejus contumeliam.

Adveniat regnum tuum. Deus omnipotens semper regnat in cælo et in terra, et nos nescimus modo, qualiter regnat, idcirco precamur, ut adveniat regnum illius. Quid est istud regnum Dei? Æterna beatitudo, de qua dicturus est electis: *Venite, benedicti Patris mei*, etc. (*Matth. xxv, 34*). Hoc regnum precamur, ut adveniat, dies judicii valde debet esse præparatus. Vel aliter: Deus omnipotens regnat in electis suis per spem, fidem et charitatem, et per cætera bona. E contra diabolus regnat per luxuriam, per ebrietatem, odium et cætera mala: idcirco precamur Dominum, ut ipse regnet in nobis per justitiam, non diabolus per peccatum.

Fiat voluntas tua sicut in cælo, et in terra. Sicut in cælo, id est, in angelis, qui nunquam peccaverunt, est voluntas tua bona, et illorum officium accepta-

bile habes: sic fiat voluntas tua bona in hominibus in terra, ut illorum servitium placeat tibi. Vel aliter: **507** Per cœlum intelligitur Dominus Jesus Christus, per terram sancta Ecclesia. Scimus, quia sicut vir a muliere, sic cœlum est a terra ^a. Ab ipso accipit omnem ubertatem: sic et sancta Ecclesia quidquid boni habet, a viro suo Christo percipit, juxta quod scriptum est: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est (Jac. 1, 17). Fiat voluntas.* Ad Deum Patrem dicitur. Sicut est voluntas tua in cœlo, id est in Christo, ita fiat in terra, id est, in Ecclesia, quæ est corpus ejus. Vel, sicut est voluntas tua in cœlo, id est, in hominibus justis, ita fiat in terra, id est, in peccatoribus, ut ipsi valeant tibi placere per pœnitentiam. Vel, fiat voluntas tua sicut in cœlo, hoc est, in mentibus nostris, ita fiat in terra, hoc est, in corporibus.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Pan Græce, Latine, *totum* vel *omne*: et ab eo quod est *pan*, derivatur panis; et ideo per panem intelligere possumus omnia necessaria tam in cibo, quam in potu, et vestimento, omnique subsidio corporali. Panis quotidianus dicitur, quod quotidie nobis est necessarius. *Panem nostrum quotidianum*, id est, omnia, quæ nobis sunt necessaria tam ad victum, quam ad vestimentum, *tribue nobis hodie*, id est, omni tempore vitæ nostræ. Vel aliter: Panem hic possumus intelligere corpus et sanguinem Domini, de quo ipse dicit alibi: *Nisi quis manducaverit, et reliqua (Joan. vi, 54)*. Precamur namque, ut det nobis carnem et sanguinem suum ad sumendum, ut per illud, quod visibiliter sumimus, illud, quod non videmus, in nobis suscipere possimus, id est Deum omnipotentem, juxta quod ipse dicit: *Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, ipse in me manet, et ego in eo (Ibid., 55)*. Illud quod dicitur *hodie*, non possumus generaliter referre ad corpus et sanguinem Domini, quia sunt tales, qui non possunt quotidie communicare, aut aliqua discordia contra proximum commaculati, aut nocturnali coinquinati pollutione: homines sunt, non possunt esse semper parati. E contra sunt tales, qui quotidie possunt communicare: illis evenit, quod dominus dixit Zachæo: *Hodie in domo tua oportet me manere (Luc. xix, 5)*. At ille suscepit eum gaudens in domum suam, quia illi tales cum gaudio debent corpus et sanguinem Domini sumere. Illi vero, qui quotidie non possunt communicare, possunt dicere eum centurione: *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum hodie (Matth. viii, 5)*: intrabis alia die. Sunt etiam tales, qui nolunt a sua iniquitate recedere, abstinere se a corpore et sanguine Domini causa humilitatis. Talibus prædicans beatus Augustinus dixit: *Placeat, fratres, mihi humilitas vestra, quod timetis accedere ad corpus et sanguinem Domini: sed melius esset, ut ab iniquitatibus vestris recederetis, et mundi effecti per pœnitentiam, corpus et*

^a *Locus corruptus.*

A sanguinem Domini sumeretis. Quoadiu non acceditis, non mihi placet. Dicamus aliter: *Panem nostrum quotidianum*. Per panem possumus accipere divina eloquia, scientiam legis et Prophetarum, Psalmorum et Evangelii. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, id est, in omni tempore vitæ nostræ refice nos doctrina sanctarum Scripturarum, quod sicut corporeo cibo reficitur corpus, sic spirituali cibo reficitur anima ad amorem et agnitionem illius.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Debita hic intelliguntur peccata. Duobus modis sumus debitores Dei: aut faciendo ea quæ ipse prohibuit fieri, aut non faciendo, quæ jussit fieri. Ipse dicit in Evangelio: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, tota anima, tota virtute, et proximum tuum sicut teipsum (Matth. xxii, 37)*. Non diligimus Deum neque proximum, sicut ipse præcipit? Debitores sumus, id est, peccatores. Ipse dicit: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram (Matth. xv, 4)*. Non facimus hoc? Debitores sumus, id est, peccatores. Hæc sunt, quæ Dominus præcipit fieri: *Non occides, non adulterabis, non furtum facies, non perjurabis*. Non facimus talia, quæ Dominus prohibuit fieri? Debitores sumus, id est, peccamus, qui tanta flagitia contra præcepta Dei committimus. Necessarium est ergo ut, si volumus ea nobis a Domino dimitti, dimittamus ex corde fratri in nobis peccanti, aut mala operanti: contra quem etiam dupliciter sumus peccatores, aut faciendo quæ Dominus prohibuit fieri, videlicet si flagellaverimus eum injuste, aut si sua abstulerimus; aut non faciendo ea quæ Dominus mandavit fieri, id est, si non dilexerimus eum, et illud quod in nos committit, non dimiserimus. Si ergo indulserimus ei, tunc veraciter dicere poterimus Deo: *Dimitte nobis debita nostra*. Et est sensus: O Deus omnipotens, sicut nos dimittimus his qui in nobis peccaverunt, ita dimitte. Si autem nos non dimittimus eis, nec ille dimittet nobis peccata, quæ contra illius præcepta gessimus, quia ipse dixit: *Si vos non dimiseritis, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra (Matth. vi, 15)*.

Et ne nos inducas in tentationem. Una est tentatio, quæ pertinet ad probationem, de qua dicit Moyses ad populum Israeliticum: *Tentat, id est, probat, vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum (Deut. xiii, 3)*. Et Psalmista: *Proba me, Domine, et tenta me (Psal. xxv, 2)*. Hac tentatione tentavit Deus Abraham, et inventus est fidelis. Altera est, quæ pertinet ad deceptionem et perditionem, de qua Jacobus apostolus: *Deus neminem tentat (Jac. 1, 13)*, ad hoc scilicet, ut perdat. Hac tentatione tentat diabolus, ut decipiat et perdat, et nos de hac tentatione precamur, ut non dimittat nos tentari supra quam nostra fragilitas possit sufficere. In tentationem enim Deus inducere dicitur, quando a tentatione non liberat. Tale est, quod de Pharaone k-

gimus : *Induravit Dominus cor Pharaonis (Exod. ix, 12)*, quod nihil est aliud nisi , non emollivit cor ejus, quod induratum erat.

Sed libera nos a malo, id est, a diabolo et pœnis inferni, et ab omni adversitate hujus sæculi. *Amen*, signaculum est istius orationis, sicut sigillum confirmatio est alicujus codiculi. Quasi dicat Deo ille, qui hanc orationem decantat : Certe verum est quod hactenus dixi. Si ergo dimiseri peccanti in me, tunc dimittes ea quæ contra præceptum tuum egi : Si non dimiseri, nec tu dimittes mihi.

Septem sunt petitiones in hac oratione. Tres priores pertinent ad animam et vitam æternam : **508** quatuor posteriores, ad corpus et præsens tempus. Sanctificatio nominis Dei, et regnum, et voluntas ejus bona, in electis in futura vita perficitur. Panis autem et remissio peccatorum, et non induci in tentationem, et liberatio a diabolo et ab omni adversitate hujus sæculi, in præsentem sunt nobis necessaria, quia in futura vita non erit ulla fames, sed satiety æterna electorum de contemplatione Dei omnipotentis; in hac autem panis necessarius est, et remissio, quia hic peccamus, et hic necesse est, ut liberemur a diaboli tentatione et hujus sæculi tribulatione.

Post orationem vero Dominicam ad completionem tanti mysterii tota ad Deum fundit preces Ecclesia, et sequitur in conclusionem ejusdem sacerdos, et dicit : *Libera nos, quæsumus, Domine, et reliqua. Mala præterita*, peccata transacta intelliguntur, quorum si actio jam cessavit in nobis, tamen reatus manet, nisi Dei indulgentia deleatur. *Mala vero præsentia*, quotidiana peccata intelliguntur in animo, et accedentes sæpe diversi languores, et afflictiones in corpore, et extrinsecus irruentes innumeræ calamitates, quæ quoties patimur, ejus debemus implorare auxilium, qui solus sua pietate et animas creat et corpora. *Futura mala*, quæcunque nobis accidere possunt, sive per tentationes diaboli, sive per miseriae sæculi. Orat ergo Ecclesia, ut quod in fine orationis dictum est, *libera nos a malo* : ita nobis per Dei misericordiam præstetur, ut liberemur ab omnibus malis, quæ nobis vel in præterito acciderunt, vel in præsentem accidunt, vel in futuro accidere posse formidantur. Sequitur : *et intercedente pro nobis, etc.*, usque, *securi*. Præcepit Dominus populo Israel, cum teneretur Babylonica servitute, ut orarent pro pace ipsius civitatis, quod in pace, inquit, ejus, erit pax vestra ; et Apostolus hortatur fieri orationes pro omnibus hominibus, pro regibus et his qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus. Juxta hanc formam populus fidelium in hujus sæculi peregrinatione, tanquam in Babylone captivus, et supernæ patriæ inspirans, orat etiam pro pace temporalis : ne impediatur a spirituali, ut remotis per Dei pietatem omnibus adversitatibus, quietam et tranquillam vitam agat Ecclesia. Hoc autem paucissimis, sed eminentissimis sanctis nominatis exorat, *ut intercedente in primis Dei geni-*

A trice, per quam nobis salus exorta est, et *beatis apostolis Petro et Paulo, atque Andrea* impetrare mereamur. In qua postulatione non cæterorum sanctorum prætermittitur, sed in istorum commemoratione omnia suffragia expetuntur. Quia ita omnes sibi in Deo uniti sunt, ita unum desiderant et rogant pro salute hominum, ut in uno omnes habeantur pariter, et in uno omnes pariter negligantur. Quod autem dicit : *Da propitius pacem in diebus nostris*. Juxta exemplum Ezechie, qui cum audisset a Propheta mala venturæ captivitatis, respondit : *Fiat pax et veritas in diebus meis (IV Reg. xx, 19)*, futura Dei judicio reservans, de præsentem, quod ad suam et ad populi salutem pertinebat, deprecans. Ita et Ecclesia deprecatur pacem in diebus nostris, quod et post nos alii, et post ipsos alii, usque ad finem sæculi similiter orabunt. Cur autem ipsam pacem postulet, enjungit, scilicet : *ut ope*, id est, auxilio, et protectione *misericiendi Dei adjuti*, quantum ad interiorem religionis devotionem pertinet, *simus semper a peccato liberi*, quantum ad exteriorem pacem, *simus et ab omni perturbatione securi*. Sequitur quod et in omnibus ecclesiasticis orationibus subjungi solet, *Per Dominum nostrum Jesum Christum*, et reliqua. Ut supra jam diximus.

Ilac oratione expleta, commiscens sacerdos Dominicam oblationem, ut calix Domini totam plenitudinem contineat sacramenti, tanquam per ejusdem mysterii copulationem imprecatur Ecclesiæ pacem, dicens : *Pax Domini sit semper vobiscum*. Cui tantum bonum etiam Ecclesia imprecatur, respondens illi : *Et cum spiritu tuo*. Pax Domini, ipsa est pax Christi, quæ finem non habet, et est omnis piæ actionis perfectio. Vera autem pax unitatem facit, quomodo *qui adhæret Domino, unus spiritus est (I Cor. vi, 17)*. Imprecata igitur pace, incipiens a sacerdote, dat sibi mutuo omnis Ecclesia osculum pacis, ut omnibus vera pace unitis fiat in eis locus Dei, sicut dicitur : *Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit unanimes in domo (Psal. LXVII, 7)*. Et hoc ex traditione apostolorum servat Ecclesia, cui frequenter ab eis dicitur : *Salutate invicem in osculo sancto (I Cor. xvi, 20)*, id est, pacifico, vero, columbino, non ficto, non subdolo, quali utuntur, *qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem sunt in cordibus illorum (Psal. xxvii, 3)*. Illi ergo osculo sancto salutant invicem; *qui non diligunt verbo nec lingua, sed opere et veritate (I Joan. iii, 18)*.

Inter hæc cantatur ab omnibus, et cantando oratur, dicentibus : *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi*, et reliqua. Nullus enim tollit peccata, nisi ille solus, cui nullum bonum hominis impossibile est, nullum malum insanabile. Quomodo autem peccata mundi tollat, Joannes in Apocalypsi demonstrat, *Qui dilexit nos, inquit, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo (Apoc. i, 5)*, quando ipsum sanguinem dedit pro nobis in cruce, vel quando quisque nostrum in mysterio sacræ passionis illius baptismi aquis ablatus est : verum etiam quotidie tollit pec-

cata mundi, lavatque nos a peccatis nostris quotidianis in sanguine suo, cum cujus ejusdem beatæ passionis ad altare memoria replicatur.

Post hæc sumpta eucharistia, id est, bona gratia, (gratia enim Dei pro omnibus gustavit mortem) et celebrata gratiarum actione, respondetur ab omnibus, *Amen*. Hæc enim clara vox sanguinis Christi, quam sanguis iste exprimit ex ore fidelium, eodem sanguine redemptorum. Finitis omnibus, astanti et observanti populo absolutio datur, inclamante Diacono : *Ite, missa est*. Missa ergo nihil aliud intelligitur, quam dimissio, id est, absolutio, quam celebratis omnibus, tunc diaconus esse pronuntiat, cum populus a solemnibus observationibus dimittitur. Unde et *Missam catechumenorum* canones dicunt, quoniam post evangelii lectionem incipiunt celebrari sacra mysteria, quibus nullum nisi baptizatum interesse licet : tunc enim clamante diacono, iidem catechumeni mittebantur foras. Missa ergo catechumenorum fiebat ante actionem sacramentorum ; Missa fidelium post confectionem et participationem eorundem sacramentorum. Vel missa est, id est, directa ; sive missa est, id est, perfecta est pro nobis oblatio et oratio

509 CAPUT XLI.

DE SYMBOLO.

Symbolum Græce, Latine collatio, sive signum, vel indicium. *Indicium*, quia ibi indicatur fides sanctæ Trinitatis, qualiter debeat credi Pater ingenuus, Filius genitus, Spiritus sanctus ab utroque procedens. *Signum*, quia quicumque hæc verba profert, ostendit se ad Deum vel ad numerum credentium pertinere. *Collatio* dicitur conferentia vel conductio verborum in unum facta. Beatus Augustinus^b et majores nostri tradunt, quia postquam apostoli acceperunt Spiritum sanctum, profecturi in omnem terram dixerunt bonum esse, [ut,] quia unum Deum credebant, unam fidem prædicarent. Duodecim apostoli fuerunt, duodecim verba composuerunt, et denuntiaverunt non ea scripta habere in membranis, sed in tabulis cordis retinere : *Quia corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*.

Credo in Deum. Aliud, credo Deo, aliud Deum, et aliud in Deum. Credo Deo omnia inesse, credo Deum vera dicere, credo in Deum, id est credendo illum diligo. *Patrem omnipotentem*. Pater relativum nomen est a filio. Pater dicitur eo quod habeat filium. Non enim potest dici Pater, nisi habeat filium, neque filius, nisi habeat patrem. *Omnipotentem*. Omnipotens dicitur eo quod omnia potest. Et quare dicitur omnipotens, cum omnia non possit? Mentiri non potest, quia immutabilis est. Sed sciendum quia quidquid illum decet, potest. *In Jesum Christum Filium ejus*, subaudi, credo. *Jesus* nomen est humanitatis assumptæ a Verbo. Angelus imposuit ei hoc nomen, quando ad Mariam

^a Capita sex sequentia primum a Quercetano ex ms. restituta sunt.

^b Hæc accepta videntur ex serm. de symbolo in-

A Virginem venit, dicens : *Ecce concipies, et paries filium, usque, ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* (Luc. 1, 31). *Jesus* Hebraice, *Græce Soter*, Latine *Salvator* dicitur. *Christus* Græce, Hebraice *Messias*, Latine *Unctus*. Non fuit autem unctus oleo visibili, sicut patriarchæ et prophætæ, qui antiquis temporibus oleo ungebantur. De quibus ipse Dominus dicit : *Nolite tangere Christos meos, etc.* (Psal. civ, 15), sed oleo invisibili, id est, plenitudine Spiritus sancti. Unde Psalmista : *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis* (Psal. xliiv, 8). *Unicum*. Unicus dicitur, quia unicus est Deo Patri. Et unicus est Deo Patri, quia nec habuit Pater Filium ante illum, nec post ; neque mater similiter. *Dominum nostrum*. Dominus noster est, qui dominatur nostri in omnibus creaturis visibilibus et invisibilibus. *Qui conceptus est de Spiritu sancto*, id est, opere et ministerio Spiritus sancti. Et si conceptus est a Spiritu, quare non dicitur Filius Spiritus sancti? Sed sciendum quia non omne quod ab aliquo nascitur, ejus filius appellatur ; verbi gratia, nascitur capillus ex capite, sed non dicitur filius capitis. Similiter nascitur unguis ex manu, sed non dicitur filius manus. *Natus ex Maria Virgine*, secundum carnem, quia beata Maria virgo fuit ante partum, et in partu, et post partum. Beatus Augustinus dicit ibi unam comparisonem. Est speculum in aliqua domo, intrat aliquis in illam, umbra ejus apparens in speculo, quando ingreditur et egreditur, non frangit illud speculum : similiter in Domino, in eundo et redeundo uterus virginalis integer permansit. *Passus sub Pontio Pilato*, secundum humanitatem, quia lapidatus est, virgis cæsus est, sputus est, et irrisus, multisque verberibus afflictus, sed divinitas illius impassibilis mansit. Demus inde comparisonem. Incidit quis arborem, in qua radius solis stat : arbor inciditur, tamen radius solis nihil mali patitur. Sic Dominus Jesus secundum humanitatem passus est, secundum divinitatem impassibilis mansit. Pontius Pilatus proprium nomen est Pilati. In Judæa erat princeps [Forte, præses] sub Tiberio imperatore. Qui Pontius dicitur est vel a Ponto regione, vel a Ponto insula in qua natus est, vel a familia, ut quibusdam placet. *Crucifixus*, id est, cruci affixus cum clavis. Multi dicunt, quod nullam injuriam ibi sustinuerit Dominus. Sicut enim quilibet homo xxxiii et semis annos habens injuriam sustineret, si crucifigeretur : ita Filius Dei pœnam sustinuit, quia si non fecisset, vera passio non esset. *Mortuus*, secundum carnem. Unde in Evangelio dicitur : *Inclinato capite emisit spiritum* (Joan. xix, 30). Unde et Dominus nona emisit spiritum, quia sexta hora fuerat crucifixus. Et recto ordine factum est, ut qua hora homo de paradiso ejectus est, eadem illic restitueretur. *Et sepultus*. Sepultus a Joseph et a Nicodemo, sicut legimus, quia

certi auctoris, qui editus exstat in Append. tom. VI Oper. S. Aug.

In sepulcro novo sepelivit eum, quod exciderat in A
 petra. *Descendit ad inferna*, in anima sola. Quare?
 Ut electos, qui ibi detinebantur injuste propter ori-
 ginale peccatum, liberaret et ad cœlos reduceret.
 Unde dicitur per Prophetam: *Ero mors tua, o mors*
 (Ose. xiii, 14). Momordit Dominus infernum, quia
 inde partem abstulit, et partem reliquit. *Tertia die*
resurrexit. Sexta enim feria crucifixus est, sabbato
 quievit in sepulcro, die Dominico resurrexit a mor-
 tuis, sicut prædixerat. Unde dicit ad patrem: *Ex-*
surgam diluculo (Psal. lvi, 9). *Ascendit ad cœlos*,
 quadagesimo die resurrectionis suæ. Nam per xl
 dies conversatus est cum discipulis suis, et mandu-
 cavit cum illis, sicut legimus, partem piscis assi, et
 favum mellis. Bibit etiam cum illis, sicut Petrus
 dixit: *Nobis qui manducavimus et bibimus cum illo*
postquam resurrexit a mortuis (Act. x, 14). Quare
 manducavit cum illis post resurrectionem? Non ut
 cibo corporali indigeret, sed ut demonstraret verum
 corpus se sumpsisse de sepulcro, non factitium.
 Cibum autem ille ita deficiebat a virtute divinitatis
 illius, ut postmodum non esset; sicut, verbi gratia,
 gutta aquæ deficit a nimio calore ignis. *Sedet ad*
dexteram Dei Patris omnipotentis. Sedet, quia habi-
 tat in magnitudine paternæ majestatis feliciter. *Inde*,
 id est, de cœlis, *venturus judicare vivos et mortuos*.
 Vivos, qui tunc vivi reperientur, quia iste mundus
 plenus erit 510 hominibus. Mortuos, qui corpore
 mortui erunt. Vel vivos, justos; mortuos, peccato-
 res. *Credo in Spiritum sanctum*. Sanctum dicit ad
 distinctionem maligni, in quem nullus debet crede-
 re. *Sanctam Ecclesiam catholicam*, subaudiis,
credo. *Ecclesia Græce*, Latine congregatio fidelium.
 Hoc distat inter congregationem et convocationem,
 quia convocatio fit de fidelibus, congregatio vero
 non solum, sed etiam de infidelibus, et de animalibus,
 et de lapidibus. καθολική; Græce, universalis
 Latine, quia sancta Ecclesia per universum mundum
 dilatata est. *Sanctorum communionem*, id est, socie-
 tatem, quia unum Deum credunt, uno baptismo
 sunt renati, uno Spiritu sancto confirmati, et ad
 nam vitam æternam transire merebuntur. *Remis-*
sionem peccatorum credo esse in Ecclesia, primum
 per baptismum, deinde per martyrium, demum per
 eleemosynam, postmodum per orationem, et cætera
 bona opera. *Carnis resurrectionem* credo, quia in
 hac carne, in qua nunc sumus, in die resurgemus.
 Sed quid restat? *Vita æterna*, id est vita sine termino.
 Hoc distat inter æternum, et perpetuum, et tempo-
 rale: hoc æternum, quod non habuit initium, nec
 finem habebit, ut Deus; perpetuum, quod initium, sed
 finem non habebit, ut sunt homines, et angeli:
 qui homines, licet moriantur in corpore, in anima
 immortales erunt; temporale est, quod utrumque
 habet, et initium, et finem, ut sunt animalia et
 bestię.

^a Ex Isidoro, libr. 1 de Offic. Eccles. cap. 19.

^b Ex cod., loc. cit. cap. 20.

CAPUT XLII.

^a DE TERTIÆ, SEXTÆ NONÆQUE HORÆ OFFICIIS.

Horam tertiam, sextam et nonam Daniel et tres
 pueri supplicationibus devoerunt; scilicet ut ab
 ortu diei in tempus preceationis tres horæ porrectæ
 Trinitatis nobis reverentiam declararent: pariter a
 tertia ad sextam, [et inde] usque ad nonam per
 [paria] lucis intervalla ratis dimensionibus termi-
 nata, Trinitas ter die rogata coleretur. Illud etiam
 occurrit ad probationem venerabilis Trinitatis, quod
 Spiritus sanctus hora tertia, hoc est, suo loco et
 numero et tempore descendit ad terras impleturus
 gratiam, quam Christus promisit. Nam et sexta hora
 Christus passus in nonam patibuli cruciamenta por-
 rexit. Tali enim sacramento legitimis ad precem
 temporibus per ternas horas Trinitatis perfectio aut
 laudatur celebritatibus, aut precibus impetratur. Li-
 cet et si computetur diurna celebritas per quaternarium
 usque in vespertinum officium, hoc est, quater-
 terni significantur numeri, quia mundus quadrifarie
 divisus in Trinitate salvatur. Siquidem et in nocte
 stationes, et vigiliæ militares in quatuor partes divisæ
 ternis horarum spatiis secernuntur: ut et in ipsis
 nocturnis mundialibusque officiis Trinitatis myste-
 rium veneretur.

CAPUT XLIII.

^b DE VESPERTINIS HORIS.

Vespertinum diurni finis officium et alternæ lucis
 occasus est. Cujus ex Veteri Testamento solemniss-
 est celebratio. Denique hoc tempore veterum sacri-
 ficia offerri adolerique altario aromata et thura mos
 erat. Testis est hymnicus ille, regio ac sacerdotali
 perfunctus officio, dicens: *Dirigatur oratio mea*,
sicut incensum in conspectu tuo: elevatio manuum
meorum sacrificium vespertinum (Psal. cxl, 2). In
 Novo quoque Testamento eodem tempore Dominus
 et Salvator noster cœnantibus apostolis mysterium
 sui corporis et sanguinis in initio tradidit: ut tem-
 pus illud sacrificii vesperum sæculi ostenderet. Sci-
 licet proinde in honore ac memoria tantorum sacra-
 mentorum his temporibus adesse nos decet Dei
 conspectibus, et personare in ejus cultibus, oratio-
 num nostrarum illi sacrificium offerentes, atque in
 ejus laudibus pariter exsultantes. Vesperum autem
 vocatum est, a sidere, quod Vesper vocatur, et de-
 cedente sole exoritur. De quo Propheta dicit: *Et*
vesperum super filios hominum producere facit (Job.
 xxxviii, 32).

CAPUT XLIV.

^c DE COMPLETIS.

De completis autem celebrandis, id etiam in Pa-
 trum invenitur exemplis, David propheta dicente:
Si ascendero in lectum strati mei, si dederò somnum
oculis, et palpebris dormitationem, aut requiem tem-
poribus meis; donec inveniam locum Domino, taber-
naulum Deo Jacob (Psal. cxxxi, 3 seqq.). Quis nan-

^c Ex cod., loc. cit. cap. 21.

stupeat tantam in Dei amore animi devotionem, ut **A** somnum sibi, sine quo utique corpora humana deficiunt, penitus interdixerit, donec locum ad templum Domino fabricandum in pectore suo rex et propheta reperiret? Quæ res fortiter nos debet admonere, ut si ipsi locus Domini esse volumus, et tabernaculum ejus, aut templum cupimus haberi sancti Spiritus, in quantum possumus, exempla sanctorum imitemur, ne de nobis dicatur, quod legitur: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis (Ps. LXXV, 6).*

511 CAPUT XLV.

^a DE VIGILIIS.

Antiqua vigiliarum devotio familiare bonum omnibus sanctis fuit. Sic Isaias denique propheta exclamavit ad Dominum, dicens: *De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus, quia lux præcepta tua sunt super terram (Isai. XXVI, 9).* Item David: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super judicia justificationis tuæ (Psal. CXVIII, 62).* Hoc namque tempore vastator angelus transiens, primogenita Ægyptiorum percussit. Unde nos vigilare oportet, ne periculo Ægyptiorum admisceamur. Iisdem etiam horis venturum se esse Dominum in Evangelio Salvator astruxit. Unde et ad vigilandum auditores suos excitans dicit: *Beati sunt servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes (Luc. XII, 37).* Et si vespertina, inquit, hora venerit, et si media nocte, et si galli cantu, et inveniat illos vigilantes, beati sunt. Itaque et vos estote parati, quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est (Marc. XIII, 35). Si quidem nec verbis solum docuit vigiliis, sed etiam confirmavit exemplis. Nam testatur Evangelium, quia *erat Jesus pernoctans in orationibus Dei (Luc. VI, 12).* Paulus et Silas in custodia publica circa medium noctis orantes hymnum cunctis audientibus dixisse vinculi memorantur (Act. XVI, 25, 26). Uhi repente terræ motu facto, et concussis carceris fundamentis, et januis apertis, omnium vincula sunt soluta. Unde oportet his horis psallendi orandique frequentiam nos habere in sanctis officiis, finemque nostrum, vel si advenerit, sub tali actu expectare securius.

CAPUT XLVI.

^b DE MATUTINIS.

De Matutinarum antiquitate et auctoritate testis est idem David propheta, dicens: *In matutinis meditabor in te, quia fuisti adjutor meus (Psal. LXII, 7).* Et alibi: *Prævenere oculi mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua (Ibid., CXVIII, 148).* Cassianus autem dicit, matutinæ solemnitatis officium novo adhuc tempore institutum esse primitus in Bethleem monasterio, ubi Dominus noster Jesus Christus pro redemptione humanæ salutis ex virgine nasci dignatus est; sicque ex illo per universum mundum ejusdem celebrationis inoluit consuetudo. Diluculo autem

^a Ex Isid. loc. cit. cap. 22.

^b Ex cod. loc. cit. cap. 23.

^c Ex epist. Innocentii papæ ad Decentium ep., cap. 8.

A proinde oratur, ut resurrectio Christi celebretur. Matutina enim luce Dominus et Salvator noster ab inferis resurrexit, quando cœpit oriri fidelibus lux, quæ moriente Christo occiderat peccatoribus. Si quidem et eodem tempore cunctis spes futuræ resurrectionis creditur, cum justi et omnes ab hac temporali morte, quasi a sopore somni resurgentes, evigilabunt.

CAPUT XLVII.

^c DE ORDINE AD VISITANDUM INFIRMUM SEU UNGENDUM, EX NICÆNO CONCILIO.

B « Jacobus apostolus dixit: *Infirmitur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum: et si in peccatis sit, remittentur ei (Jac. V, 14).* Quod non est dubium de fidelibus ægotantibus accipi vel intelligi debere, qui sancto oleo perungi possunt, quod ab episcopo confectum est, non solum sacerdotibus, sed omnibus uti Christianis in sua aut suorum necessitate ad unguendum. Nam idcirco presbyteris concessum est, quia episcopi occupationibus aliis impediti, ad omnes languidos ire non possunt. Cæterum si episcopus potest, aut dignum ducit infirmum visitandum et benedicendum, et tangendum chrismate, sine cæctatione potest, cujus est ipsum chrisma conficere. Nam pœnitentibus istud fundi non potest, quia genus est sacramenti: quibus autem reliqua sacramenta negantur, quomodo unum genus putatur esse concedendum? » Hac auctoritate promulgata, quotiescunque fidelis infirmatur, ingrediuntur fratres ad ægotum cum aqua benedicta, et cum cereis sive incenso ante oleum sanctum, et peragunt omnia, sicut in sacramentorum Libro continetur.

CAPUT XLVIII.

^d DE HOC QUOD NON SIT PŒNITENTIA NEGANDA IN EXTREMIS, EX DECRETO LEONIS PAPÆ.

C Ita ergo talium necessitati auxiliandum est, ut nec ratio illis pœnitentiæ, nec communionis gratia denegetur, si etiam, jam amisso vocis officio, per indicia integri sensus quærere comprobentur. Quod si ita ægritudine fuerint aggravati, ut quod paulo ante poscebant, sub præsentia [*Edit. add. sacerdotis*] significare non possint, testimonia eis fidelium prodesse debebunt, simul tamen et pœnitentiæ et reconciliationis beneficium consequantur.

512 CAPUT XLIX.

^e DE COMMUNIONE NON NEGANDA.

D De his qui in exitum veniunt, etiam nunc lex antiqua regularisque servabitur, ita ut si quis egreditur de corpore, ultimo et necessario viatico minime privetur. Quod si desperatus et consecutus communionem oblationisque factus particeps, iterum convalescit, sit inter eos qui communicationem orationis tantummodo consequuntur. Generaliter autem

^d Leo papa, epist. 18 [Al. 83] ad Theodorum ep., cap. 5.

^e Antea erat: *De his qui in extremis sunt. QUÆCET.*

omni in exitu posito et poscenti sibi communionis gratiam tribui, episcopus probabiliter ex oblatione dare debet. Horum vero causa, qui sine communionem sunt defuncti, Dei iudicio reservanda est, in cuius manu fuit, ut talium obitus a communionis remedio differretur. Nos quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus.

^a *Quomodo moriturus olim providebatur.*

Vera ergo ad Dominum conversio in ultimis positorem mente potius est æstimanda, quam tempore: propter hoc Domino taliter asserente: *Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris* (Ezech. xviii, 33). Cum ergo Dominus sit cordis inspector, quovis tempore non est deneganda pœnitentia postulanti, cum illi se obliget Iudici, cui occulta omnia noverint revelari. Post istas sacratissimas definitiones, quando aliquis Christianus articulum mortis persenserit imminere, primitus renovet confessionem suam cum puritate ac omni fiducia, deinde distribuat omnia quæ possidet, post hæc dimittat omnibus, qui in se peccaverunt, et reconcilietur. Tunc postulet missas et oblationes seu communionem sanctam. Qua percepta, etiam si ipso die comedit, mutet habitum in cilicio et cinere seu viliori indumento. Et tunc ingrediantur fratres cum omni gravitate, vel cæteri fideles cum aqua benedicta et cruce, et cum cereis seu incenso, dicentes, *Kyrie eleison, Christe eleison*, ter repetendo. Post hæc dicat sacerdos: *Ad vitam æternam resuscitet eum Dominus, et misertus sit nostri*. Tunc canendi sunt septem Psalmi Pœnitentiales cum litanis, prout tempus permiserit. Interim vero legantur Passiones Dominicæ ante eum, seu aliæ Scripturæ sacræ. His finitis, sequitur antiphona, *Antequam nascerer*. Psalmus: *Domini est terra, cum repetitione*, et dicitur ter *Kyrie eleison*, ut supra. Deinde sacerdos: *In sinu Abraham collocet eum Dominus, et miseratur nostri*. Sequuntur orationes ad commendandam animam.

CAPUT L.

^b DE EXSEQUIIS MORTUORUM, ET EORUM COMMEMORATIONE.

De his ita Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis, et in libro Civitatis Dei ^c. Qui facit, inquit, exsequias mortuorum, ob amorem illius facit, qui promisit corpora resurrectura: « Neque enim contemnenda sunt et abijcienda corpora defunctorum, maxime fidelium, quibus tanquam organis et vasis ad omnia opera bona usus est Spiritus sanctus. Unde et antiquorum fidelium funera officiosa pietate curata sunt, et exsequiæ celebratæ, ac sepulturæ provisæ: ipsique cum viverent, de sepeliendis seu transferendis suis corporibus filiis mandaverunt, et Tobias (Tob. ii, 9, et xii, 12) sepeliendis mortuis Deum promeruisse commendatur. Ipse Dominus die tertia resurrecturus, gloriosæ mulieris bonum opus præ-

^a Ex epist. Cœlestini papæ ad episcopos Viennenses et Narbon. cap. 3.

^b In cod. ms. tit. *De ordine defunctorum*. QUER-
CFI.

A dicit prædicandum, et Joseph, qui eum sepelivit, mire collaudatur. » Ac ideo pro nostris defunctis certare debemus, quatenus possint participes fieri eorum, quos Christus a claustris revocavit inferni. Simili etiam modo celebramus officia pro ipsis, quomodo celebrantur in illis diebus, quando Christus descendit ad inferna, in quibus et creditur mortuus. Denique in aliquibus locis generaliter pro omnibus defunctis omni tempore, exceptis Pentecostes et festis diebus, oratur in officio vespertinali, in aliquibus quotidie pro eis missa celebratur. In Kalendis etiam seu diebus anniversariis per novem psalmos, et responsoria, seu lectiones, simili modo officia persolvuntur: et ideo juxta Augustinum ^d « non prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus Christianis fidelibus, etiam tacitis nominibus eorum, sub generali commemoratione suscepit Ecclesia, ut quibus ista desunt, parentes, aut filii, aut qualescunque cognati, vel amici, ab una eis exhibeatur matre communi. Si autem deessent istæ supplicationes, quæ sunt recta et pia fide pro mortuis, puto quod nihil prodesset spiritibus eorum, si quamlibet locis sanctis exanima corpora ponerentur. »

Quapropter rite celebrantur illi tres dies generaliter ab omnibus infra trigesimum, qui vocantur, *tertius, septimus, atque tricesimus*. De tertio enim die seu septimo ita habetur in libro Numerorum: *Qui tetigerit cadaver hominis, et propter hoc fuerit immundus, septem diebus aspergatur aqua lustrationis, die tertia et septima, et sic mundabitur* (Num. xix, 14). Immunditia hæc pro tactu cadaveris animam pollutam significat operibus mortuis: et quia neglexerit cultum Dei, in cogitatione, in vita, et in intellectu humiliter confitendo, offerimus sacrificium Deo tertia die, quatenus ab his peccatis purgetur. In expiatione vero diei tertiæ commendati defuncti, possumus ad memoriam reducere tertiam diem resurrectionis Domini, **513** in qua devotius est generaliter supplicandum. De septimo vero die habemus auctoritatem in libro Geneseos. Mortuo etenim Jacob in Ægypto, et translato a Joseph trans Jordanem cum comitatu maximo, celebraverunt ibidem exsequias cum planctu magno, et fecerunt septem dies (Gen. l). Et alibi: *Luctus mortui septem dierum, facti autem omnes dies vitæ ejus* (Eccli. xxii, 13). Quod autem apud aliquos nonus dies celebratur, et vocabatur novendialis, Augustinus in libro Quæstionum ^e redarguit, maxime cum nullus sanctorum hoc fecisse probatur, cum sit consuetudo gentilium. Sane septimus dies in Scripturis auctoritatem habet, quia septenarius numerus propter sabbati sacramentum præcipue quietis indicium est. Unde merito mortuis tanquam quiescentibus exhibetur. De tricesima die scriptum est in libro Numerorum (Num. xx, 30), *Omnis autem*

^c S. August. libr. de cura pro mortuis, cap. 3: et libr. i. de Civit. Dei, cap. 13.

^d Aug. ibid. De Cura pro mortuis, cap. 4.

^e Aug. Quæst. in Genesim, quæst. 172.

multitudo videns occubuisse Aaron, flevit super eo A triginta diebus, et Moysen fleverunt filii Israel in campis Moab triginta diebus (*Deut. xxxiv, 8*). David et filii Israel jejunaverunt pro Saul, et planxerunt eum planctu maximo. Et in Libro Sapientiae de tertio, septimo atque trigesimo die : *Filii in mortuum produxerunt lacrymas*. Et post pauca : *Propter delaturam autem amare fer luctum illius*. Et iterum : *Fac luctum secundum meritum ejus uno die, vel duobus propter detractionem* (*Eccli. xxxviii, 16-18*). Ubi primo dixit, propter delaturam uno die fieri luctum, et postea propter detractionem, uno vel duobus, tres dies introduxit in luctum. Quapropter et nos provalde charissimis jejunare seu eleemosynas facere, atque interius pro eorum reatibus flere debemus, ut quod illi in vita debuerunt facere, et non fecerunt, saltem nos pro illis cum Dei auxilio adimpleamus.

Interea dicant aliqui, utrum pro omnibus Christianis licitum sit missas celebrare? Hinc Augustinus ^a. Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium revelari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel eleemosynae in Ecclesia fiunt. Sed eis haec prosunt, qui cum viverent, haec sibi ut postea prodesse possent, meruerunt. Est enim quidam vivendi modus, nec tam bonus ut non requirat ista post mortem, nec tam malus ut ei non prosint ista post mortem. Est vero talis in bono, ut haec non requirat; et est rursus talis in malo, ut nec his valeat, cum ab hac vita transierit, adjuvari. Quapropter oportet pro omnibus regeneratis ista facere, ut nullus eorum praetermittatur, ad quos haec beneficia possint et debeant pervenire.

Præsertim cum quidam ab hostibus captus, vinculisque ferreis mancipatus, a quodam servo Dei, scilicet germano suo, ut putabatur mortuus, celebratis pro eo quotidie missis more mortuorum, sæpissime vincula solverentur, a quibus postea absolutus est.

Sed et hoc notandum, quia quod missæ mortuorum absque *Gloria* et *Alleluia*, seu pacis osculo celebrantur, quod est indicium lætitiæ, ad imitationem agitur officiorum, quæ aguntur in morte Domini. Potest hoc addisci in homilia Origenis quinta libri Levitici, ubi dicit ^b : « Sacrificium pro peccato non fit in oleo, dicit enim : *Non superponet ei oleum, cum jam pro peccato est*. Quod ergo pro peccato est, nec oleum lætitiæ, nec thus suavitatis imponitur. » Ac ideo absque *Gloria* et *Alleluia* celebratur, quia sine oleo et thure Romani in vespertinis seu vigilis atque matutinis defunctorum tres tantummodo psalmos recitant, scilicet ob sepulturam triduanam Domini. At hi, qui per novennarium numerum, sicuti est in Kalendarum diebus seu Anniversariorum, recolunt, figurant illa officia nocturnalina, quæ in passione Domini rite celebrantur. Anniversaria dies

^a In Enchiridio, cap. 110; et libr. de Cura pro mortuis cap. 18.

^b Origenes, hom. 5 in Levit., num. 6, pag. 209, tom. II Oper. Paris. 1733.

^c Exstat hoc capitulum separatum in cod. ms.

ideo repetitur defunctis, quoniam nescimus qualiter eorum causa habeatur in alia vita.

CAPUT LI.

C DE TERTIA, SEPTIMA ET TRIGESIMA DIE PRO DEFUNCTIS.

Tertia dies specialiter pro animæ absolute celebratur, quia videlicet triplicis est naturæ, irascibilis, concupiscibilis, et rationalis : et quia ingenio viget, intellectu, et memoria. Propter hoc igitur sacrificium die tertia peragitur, ut si quid temuleatum [*Cod. Vat., cenulentum*] ex carnis cohabitatione contraxit, obliteretur, et sanctæ Trinitatis similitudo reparetur.

Dies septimus nihilominus officii deputatur eisdem, ut anima suo corpori reconcilietur : septennarius namque numerus ex ternario constat et quaternario, et ternarius animæ tribuitur, quaternarius corpori deputatur, propter quatuor notissimos, quibus constat, humores. Est ergo quasi quædam rita corporis et animæ, quæ carne illiciente, eamque suis illecebris attrahente, peccavit. Ut ergo anima suo corpori pacificetur, holocaustum septima die [*Ms., septimi diei*] peragitur. Ad hoc forte pertinet, quod in libro Ecclesiastici dicitur : *Luctus mortui, septem dies : luctus autem satui, omnes dies ejus vite* (*Eccli. xxv, 13*). Hæc de tertia et septima die, auctoritative quidem [*Ms., auctoritativa quædam*] breviter diximus.

Cæterum de *trigesima die* in Dialogorum libris legimus ^d, beatum Gregorium præcepisse diebus triginta continuis pro quodam monacho nomine Justo [*Cod. Vat. omitt., Justo*], sibi que necessario medico, quem ipse, ob scelus rei peculiaris, damnaverit, missas et orationes percelebrari. Quibus expletis, divina manifestatum est revelatione, communionem sanctorumque societatem recepisse [*Ms., societatem redditam*]. Hæc ergo salutifera inolevit consuetudo, ut trigesima dies defunctorum devotis frequententur officiiis. ^e [Possumus etiam et hic auctoritatis aliquid adhibere, nam 514 Aaron primum sacerdotum triginta diebus legitur flevisse populus (*Num. xx, 30*).] Sunt qui dicunt hoc agi pro perfectione tricennarii numeri : nam Dominus triginta annorum ætate baptizatus est. Et David triginta annorum, regni suscepit gubernaculum. Primum etiam hominem, in triginta annorum ætate creatum doctores asserunt, et nostra corpora in mensuram ætatis plenitudinis Christi, credimus et speramus resurrectura : multa que exstant alia hujus rei mysteria. Celebratur ergo dies tricesima, ut in anima incorruptionis renovetur juvenus, et corpus quod in humilitate sepultum fuerat, resurgat in gloria, configuratum corpori claritatis Christi (*Philip. iii, 21*).

Vaticano 3850, post Orationes Albinus ad Deum et apostolos, quas dedimus supra col. 1027 inter dabilia.

^d S. Greg. M. libr. iv Dial. cap. 55.

^e Quæ uncinis includuntur, ommissa sunt in cod. Vat.

CAPUT LII.

a DE MISSA INNOCENTIIUM.

De missa Innocentium particulariter in Antiphonario sic: *Gloria in excelsis Deo* non cantatur, nec *Alleluia*, sed quasi in tristitia deducitur dies ille. Compositor officii presentis Innocentium: *Voluerunt et planxerunt*: sicut separat nos ab actu malorum Judæorum in Cœna Domini, sive in Parasceve, seu in Sabbato sancto, omitendo oscula sive cœtera consueta, sic conjungit in presentis festivitate dolori devotarum feminarum. Causa earum tristitiæ omitimus, *Gloria in excelsis Deo*, et *Alleluia*.

CAPUT LIII.

DE HOC CUR MAGISTRI ECCLESIAE QUADRAGESIMÆ TEV-
PUS ANTE DOMINI PASSIONEM OBSERVANDUM STATUE-
RUNT.

Congrua autem ratione magistri Ecclesiæ Quadragesimæ tempus ante Domini passionem observandum esse statuerunt, ut intelligamus quia presentis vitæ afflictio immortalitatem futuram parit. Ad quam rem confirmandum ipse Dominus, qui quadraginta diebus ante passionem jejunavit, quadraginta etiam post resurrectionem cum discipulis conversatus est, utrumque tempus quadraginta dierum numero complens, ut ostenderet in presentis vita tempus esse afflictionis, et in futura gaudii. Cum enim quadraginta diebus ante passionem jejunaret, quasi clamabat: *Nisi pœnitentiam egeritis, moriemini in peccatis vestris* (Joan. viii, 24). Et Petrus: *Abstinate vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam* (I Petr. ii, 11). Cum vero post resurrectionem cum discipulis conversaretur, eorum corda lætificans, quasi illud gaudium ineffabile promittebat, de quo alibi ait: *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis* (Joan. xvi, 22). Et iterum: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20). Jejunavit autem non solum quadraginta diebus, sed etiam noctibus, ut si prospera blandiantur, quæ significantur per dies, sive adversa terreant, quæ significantur per noctes, immobilis perseveret animus Christianus, sicut faciebat ille qui dicebat: *Per arma justitiæ a dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam. Ut seductores et veraces, sicut qui ignoti et cogniti* (II Cor. vi, 8).

CAPUT LIV.

ORATIONES SUPER PœNITENTEM.

Exaudi, Domine, preces nostras, et confitentium tibi parce peccatis; ut quos conscientie reatus accusat, indulgentia tuæ miserationis absolvat. Per Dominum.

Alia. Præveniat hunc famulum tuum, quæsumus, Domine, misericordia tua; et omnes iniquitates ejus celeri indulgentia deleantur.

Alia. Adesto, Domine, supplicationibus nostris, nec sit ab hoc famulo tuo clementie tuæ longinqua

^a Sequentia sex capita etiam adjecta sunt ex ms. cod. a D. Quercetano.

A miseratio: sana vulnera, ejusque remitte peccata, ut nullis a te iniquitatibus separatus, tibi semper, Domine, valeat adhærere. Per Dominum.

Alia. Domine Deus noster, qui offensione nostra non vinceris, sed satisfactione placaris: respice, quæsumus, ad hunc famulum tuum, qui se tibi peccasse graviter confitetur; tuum est absolutionem criminum dare, et veniam præstare peccantibus, qui dixisti pœnitentiam te malle peccatorum, quam mortem. Concede ergo, Domine, hoc, ut et tibi pœnitentiæ excubias celebret, et correctis actibus suis conferri sibi a te sempiterna gaudia gratuletur. Per Dominum.

Alia. Precor, Domine, clementiam tuæ majestatis ac nominis, ut huic famulo tuo, peccata et facinora sua confitenti, veniam dare, et præteritorum criminum culpas relaxare digneris, qui humeris tuis ovem perditam reduxisti ad caulas; qui publicani precibus vel confessione placatus es, tu etiam, Domine, et huic famulo tuo placare, tu ejus precibus benignus assiste, ut in confessione flebili permanens, clementiam celeriter exoret, et sanctis ac sacris altaribus restitutus spei rursus æternæ et cœlesti gloriæ reformetur. Per Dominum.

Alia. Omnipotens sempiternus Deus, confitenti tibi huic famulo tuo pro tua pietate peccata relaxa: ut non plus ei noceat conscientie reatus ad pœnam, quam indulgentia tuæ pietatis ad veniam. Per Dominum.

Alia. Omnipotens et misericors Deus, qui peccatorum indulgentiam in confessione celeri postulasti, succurre lapsis, miserere confessis: ut quos delictorum catena constringit, magnitudo pietatis absolvat. Per Dominum.

515 CAPUT LV.

b DE PœNITENTIBUS.

Pœnitentibus exemplum Job primus exhibuit, quando post funera vel flagella adhuc in sua redargutione etiam in cilicio et cinere lamenta pœnitentis sumpsit, dicens: *Idcirco ago pœnitentiam in favilla et cinere* (Job. xlii, 6). Post hunc nobis David pœnitentiæ magisterium præbuit, quando gravi vulnere lapsus, dum audisset a propheta peccatum suum, confestim pœnituit, et culpam suam pœnitentiæ confessione sanavit (II Reg. xii). Sic Ninivite et alii multi peccata sua confessi sunt, et pœnitentiam egerunt. Displicerant sibi quales fuerant, et quales per Deum facti sunt illi placuerunt (Jon. iii, 5).

Est autem pœnitentia medicamentum vulneris, spes salutis, per quam peccatores salvantur, per quam Deus ad misericordiam provocatur: quæ non tempore pensatur, sed profunditate luctus et lacrymarum. Pœnitentia autem non mensium ac temporum cursu pensatur, sed pœna, qua anima cruciatur, et mortificatur caro. Hi vero, qui pœnitentiam gerunt, proinde capillos et barbam nutriunt, unde monstrent abundantiam criminum, quibus caput

^b Ex Isidoro De Officiis Eccl. lib. ii, cap. 16.

peccatoris gravatur. Capilli enim pro vitiiis accipiuntur. *Vir enim si comam nutriat*, ut ait Apostolus, *ignominia est illi (I Cor. II, 14)*. Ipsam enim ignominiam suscipiunt pœnitentes pro merito peccatorum. Quod vero in cilicio prosternuntur, per cilicium quippe recordatio est peccatorum, propter hædos ad sinistram futuros. Inde ergo confitentes in cilicio prosternuntur, tanquam dicentes: *Et peccatum meum contra me est semper (Psal. L, 5)*. Quod cinere asperguntur; vel ut sint memores, quia cinis et pulvis sunt, vel quia pulveres facti sunt, id est, impli facti sunt. Uade et illi prævaricatores primi homines recedentes a Deo, malisque factis offendentes Creatorem, in pulverem, unde facti sunt, redierunt. Bene ergo in cilicio et cinere pœnitens deplorat peccatum, quia in cilicio asperitas et compunctio peccatorum; in cinere autem pulvis ostenditur mortuorum. Et idcirco in utroque pœnitentiam agimus, ut in compunctione cilicii agnoscamus vitia, quæ per culpam commisimus; et per favillam cineris perpendamus mortis sententiam, ad quam peccando pervenimus.

Pœnitentiæ autem remedium Ecclesia catholica in spe indulgentiæ sidenter alligat exercendos homines, et post unum baptismi sacramentum, quod singulari traditione commendatum sollicitè prohibet iterandum, medicinali remedio pœnitentiæ subrogat adjumentum, cujus remedio egere se cuncti agnoscere debent pro quotidianis humanæ fragilitatis excessibus, sine quibus in hac vita esse non possumus, honore duntaxat et dignitate servata, ita ut sacerdotibus et levitis, Deo tantum teste, fiat; a cætoris vero, attestante coram Deo solemniter sacerdote, ut hoc tegat fructuosa confessio, quod temerarius appetitus, aut ignorantie nota contraxisse negligentius videtur: ut sicut in baptismo omnes iniquitates remitti, vel per martyrium nulli peccatum credimus imputari, ita pœnitentiæ compunctione fructuosa fateamur deleri peccata. Lacrymæ enim pœnitentium apud Deum pro baptismo reputantur. Unde et quamlibet sint magna delicta, quamvis gravia; non est tamen in illis Dei misericordia desperanda. In actione enim pœnitentiæ, ut supra dictum est, non tam consideranda est mensura temporis, quam doloris. Cor enim contritum et humiliatum Deus non spernit (*Psal. L, 19*). Verumtamen quanto in peccando fuit ad malum promptior mentis intentio, tanto devotior debet esse in pœnitendo afflictio.

Duplicem habere debet fletum in pœnitentia omnis peccator, sive quia per negligentiam bonum non fecit, seu quia malum per audaciam perpetravit. Ille autem vere pœnitentiam agit, qui nec pœnitere perpetrata negligit, nec adhuc pœnitenda committit. Qui vero lacrymas indesinenter fundit, et tamen peccare non desinit, hic lamentum habet, sed mundationem non habet. Si qui autem per gratiam Dei ad pœnitentiam convertuntur, perturbari non de-

^a Ex Isidoro, loc. cit., lib. I, cap. 16.

bent, si rursus post emendationem, relicto vitio, corda pulsantur; dum non possunt bonæ conversationi nocere, si talis cogitatio non erumpat in consensu vel in opere. Ferre enim sine perfectione vitiorum cogitationes non est ad damnationem, sed ad probationem. Nec est occasio subeundi discriminis, sed potius agendæ virtutis [*Isid.*, agendæ perfectionis]. Nam et si quis circa finem suum per pœnitentiam desinat esse malus, non ideo debet desperare, quia in termino est ultimæ vitæ: quoniam Deus non respicit quales antea fuimus, sed quales circa finem existemus. Ex fine enim suo unumquemque aut justificat, aut condemnat, sicut scriptum est: *Ipsè judicat extrema terræ (I Reg. II, 10)*. Et alibi: *Universorum finem ipse considerat (Job. XXVIII, 3)*. Proinde non dubitamus circa finem justificari hominem per pœnitentiam et compunctionem; sed quia raro hoc fieri solet, metuendum est; ne dum ad finem differtur conversio, incerta occupet mors, antequam subveniat pœnitentia. Pro qua re etsi bona est ad extremum conversio, melior tamen est, quæ longe ante finem agitur, ut ab hac vitæ securus transeat.

CAPUT LVI.

^a DE SYMBOLO NICÆNO.

Symbolum autem, quod tempore sacrificii populo prædicatur, cccxviii sanctorum Patrum collatione apud synodum Nicænam est editum. Cujus veræ fidei regula tantis doctrinæ mysteriis præcellit, ut de omni parte fidei loquatur; nullaque pene sit hæresis, cui per singula verba vel sententias non respondeat. Omnes enim erroris, impietatum, perdidicæque blasphemias calcet, et ob hoc universis Ecclesiis pari confessione a populo proclamatur.

516 CAPUT LVII.

^b DE REGOLA FIDEI.

Hæc est, post Apostolorum Symbolum certissima fides, quam doctores nostri tradiderunt, ut profiteamur Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unius essentiæ, ejusdemque potestatis et sempiternitatis. Unum Deum invisibilem, ita ut in singulis personarum proprietate servata, nec substantialiter Trinitas dividi, nec personaliter debeat omnino confundi. Patrem quoque confiteri ingenitum, Filium genitum, Spiritum sanctum nec genitum, nec ingenitum; sed ex Patre et Filio procedentem. Filium a Patre nascendo procedere, Spiritum vero sanctum procedendo non nasci. Ipsum vero Filium ex Virgine sine peccato hominem suscepisse, ut quem sola bonitate creaverat, sponte lapsum misericorditer repararet. Quem veraciter crucifixum, et tertia die surrexisse, et cum eadem ipsa carne glorificata ascendisse in cælum, in qua ad iudicium vivorum et mortuorum expectatur venturus. Et quod divinam humanamque substantiam, in utroque perfectus, una Christus persona gestaverit; quia nec geminavit utriusque substantiæ integritas personam, nec confudit geminam unitas personæ substantiam. Altero

^b Ex eod., *ibid.*, lib. II, cap. 23.

quippe neutrum exclusit, quia utrumque unius in-
temerato jure servavit, quod Novi et Veteris Te-
stamenti salubris commendat auctoritas : illa per
prophetiam, ista per historiam veraciter perso-
lutam.

Et quod neque de Deo, neque de creatura sæculi
sit cum paganis aut cum hæreticis aliquid sentien-
dum in his, quibus a veritate dissentiunt; sed quod
in utroque Testamento divina protestantur eloquia,
hoc tantummodo sentiendum : quod sive hominem,
sive universa, nulla necessitate Deus creaverit; nul-
lam esse omnino visibilem, invisibilemque substan-
tiam, nisi aut quæ Deus sit, aut a bono Deo bona
creata sit; sed Deus summe et incommutabiliter bo-
nus, creatura vero inferius et mutabiliter bona; et
quod animæ origo incerta sit, et quod Angelorum
natura vel animæ non sit pars divinæ substantiæ :
sed Dei creatura ex nihilo condita. Ideo incorporea
anima absque dubio, et Deo et angelis, a quibus
comprehendi et transferri potest, corporea esse evi-
denter ostenditur ^a. Ad imaginem autem Dei creata
est, pietate morum, sine qua fides divini cultus [non]
perficitur. Et ut unusquisque Deum, proximamve
in Deo diligens, usque ad dilectionem quoque inimi-
corum pertendendo proficiat, ut proficiendo per-
veniat.

Alterum quoque alterius pollui non posse peccato,
ubi par voluntas non tenetur consensio. Legitimas
nuptias non credi damnatas, licet ex eis quoque origi-
nali peccato obnoxia credatur nasci posteritas, eisque
jure fidelium virginum vel continentium præ-
ferenda doceatur integritas. Nec unum Trinitatis
baptisma, quod nefas est, iteretur, neque pro diver-
sitate tradentium ministrorum singulis putetur qui-
busque conferri, sed a Deo singulari potestate do-
nari. De quo dictum legimus : *Super quem videris
Spiritus descendentem et manentem super eum, hic
est, qui baptizat in Spiritu sancto; et ego vidi et testi-
monium perhibui, quia hic est Filius Dei* (Joan. 1,
33, 34). Et ne poenitentia remediis nos egere non
putemus pro quotidianis humanæ fragilitatis exces-
sibus, sine quibus in hac vita esse non possumus :

^a Corporea esse evidenter ostenditur. Deest, opinor,
particula non, et leg. corporea non esse, etc., ut con-
tradictio vitetur et error. In Isidoro tamen sic le-
gitur : « Sed Dei creatura, ex nihilo condita, et in
corpore (F. leg. incorporea) esse evidenter osten-
ditur. Quoniam igitur apprehendi et transferri po-
D

ita ut poenitentia fructuosa universa fateamur deleri
peccata, sicut scriptum est : *Beati quorum remissæ
sunt iniquitates, et quorum tecti sunt peccata. Beatus
vir cui non imputavit Dominus peccatum* (Psal. xxxi,
1, 2).

Nullum quoque suis viribus, sed per divinam gra-
tiam capiti Christo subjungi, atque indisruptæ pacis
perseverantiam, in unitate Ecclesiæ ipsius solidari :
nec humanæ voluntatis arbitrio boni quidquam de-
putandum æstimari; secundum propositum volun-
tatis Dei omnem numerum electorum acquiri; bona
quoque temporalia bonis malisque communia a Deo
creari, ejusque dispensatione singulis quibusque vel
tribui vel negari : quorum bonorum in unoquoque
fidelium non habitus, sed usus aut improbandus est,
aut probandus; certa vero æternaque bona solos
posse bonos in futuro consequi, quorum pignore Ec-
clesiam nunc informatam credimus detineri; hic habentem
primitias spiritus, in futuro perfectionem; hic sustentari
in spe, postea pasci in re; hic videre per speculum
et in ænigmate, in futuro autem facie ad faciem,
cum ad speciem fuerit ducta per fidem, quando perficiatur,
ut summi Dei bonis fruamur æternis, fruendo [temporalibus]
in Deo non oberimus et proximis; eam quoque nos spem resurre-
ctionis habere, ut eodem ordine eademque forma,
qua ipse Dominus resurrexit a mortuis, nos quoque
resurrecturos esse credamus in eodem corpore, in
quo sumus, vel vivimus, non naturam aut sexum
mutantes, sed tantum fragilitatem et vitia deponen-
tes; ipsum quoque Satanam cum angelis suis atque
cultoribus æterno incendio condemnandam, neque
secundum quorundam sacrilegam disputationem ad
pristinam, id est, angelicam dignitatem, ex qua pro-
pria malignitate cecidit, reducendum.

Hæc est catholice traditionis fidei vera integritas,
de qua si unum quodlibet respiciatur, tota fidei cre-
dulitas amittitur. Lege homiliam xxxvii ^b sancti Au-
gustini in prima parte super Joannem evangelistam
cujus initium est : *Verba Domini nostri Jesu Christi,
quæ habuit cum Judæis, ita moderans loquelam suam,
ut cæci non viderent, etc.*

test, corporea esse nihilominus ostenditur. » Et in-
ferius : « Sine qua fides divini cultus otiosa tor-
pescit, et cum qua integritas divini cultus perficitur. »

^b In editis xxxix, Tract. in Joan.

AMALARII ARCHIEPISCOPI TREVIRENSIS

EPISTOLA AD CAROLUM MAGNUM IMPERATOREM DE CÆREMONIIS BAPTISMI.

(Vide *Patrologiæ tom. XCIX, col. 887.*)

517 EJUSDEM AMALARII VERSUS MARINI .

AMALARIUS VENERABILI ABBATI PETRO.

Quid, Pater, angustus repedas qui tempora calles,
 Namque quieta tenes. Forsanque paras renovare
 Saccos tu nostros iterum, vel frangere dente,
 Crustas et totas micæ volitare per auras.
 Agius inter frondentes lauros habitans sors
 Maxima ipse vocat fratres ad fercula pacis.
 Disjuncti labens Arton quos turpiter Auster
 Junxit. Quo properare petis sic, abba meus, quo?
 Ventorum Dominus qui vetat sine pergere fratre.
 Quid mirum, si Gregorius jaceat, lacrymansque;
 Si non est mirum, Christi chorum trepidare?
 Æquoreas tangens Dominus partes, lacrymabant
 Discipuli, si Gregorius non pertulit undas,
 Vespere jam properante, rogat cessare procellas,
 Quas dicit senior majore surgere Euro.
 Abba jubet monachum vultus atollere sursum,
 Sumere de mensa fratrum saltim exiguumque.
 Gregorius dixit: Hinc non surgam, nisi fixa
 Hæc puppis maneat, neque has tabulas relinquo.
 Nocte vigil frater non dormitans, neque cessant
 Salsa vada undarum jugiter turbare procellæ.
 Et ratis alta profunda petens nimium cito saltat.
 Triste caput, sensus mœstus patitur male, tandem
 Cum victis tenebris rutilans miratur Eous,
 Sat metuenda truces agitabant flamina lymphas.
 Nos cursum revocat, ad durissima castra.
 Forsan delectat castrum, fratres, Eginense,
 Et palmas agere satis per tempora longa,
 Puncta ubi Wippo manu plorat rapuisse aliena.
 Singultu nimio pulsabat sepe quietem
 Hic nostram, pro quo sat mœsta caterva jacebat.
 Ac memor esto sacerdotis, quem sidera tollunt
 Pro famulo, quem finis equi retinetque sepultum,
 Funde preces, venerande Pater, cum fratribus una.
 Partes Constantinopolim properemus et ante;
 Tempora laxemus gelida utrique Attica rura.
 Postquam Constantinopolim lustrabimus urbem,
 Bisque quaterque decem hac noctes possedimus albo,
 Continuo stant vigiles, qui limina claudunt,
 Ne monachus forsân per opaca vaderet urbis,

* His versibus in ms. admodum corruptis, fortassis comprehenditur *Hodaporicum* illud legationis quod suo tempore exstitisse Hermanus Contractus

A Sed sancti potius cursus psallat Benedicti:
 Aut fors aut potiusque forent ignota nefanda
 Illius nobis urbis, quæ sæpe beabat
 Totque viros, tantos famulos per sæcla beatos:
 Quam legimus tenuisse caput regni omnis Eoi.
 Tunc sero rediens Basileus Leo mandat, et ipsa
 Ut veniant fratres ad summa palatia regis.
 Hic eloquitur, hic de Caroli orat vita per ævum,
 Ac notorum ejus, sacri simul ordinis omnis,
 Et populi memorans Francorum voce benigna.
 A quo laxati pelagi profunda trahebat
 Æquoreus cursusque ratem, cum ingens fera venit.
 Quis ventorum avidas pennas tot dicere suffert,
 Et non miretur tantum crepitantia lora?
 Terribilem hinc sonitum fluctus redduntque marini:
 B Iade truces ratem quatunt vires
 Ventris. His majorque metus cum est mortis amara.
 Vatis sum tibi, sancte Pater, non effugies tu
 Hinc, nisi perfundaris aquis, nimbis sacieris.
 Effugias Mauros, metuas Sclavos, Regidosque.
 Tu cumula tela, ut Mauram jugules metuendum,
 Quem nobis monstrant portus, quem famina tollunt.
 Tende arcum, donec percurramus mare cursu.
 Sta procul a terra Sclavorum littora linque, repelhat.
 Post vernum, sero licet, Italiamque virentem,
 Nos pervadimus hanc cursim, rapidoque volatu
 Silvestri ad dignam ecclesiam sancti properantes.
 Obvia stat sancta cohors fratrum simul omnis
 Flebilis; egregius pastor lacrymans lacrymantes
 C Suscipit, orbatu gaudent de sospite Patre.
 Gaudia perfundunt lacrymas quia læta caterva,
 Germanis monachis Patribus dant basia blanda.
 Optimus lætus maneat cum fratribus almis,
 Inter quos fratris memorare tuique marini
 Tu dignare, Pater, non exsiliens modo tristis;
 Frater egoque tuus, quoniam non tristia carpo.
 Triste polum fratri! Caroli quia morte fatigor.
 Nos utrosque Deus jungat pariter sine fine,
 Cum Carolo quondam rege et cum fratribus almis.

testatur, et cujus auctorem Amalarium esse credit D. Rivet., *Hist. lit. Franciæ, tom. IV, pag. 419.*